

TARTU ÜLIKOOLI VILJANDI KULTUURIAKADEEMIA
Kultuuripärandi loovarakenduste magistriõpe

Marge Veelmaa

**KANGAKUDUMISE ÕPETAMINE EESTI NAISKÄSITÖÖKOOLIDES
19. SAJANDI LÕPUS 20. SAJANDI ALGUSES NING EUROOPA
MÕJUTUSED SELLELE**

Magistritöö

Juhendaja: Inna Raud, MA

Viljandi 2022

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Kangakudumise õpetamine Rootsis, Soomes ja mujal Euroopas	7
1.1. Rootsi kangakudumise koolid ja õpetajad	10
1.1.1. <i>Carolina (Nina) Christina Mathilda von Engeström (1836–1908)</i>	12
1.1.2. <i>Ekenmarkide perekond</i>	13
1.1.3. <i>Lovisa Nylander ja Wilhelmina Bergman</i>	13
1.1.4. Johanna Brunsson (1846–1920) ja tema kangakudumise kool Stockholmis	14
1.1.5. John Lenningi kangakudumise kool Norrköpingis	15
1.2. Soome kangakudumise koolid ja õpetajad	15
1.2.1. <i>Mathilda Tammeland (1837–1928) ja Keiserliku Soome Majapidamise Seltsi käsitöö- ja kudumiskool Turu linnas</i>	17
1.2.2. <i>Alexandra Olivia Hynén (1829–1907)</i>	19
1.2.3. <i>Fredrika Wetterhoff (1844–1905) ja tema käsitöökool Hämeenlinnas</i>	20
1.2.4. <i>Aina Hellman s von Schrowe (1849–1935)</i>	27
2. Kangakudumise õpetamine Eestis	29
2.1. Louise Rebenitz (1856–1942) ja tema käsitöökool Tallinnas	33
2.2. Elise Baranius-Molien (1851–1930) ja tema eestvedamisel toimunud esimesed kangakudumise kursused Tartus	38
2.3. Reet Kurriku (1848–1948) kool Enge mõisas Suure-Jaanis	40
2.4. Halliste Põllumajanduse Selts ja Elsa Kollist	42
2.5. Pihuvõre kangrukool, Mathilda Wimberg (Valdberg, 1867–1962) ja Ebba Saral (Wimberg 1890–1942)	44
3. Kangakudumise mustrite märkimise viisid ja levik mustrivihikute näitel	46
3.1. Mustrivihikud Austria ja Saksamaa koolides	49
3.2. Mustrivihikud Soomes ja Rootsis	53
3.3. Mustrivihikud Eestis	58
Kokkuvõte	64
Kasutatud kirjandus	66
Töös kasutatud lühendid	72
Lisa 1. Kangakudumisalane kirjandus 19. sajandi lõpus 20. sajandi alguses	
Lisa 2. Dokumentide koopiaid	
Lisa 3. Mustrivihikud	
Summary	126

Sissejuhatus

Minu uurimistöö keskendub naistele suunatud oskusteabe ja kutseoskuste leviku ajaloo uurimisele Eesti haridusloos kangakudumise õpetamise näitel. Oma töös võtan vaatluse alla need koolid ja kursused, kus kangakudumise omandamine oli esile tõstetud ametioskusena. Ajaliselt jääb periood 19. sajandi viimasest veerandist 1910. aastateni. Teema on oluline, et teada saada, kuidas Euroopa, eelkõige Soome ja Rootsi mõjutasid meie kangakudumise arengut ning seda, kuidas jõudsid meile uued mustrid ning tehniliselt keerulisemad kangasteljed.

Maa- ja linnakäsitöö tähtsus hakkas sellel ajaperioodil vähenema, sest turule ilmusid manufaktuurides odavalt toodetud esemed. Vastukaaluks sellele hakati rohkem populariseerima kodukäsitöö tegemist, tekkisid mitmed naistele käsitööalast haridust pakkuvad koolid ja kursused. 19. sajandi lõpuks kadusid kõik tsunftidega seotud piirangud ja seadused käsitöölisele, see avaldas omakorda soodsat mõju käsitööoskuste laiemale levikule ning õpetamisele. Juba üle-eelmise sajandi keskpaigast hakkas kodu väärtustamine jõudma eesti talutaredesse. Muutus ruumijaotus nii taluõues kui ka elamus. Korstnate ehitamine muutis toad suitsuvabaks ning varasemate, lihtsate mööbliesemete asemele hakati tellima külatislerite käest mugavamaid voodeid, kappe, toole. Samal ajal hakkasid taluelamute sisustusse ilmuma dekoratiivtekstiilid. (Vunder, 2003)

Uurimusliku osa lähtepunktiks sai 2019. aasta sügisel saadud teadmine Venemaa Etnograafiamuuseumist Peterburis, kus koguhoidja Ludmilla Korolkova näitas vene etnograafi ja ajaloolase Nikolai Haruzini¹ poolt 19. sajandi teisel poolel Eestist kogutud rõiva- ja dekoratiivkangaste näidiste kogu. Õppisin samal ajal Olustvere Teenindus- ja Maamajanduskoolis tekstiilkäsitööd, spetsialiseerumisega kangakudumisele ning mul tekkis huvi telgedel kootud dekoratiiv- ja rõivatekstiilide valmistamise vastu Eestis 19. sajandi lõpus 20. sajandi algusel. Teemaga edasi tegeledes jõudsid minu kätte vanad, eelmisest sajandivahetusest pärinevad kangakudumise mustrivihikud Eestist, mille järgi on õpitud koolis või kursustel. Vihikutes edasi antav teave on äravahetamiseni sarnane Euroopas ja Soomes levinud õppematerjalidega. Samuti viitab kirikangastelgede kutsumine Soome telgedeks sellele, et Eestisse jõudsid keerulisemad kangasteljed ning mustrid Euroopast just Soome kaudu. Erinevate Eestis kasutatud kangastelgede kohta saab lugeda Eva-Liisa Kriisi

¹ Nikolai Haruzin (1865–1900) oli Vene etnograaf, ajaloolane ja arheoloog, kes tegi aastatel 1886–1896 rahvuskultuure uurivaid ekspeditsioone Venemaa erinevatesse piirkondadesse, muu hulgas Soome ja Eestisse.

2022. aasta magistritööst „Dobby-telgede ja vedulauaga kangastelgede kasutuselevõtt Eestis 19. saj lõpus ja 20. saj alguses“.

Soome oli ärkamisajal paljudele Eesti haritlastele eeskujuks. Sobivate õpetajate koolitamise poolt Soomes võttis sõna Carl Robert Jakobson. Ta leidis, et selline õppimine on vajalik mitte ainult majanduslikult hakkama saamise mõttes, vaid üldse hariduse laiemal propageerimisel. (Viires, 2005)

Kangakudumise õpetamise algust Eesti käsitöökoolides ja -kursustel on lühidalt käsitletud mõnedes uurimistöödes, artiklites ja raamatutes. Tooksin välja mõned, milles on seda teemat teistest rohkem kajastatud. Esimesena nimetaksin Väino Sirgu kaheosalise raamatusarja esimest osa „Kutseharidus Eestis 19. sajandi algusest 1917. aastani“, mis ilmus 1983. aastal ning kirjeldab muu kutsehariduse tekkimisega koos ka naiskäsitöökoolide rajamist ning kangakudumise õpetamist nendes koolides. Teine oleks ajakirja Tuna 2015. teises numbris ilmunud Ants Viirese artikkel pealkirjaga „Käsitöö edendamise üritustest Eestis 19. sajandi viimasel veerandil“. Peale eelpool mainitute on teemat käsitlenud Erika Pedak oma Tartu Ülikoolis 2007. aastal kaitsnud magistritöös „Eesti professionaalse tekstiilikunsti sünni ja kujunemine kuni 1940. aastani“, kuid seda, nii nagu töö pealkirjas seisab, kunsti kujunemise vaatenurgast. 1938. aasta raamatus „Kutseharidus Eestis“ on välja toodud kodumajandusliku ja naiskutsehariduse algusena Eestis 20. sajandi algust. Samas teoses tõstetakse esile põllumeeste seltside tähtsus käsitööhariduse edendamisel ning esimese kodukäsitöö kursusega Tartu Põllumeeste Seltsi juures 1905. aastal toimunud kursused ja Tartu Naisseltsi² poolt 1910. aastal korraldatud neljakuulised õmblemise, tikkimise ja kangakudumise kursused. Esimeste koolidena mainitakse 1910. aastal Liplapi talus Pärnumaal Marie Sapase eestvedamisel tegevust alustanud 6-kuuliseid aiatöö- ja majapidamise kursusi, millest hiljem kujunes aiatöö- ja majapidamise kool. Teise koolina nimetatakse Mari Raamoti põllutöö- ja majapidamiskooli, mis avati 1911. aastal Sahkapuu talus Tartu lähedal ning oli kaheaastase õppeajaga. (Haridusministeeriumi kutseoskuse osakond, 1938)

Juba 19. sajandi viimasel veerandil hakkas Eestis naiskäsitöökoolide ja -kursuste kaudu kutsehariduse andmine pidevalt laiemat tähtsust omandama. Lisaks käeliste oskustele pöörati järjest rohkem tähelepanu üldharivatele ainetele õppeprogrammis. Sellest sai naistele võimalus endale ise elatist teenida või korraldada oma talumajapidamist uusi teadmisi arvesse võttes. Seega võib seda pidada ka naisettevõtluse alguseks. Kooli ja kursuseid pidanud naised

² Esimene naisteorganisatsioon Eestis, asutati 22. märtsil 1907. aastal Tartus

tulid tihti oma jõukate ja haritud meeste varjust välja ning saavutasid ise tuntuse ja majandusliku heaolu. Kangakudumist kui vajalikku ametioskust tõsteti pidevalt esile nii Eesti kui ka Soome ajakirjanduses.

Soome vastavasisulist kirjandust uurides leidsin palju põhjalikku materjali Fredrika Wetterhoffi (edaspidi FW) Hämeenlinnas tegutsenud kooli kohta. Elsa Silpala kirjeldab Häme Ametikõrgkoolis kirjutatud uurimistöös „Tekstiilit kodin kaunistaa: kantahämäläisiä sisustustekstiilejä Wetterhoffin tekstiilikokoelmista“ (’Tekstiilid kaunistavad kodu: kantahämelaste sisustustekstiilid Wetterhoffi tekstiilikogus’) kudumismustrite ja kangasiduste jõudmist mustrivihikutega Kesk-Euroopast Soome juba 1760. aastatel, kui õppinud kangrud tulid tööle Hämeenlinna linamanufaktuuri. Nordiska Museet muuseumis Stockholmis on mustrivihik aastast 1767, mis on pärit Ingerimaalt ja Porvoo muuseumis Anders Grönbergi mustriraamat „Dräll-Bok“ aastast 1800. Sama muuseumi kogudest võib leida 19. sajandi algusest pärit kangasiduste ja mustrite õpetuse raamatuid, mille vahele on kogutud kangrute kootud näidiseid. Eelmise sajandi lõpus moes olnud valgete linikute drellsidused on suures osas pärit 1760. aastatel Hämeenlinna linamanufaktuuris töötanud kangakudujatelt, kelleni need jõudsid Kesk-Euroopa professionaalsete kangrute kogudest. Wetterhoffi koolis õpetajaks õppija pidi kursuse lõpetamiseks tegema endale sellise vihiku, mis sisaldas mustreid, kirjeldusi ja kanganäidiseid. Vihikud olid kaunitult kujundatud, käsikirjalised ning sisaldasid nii vanu kui ka uusi, ajastule sobivaid mustreid. (Silpala, 2015)

Minu magistritöö **uurimiseesmärk** on välja selgitada, et kirikangasteljed ehk Soome teljed, uued mustrid ja teadmised jõudsid Eestisse Euroopast peamiselt Soome kaudu. Kangakudumise õpetamisel võeti eeskuju eelkõige Soomes tegutsenud naiskäsitöökoolidest, kes omakorda olid oma teabe saanud Euroopast.

Uurimisküsimusteks on 1) kuidas toimus kangakudumise õpe meid kõige enam mõjutanud riikides Saksamaal, Rootsis ja Soomes ning kuidas jõudsid uued teadmised Eestisse; 2) millised koolid ja kursused olid Eestis kangakudumise õpetamisel esimesteks ning kõige olulisemateks mõjutajateks selle käsitöösuse levikul; 3) millised olid kangakudumise mustrite märkimise viisid vanades vihikutes ja kuidas neid täna tõlgendada.

Uurimisallikatest tootsin lisaks kasutatud allikate loetelus olevale kirjandusele ning digiteeritud arhiivide allikatele välja mitmed külastatud muuseumid, arhiivid ja raamatukogud. Uurimistöö tarbeks materjalide leidmise eesmärgil käisin mitmetes riikides, kus külastasin erinevaid asutusi ja töötube:

- Rootsis Klässbols Linneväver, Textilmuseet, Textile Fashion Center Borås, Ekelund, Linneväverietti Horred AB, endise kangakudumise õpetaja Anne

Mårtensson töötoas Vattle Vävstuga ja pikaage se damastkanga kuduja Hans Thomssoni töötoas.

- Austrias Haslach an der Mühli linnas Das Textile Zentrum Haslach tekstiilikeskuse muuseumis ja arhiivis.
- Saksamaal, Aachenis Tuchwerk Aacheni muuseumis ja arhiivis, Textilfabrik Cromford Ratingen muuseumis, Haus der Seidenkultur Krefeld muuseum-töökodas, Das Deutsche Textilmuseum und Bibliothek Krefelds ja Angelika Rölke töötoas SpinnWebKate Poppenbüllis.
- Lätis Inese ja Ilze Mailite töötoas Mailīšu Fabrika Erglis.
- Soomes Rahvusarhiivis Helsingis ja Hämeenlinnas, Wetterhoffi majas Hämeenlinnas, Porvoo muuseumis, Soome Käsitöö muuseumis Jyväskylä ja Rahvusraamatukodus Helsingis.
- Eestis Rahvusarhiivis Tallinnas ja Tartus, Eesti Rahva Muuseumis, Kirjandusmuuseumis, SA Virumaa muuseumid Rakvere muuseumis, Tallinna Linnamuuseumis ja Pärnu muuseumis.

Uurimistöö esimeses peatükis kirjeldan kangakudumise õpetamist Saksamaal, Rootsi ja Soome naiskäsitöökoolides ja kursustel. Pikema ülevaate annan Eestit enim mõjutanud riikide, Rootsi ja Soome kohta. **Teises peatükis** tutvustan naistele käsitööalase kutsehariduse andmise algust Eestis alates 19. sajandi viimasest veerandist. Põhjalikumalt on juttu viies alapeatükis meie tähtsamate õpetajate ja koolide kohta, kes mõjutasid kangakudumisega seotud oskusteabe levikut Eestis. **Kolmandas peatükis** tutvustan erinevates Euroopa koolides ja kursustel valminud kangakudumise käsikirjalisi vihikuid ning Eestist leitud vanu vihikuid. Mustrite valikul keskendun kirikangastelgedel kootavatele kangastele. Vanades vihikutes ja õpikutes toodud rakendusskeeme ja mustrite nimetusi võrreldes ja analüüsides saab välja tuua eeskujusid, mille järgi me neid tänapäevalgi tunneme. **Praktilise osana** taasesitan arvutiprogrammiga tehtud jooniseid vanadest kangakirjadest, mis pärinevad eelmisest sajandivahetusest. Vanade mustrite toomine tänapäeva ja erinevate skeemide lahti seletamine rikastab tänast kangakudumist ning annab ettekujutuse esiemade loodud kaunistest tekstiilidest.

1. Kangakudumise õpetamine Rootsis, Soomes ja mujal Euroopas

Rahvaarvu pidev kasv, tööstusrevolutsioon ja linnastumine löid uued võimalused naistele iseseisvalt hakkama saada. Manufaktuuride tekkega 18. sajandi lõpust vajati oskustöölisi, samas ei kadunud vajadus kodukäsitöö järele kohe. Tekkisid uued trendid nii rõivastuses kui ka kodu sisustamisel. Kodukasutuses olevate kangastelgede uuendused ning võimalus seetõttu ilusamaid ja praktilisemaid kangaid kududa lõi pinnase kudumiskoolide ja -kursuste populaarsuse kasvule.

Alexandra Gripenberg³ (Joonis 1) sai Soome valitsuselt 1903. aastal raha reisimiseks, et uurida, kuidas kodumajandus on korraldatud Sileesias, Saksimaal, Austrias, Böömimaal, Hollandis ja Taanis (Joonis 2). Oma uurimise tulemused avaldas Gripenberg artiklite sarjana erinevates Soome väljaannetes.

Joonis 1. *Alexandra Gripenberg Foto: Library of Congress*

Erilise tähelepanu all oli kangakudumine, kõrgõmblus ja niplispitsi tegemine. Kangakudumisega tegelesid Saksamaal kodus nii mehed kui ka naised. Kõik kursused ja koolid olid avatud nii meestele kui ka naistele, kuigi naised olid enamuses. Kuna suur näljahäda oli hävitanud suurema osa Glatzgebirge kudemajadest, hakkas Preisimaa valitsus peale 1892. aastat pöörama suuremat tähelepanu kodusele kangakudumisele. Tekkis vajadus parema õpetamise ja moodsamate kangastelgede järele, pakkuda riigipoolset toetust ettevõtetele, kes müüvad kodus kootud tooteid, ning arendada isegi raudteevõrku koduse kangakudumisega aktiivselt tegelevates piirkondades, et parandada toodete transpordi võimalusi. Kangakudumise õpetajaid hakatakse maakohtades ette valmistama kangakudumise töötubades (*Weberei Lehrwerkstätte*) ja ringireisivate kudumisõpetajate kursuste kaudu.

³ Alexandra Gripenberg (1857–1913) oli Soome naisõigusliikumise üks algataja, kes publitseeris naiste õiguste teemal palju kirjandust.

Joonis 2. Preisimaa alad 19. sajandil Foto: Britannica

Kõrgematest kangakudumise koolidest toob Gripenberg välja Höhere Fachschule für Textilindustrie ('Kõrgem Tehniline Kool Tekstiilitööstusele') Soraus (tänapäeval Żary, Lääne-Poolas) alustas tegevust 1888. aastal ning oli riiklik kool kolmeaastase õppeajaga. Koolis said õpilased kududa kangastelgedel ja tööstuslikel kudumismasinatele, neile õpetati joonestamist, mustrite kopeerimist, siduseõpetust, värvimistöid, stiiliõpetust ja masinaehitust. Lisaks olid veel väiksemad osakonnad, mis õpetasid teisi käsitööliike, nagu õmblemist, niplispitsi valmistamist, erinevaid tikandeid. Kool valmistas ette põhiliselt kangakudumise- ja käsitööõpetajaid Preisi- ja Saksimaale.

Städtische Höhere Webschule ('Linna Kõrgem Kudumiskool') Berliinis oli Gripenbergi sõnul populaarne välismaalaste seas. Kool töötas linna ja valitsuse abirahadega ning programm oli sarnane eelmainitud kudumiskooliga Soraus. Berliini lähedal tegutsesid veel Preussische Webschule ('Preisimaa Kudumiskool'), mille õppekava sarnanes samuti Soraus kooliga ja Kurse zur Aus- und Fortbildung von Handarbeitslehrerinnen ('naiskäsitööõpetajate ettevalmistus ja jätkukursused'). Erakoolidest mainib ta ära Berliinis tegutseva Lette-Klubi⁴ loodud Kunstwebeschule ('Kunstkudumiskooli'), õppeajaga kuus kuud ning kus kootakse gobelääni kõrgete kangaspuudega ja tavalisi kangaid Rootsiga kangastelgedel. Kielis tegutses Webschule, kus oli kolmeaastane õpiaeg ja mida pidas üleval Verein zur Förderung von Kunst- und Hausweberei ('Kunst- ja Kodukudumise Edendamise Selts'). Õppetöös kasutati „kõrgeid“ ja ka tavalisi kangastelgesid, millel kooti linast, drell-,

⁴ Lette-Verein, naisühendus Saksamaal alates 1866, asutatud Berliinis

pilt-, rüü- ja gobeläänkangaid. Kõigis neis koolides on juhatajad ja õpetajad mehed, kes on spetsiaalse erialase ettevalmistuse saanud mõnes kudumiskoolis, mis valmistab ette kangakudumise õpetajaid (Gripenberg A. , 1905).

1897. aastal olid kõik Breslau (Wrocław) ümbruse kangasteljed üle kontrollitud ja vajaminevad uuendused sisse viidud. Kangaspuid oli kokku loetud 18 954 ja neist läbis uuendused 1520 kangastelge. Preisimaa töötubades ja kudujate kodudes olid kangasteljed, millele oli sisse põletatud must Preisi kotka märk, tõendamaks, et need kuulusid riigile. Kangastelgesid ja muid tarvikuid sai kasutada nii kaua, kui elati oma maakonnas, kaasa midagi võtta ei tohtinud. Kui mõni kangur vajab telgede remonti või uusi kangaspuid, siis läks ta kangakudumise õpetaja juurde, kes kontrollis selle vajaduse olemasolu ning kirjutas vastava määruse kangaspuude valmistajale – puusepale. Peale töö valmimist kirjutas puusepp samale määruselehele summa, mis viidi uuesti õpetajale, kes siis raha ära maksis. Kodumajanduse edendamise kaudu toetas kangakudumise alast haridust Saksamaal veel naisteühendus Der Vaterländische Frauenverein⁵ ('Isamaaliste Naiste Ühendus'), kes tegutses keisrinna eestkoste all. Vahendades tööd abi vajavatele kudujatele ning leides neile toodete jaoks müügivõimalusi. (Gripenberg A. , 1905)

Hannoveri kandis oli kodusest kangakudumisest kõige levinum linase ja villase kudumine ning seda on ka valitsus toetanud. Aastast 1882 on Preisi valitsus loonud Hannoveri ja selle ümbrusesse kangakudumise töötubasid. Kodune kangakudumine oli sealkandis ainult naiste töö ning õppeasutused olid samuti mõeldud neidudele, kes olid vähemalt 15 aastat vanad. Õppetöö oli soovijatele tasuta ning kestis nii kaua, kui vaja. Õpilasteks võeti siiski ainult neid, kel oli selleks piisavaid kehalisi eeldusi. (Gripenberg A. , 1905) Õpetuse hulka kuulus tavaliste ja mustriliste kangaste, linase ja puuvillase kudumine tavaliste kangastelgedega, soovi korral ka Jacquardi⁶-telgedel; kangastelgede ehitus, kus kirjeldati erinevusi telgede vahel ja kuidas need töötavad; lisaks siduseõpetus ja praktilised ülesanded; erinevate kangaste ja lõngade puhastamine, värvimine ja triikimine. Peale 1898. aastat korraldas valitsus mööda maapiirkondi rändavaid kursuseid, mis kestsid kolm kuud. Kursuse õpetajal olid tavaliselt kasutada ühed kangasteljed ja muud õpetamiseks vajalikud asjad. Kangastelgede valik, millel kudumist õpetati, oli kohapeal peetavatel kursustel päris muljetavaldav. Näiteks 1903. aastal Hannoveris toimunud kursuste kirjelduses on kirjas, et osa võttis viis meest ja 162 naist. Töötoas oli kasutusel 57 kangastelge, 27 *varsikonet* ehk ühe

⁵ Naiste patriootiline ühendus, mis loodi 1866 Preisimaal ja seda toetas keisrinna Augusta von Sachsen-Weimar-Eisenach

⁶ Leiutas Joseph Marie Jacquard 1804. aastal (viide Eva-Liisa Kriis)

tallalauaga telge, 19 kirikangastelge ja ühed Jacquardi teljed. Tuleviku tarbeks oli hangitud ühed Rootsi kangaspuud, kolmed muud kangasteljed, veel kolmed Jacquardi teljed, ühed *kartenanschlag*⁷ teljed. (Gripenberg A. , 1905)

Tekstiilitööstuste piirkond Saksamaal Aachenis oli 19. sajandi lõpus üks villatööstuse keskuseid. Ainuüksi Aacheni linnas oli 82 tekstiilivabrikut, lisaks oli palju kangruid, kes oma ametiga peret elatasid. Kangakudumine oli ainult meeste amet, naisi võeti tööstusesse tööle „paikajateks“, kes oskasid praakkangastel augud niimoodi kinni nõeluda, et keegi enam viga ei leidnud. Aacheni kudumiskooli juures olid naistele selleks eraldi kursused ehk „paikamiskool“. (Laitila, 2015) Königliche höhere Webeschule (’Kuninglik Kangakudumise Kool’) Aachenis asutati 1883. aastal. Kooli esimene direktor oli Nicolas Reiser (1842-1908) kuni aastani 1900. Selle kooli mõjutustest meie kangakudumisele tuleb juttu hiljem. (Königliche höhere Webeschule Aachen, 2022)

Kui külastasin 2021. aasta suvel Saksamaal Aachenis Tuchwerki muuseumit ja arhiivi, rääkis muuseumi töötaja Ursula Danhausen eravestluses, et tekstiilitööstustes olid kangrud eranditult mehed. Naistele kangakudumise koole 19. sajandil ja 20. sajandi alguses nende piirkonnas ei olnud.

Austria kangakudumise kohta kirjutab Gripenberg, et seal ei ole ühtegi kooli, kus oleks ette valmistatud naissoost kangakudumise õpetajaid. Nende koolide ülesanne oli ainult tööjuhatajate ja õpetajate ettevalmistamine kudumistehastele ja -koolidele. Kodumajanduse osana harrastati kangakudumist Waldvierteli piirkonnas, kuid teenistus oli tagasihoidlik, sest läheduses oli palju kudumistehaseid. Olukorra leevendamiseks loodi kudujate ühendusi, näiteks Die Produktiv Genossenschaft der vereinigten Weber (’Ühinenud Kudujate Tootmisühistu’) Hirschbachi piirkonnas. Sellised ühistud vahendasid omavahel töid ja hankisid koos materjale, kuid nende edukus sõltus sellest, kui osavad olid need ametimehed, keda juhtkonda valiti. (Gripenberg A. , 1905)

1.1. Rootsi kangakudumise koolid ja õpetajad

19. sajandil käsitööõpetuse andmisest Rootsi koolides kirjutab Josef Stenbäck ajalehes Suomen Teollisuuslehti 1886. aastal artiklite seeria. Käsitöö on õppeainena kohustuslik mitte ainult rahvakoolides, vaid ka kõrgemates õppeasutustes. Seda mitte sellepärast, et edaspidi omandatud oskustega leiba teenida, vaid hariduslikul eesmärgil, kuidas tööd teha. Naiste

⁷ Kaardilugejaga teljed

käsitöö arendamises oli olulisel kohal Handarbetets Vänner ('Käsitöö sõbrad'), mille lõi 1874. aastal Stockholmis Sophie Adlersparre. Ühingu juures tegutses aastani 1884 preili Feetwoodi eestvedamisel kool, kus õpetati kunstkudumist ja õmblemist. (Stenbäck, Käsityökoulut ja oppiverstaat Ruotsissa, 1886) 1891. aastast asutati Handarbetets Vänners Ateljé ('Käsitöösõprade Ateljee'), mis korraldas kursuseid kangakudumise õpetajatele (Joonis 3).

Joonis 3. Kangakudumisekool eelmise sajandivahetuse paiku Foto: Handarbetets Vänner

Majandusselts korraldas ringireisivaid kangakudumise kursuseid, mida juhendas proua Svensson ning mille pikkus oli ühe koha peal üks kuni kaks kuud. Kursustele pidi tasuta ruumid leidma see, kes kursuse tellis, õpetaja muretses endale elukoha ise. Ajapuuduse tõttu jõuti kududa ainult proovitöid ning õppimiseks kasutati Lovisa Nylanderi „Lärobok i ny, patenterad konstväfnad“ ('Õpik uuest, patenteeritud kunstkudumisest'), mis oli välja antud 1872. aastal Stockholmis ning Handarbetets Vänneri 1880. aastal välja antud mustervihikuid. Kursused olid nii populaarsed, et otsustati luua uus kool 1884. aastal Uppsala linna, selle juhatajaks sai preili Carolina (Nina) Christina Mathilda von Engeström. (Joonis 4) (Stenbäck, 1886)

1.1.1. *Carolina (Nina) Christina Mathilda von Engeström (1836–1908)*

Joonis 4. *Nina von Engeström Foto: Svenskt kvinnobiografiskt lexikon*

Nina von Engeström juhtis Uppsala kooli kuni aastani 1893, seejärel avas ta Örebros endanimelise kooli Nina von Engeströms Väfskola ('Nina von Engeströmi Kudumiskool'). Koolis oli 26 kangastelge ja seal õpetati kõiki sellel ajal teadaolevaid kudumistehnikaid. Von Engeström andis 1896. aastal välja kudumisõpiku „Praktisk väfbok – tillegnad den idoga Sveniski qvinnan“ ('Praktiline kudumisraamat - pühendatud töökale Rootsi naisele') (vt lisa 1 joonised 1 ja 2), peale selle ilmumist oli ta kindel autoriteet Rootsi kangakudumise alal. Õpikust anti välja mitu kordustrukki, viimati veel 2005. aastal ning 2009 tõlgiti see inglise keelde. Seetõttu arvatakse, et raamatus toodud mustrid on tugevalt mõjutanud tänapäevaseid kudujaid. Raamat ei ole tavaline kodukuduja käsiraamat vaid sisaldab rohkem tekstiilitööstusele mõeldud mustreid. (Dackling, 2020)

Ajalooliselt tuntud tekstiili valmistamise piirkond on Borås-i linna ümbrus. Borås Tekniska Vävskola ('Boråsi Tehniline Kudumiskool') asutati 1869. aastal osaliselt riigi abiga. Uuest koolist sai väga kuulus ja oluline õppeasutus Rootsis ning osaliselt tema eeskujul rajati sarnane kool kvindelige industriskol ('naistööstuskool') Oslosse (Kristianina) Norras. Koolihoone oli kahekorruseline ja avar, esimesel korrusel asusid klassid teoreetilise õpetuse jaoks ning masinate, mustrijooniste ja näidiste ruumid, teisel korrusel oli üks suur avar ja valge ruum, kus asusid 50 kangastelge ning teised kudumise abivahendid. Õppeaineteks olid siduseõpetus, lõimede arvestus, mustrite joonistamine, keerulisemate kudumismasinate masinaõpetus ning kangaste viimistlemise viisid kodukasutaja jaoks. Enamik lõpetajatest asutas koju tagasi minnes oma väikesed kangakudumise töötoad, milles oli keskmiselt viis kuni kuus kangastelge. (Stenbäck, 1886)

1.1.2. Ekenmarkide perekond

Lovisa Maria Ekenmark (1795–1875) on tuntud nimi Rootsi kangakudumise ajaloos, koos oma õdede ja vendadega tegeles ta koolitamisega ning andis välja erialast kirjandust. Nende avaldatud raamatuid peeti väga headeks õpikuteks, mis selgitasid damaskudumist ning olid mõeldud juba oskustega kudujatele. Raamatutes on ära toodud mustrid, telgede joonised ja õpetused, mis olid eeskujuks paljudele edaspidistele õpetajatele. Aastatel 1820-1860 reisis Ekenmarkide perekond mööda Rootsit, Norrat ja Soomet korraldades kudumiskursuseid. Peale 1860. aastat olid elus veel ainult õed Lovisa ja Hedvig Ekenmark, kes rajasid Stockholmi oma kudumiskooli Mamsell Ekenmarks välrenommerade vävskola ('Mamsell Ekenmarkide mainekas kudumiskool'). (Åshede, 2020)

1.1.3. Lovisa Nylander ja Wilhelmina Bergman

Lovisa Nylanderi kohta on infot väga vähe, 1872. aastal andis ta välja kudumise õpiku „Lärobok i ny patenterad konstväfnad för alla som idka hus-väfnadsslöjd“ ('Õpik uue, patenteeritud kunstikudumise kohta kõigile, kes teevad kodus kudumise kunsti') (vt lisa 1 joonised 3 ja 4). Õpiku kohta arvatakse, et Nylander on kasutanud ära Ekenmarkide telgede jooniseid ja mustreid ning need enda nimele patenteerinud. (Fröberg, 2018)

1880. aasta Soome ajaleht Hämäläinen kirjutab, et Uusimaa ja Häme maakonna Põllumajandusseltsi juhtkond on otsustanud premeerida kõiki Helsingi kangrukooli täielikult lõpetanud Lovisa Nylander õpikuga „Lovisa Nylander'in oppikirja kudontataidosta“ ('Lovisa Nylanderi õpik kudumiskunstist'), seega oli see õpik Soomes laialt levinud.

Wilhelmina Bergman andis välja kangakudumise õpiku 1876. aastal ning sellest on tehtud mitmeid kordustrükke (muuhulgas ka soomekeelne, vt lisa 1 joonised 4 ja 5). Õpik on tavaliste telgedega ning enamasti neljanielise mustri kudumiseks. Hilisemates trükkides lisanduvad mõned mustrid korjatavate lõimedega kudumiseks (*noppväv*) (Joonis 5)

Joonis 5. „*noppväv*“ tehnikas kangaproov Foto: Hemslöjdens Samlingar

1.1.4. Johanna Brunsson (1846–1920) ja tema kangakudumise kool Stockholmis.

Johanna Brunsson (Joonis 6) oli üks kangakudumise kunsti algatajaid Rootsis ning selle ala parimaid õpetajaid, kelle juures käidi ka välismaalt õppimas. Oma esimese kangakudumise kooli Brunsson vävskola i Tågelanda ('Brunssoni kudumiskool Tågelandas') avas preili Brunsson 1873. aastal Tågelanda külas Dalslandi lähedal. 1889. aastal avas ta oma kangakudumise kooli Praktiska Wäfnadsskola ('Praktiline Kudumiskool') Stockholmis, mis muutus ruttu väga kuulsaks ja hinnatud õppeasutuseks ning sinna tuleb õpilasi teistest Põhjamaadest, Venemaalt, Poolast, Saksamaalt ja isegi Ameerika Ühendriikidest. Õppetöö koolis sisaldas nii praktiliste oskuste omandamist kui ka teooria õppimist ning kangamuustrite analüüsimise oskust. Uus õpperühm alustas kaks korda aastas ning need, kes tahtsid saada õpetajaks, pidid õppima kaks aastat, teiste jaoks olid võimalikud lühemad kursused.

Joonis 6. Johanna Brunsson kangastelgede taga. Foto Kulturhuset

Brunssoni kool võttis osa paljudest näitustest üle Rootsi ning sai palju auhindu, kõige olulisema auhinna sai preili Brunsson 1916. aastal 70-aastasena, see oli kuninglik medal *Illis quorum*⁸. Rootsi kangakudumise ajalukku läheb ta veel sellega, et lihtsustas Ekenmarkide kudumise tehnikat ning suutis kaitsta käsitsi kudumise populaarsust industrialiseerimise ajastul. (Johanna Brunsson, 2017) (Sandell, 2018)

⁸ *Illis quorum meruere labores* (neile, kes on selle tööga ära teeninud) Rootsi kuninga Gustav III 1784. aastal loodud autasu.

1.1.5. John Lenningi kangakudumise kool Norrköpingis

John Lenning (1819–1879) oli Rootsi tekstiilitööstur, kelle testamendiga loodud fondi ülesandeks sai kangakudumise kooli John Lennings Vävskola rajamine. Kool avas ukse 1887. aasta sügisel ning õppetöö käis kahes rühmas, esimene rühm õppeajaga üks aasta oli täisajaga ning teine ainult õhtune kursus. Õpetamisel keskenduti peamiselt erinevatele kangakudumise tehnoloogiatele. Alates 1971. aasta suvest liideti Lennings Textiltelniska Institut (Lenningi Tekstiiltehniline Instituut) De Geerskolan kooliga Norrköpingis. (SE/E010/NSA_1215)

1.2. Soome kangakudumise koolid ja õpetajad

Soomes avati esimene soomekeelne tütarlastekool Jyväskyläs 1864. aastal, enne seda oli koolide õppekeeleks rootsi, saksa või mõni muu võõrkeel. Hariduse andmine tütarlastele oli Soomes 19. sajandil väga heal tasemel ning käsitööõpetusel oli oluline osa. Kui Uno Cygnaeus⁹ koostas haridusprogrammi tütarlastele, siis oli käsitööõpetuse osa selles märkimisväärne ja seda mitte ainult majanduslikel põhjustel vaid iseloomu arendamise ja isiksuse kasvatamise eesmärgil. (Gripenberg A. , 1909)

Esimene naistele käsitööõpet pakkuv kool avati Soomes Tampere 1752. aastal, kus Rootsist kutsutud õpetaja õpetas vokiga ketramist. Esimene käsitööõpetajaid (ketramises ja kangakudumises) ettevalmistav kool rajati Benvikis (Kokkola lähedal) 1818. aastal. Kool tegutses kuni aastani 1825 ning saadeti laiali, sest arvati, et oskajaid on juba liiga palju. Koolist ettevalmistuse saanud neid ja naised rändasid üle Soome laiali ja jagasid oma teadmisi. Kahest eelmisest koolist suurem oli 1820. aastal Turu linnas tegevust alustanud ketramise ja kangakudumise kool. Koolis tegutses mitu kangakudumise osakonda, tavalise pesukanga kudumise kõrval õpetati juba keerulisemate drell- ja damastkangaste ning vaipade kudumist. (Laine, 1931)

Keisarillinen Suomen Talousseuran käsityö- ja kutomakoulu ('Keiserliku Soome Majapidamise Seltsi käsitöö- ja kudumiskool') ning FW-i töökool Hämeenlinnas olid esimesed kangakudumise haridust pakkuvad koolid Soomes 19. sajandil. Viimasena mainitud kooli loodi 1891. aastal eraldi osakond kangakudumise õpetajate koolitamiseks. (Gripenberg, 1909) Keiserliku Soome Majapidamise Seltsi käsitöö- ja kudumiskool avati 1874. aastal

⁹ Uno Cygnaeus (1810–1888) oli Soome vaimulik, keda kutsuti "rahvakoolide isaks". Oli aastatel 1861–1888 rahvakoolide peainspektor.

Hämeenlinnas, 1876. aastal kolis kool Turu linna, kooli juhatajaks oli Mathilda Tammela (Hellsten, 2006)

1884. aastal Tampere peetud Soome Majapidamise Seltsi näitusel sai alguse veel ühe Soome ajaloos tuntud kangakudumise õpetuse teerajaja Aina Hellmanile (s von Schrowe, 1849–1935) tuntus. Temast tuleb edaspidi pikemalt juttu.

Kangakudumise sajanditevanuse ajaloo poolest on Soomes üks tähtsamaid piirkondi veel Porvoo maakond. 1895. aastal liideti põllumajandusseltsi kangakudumise kool 1888. aastal loodud käsitöökooliga, kus oli peamiselt õpetati õlgtehnikas punumist (Porvoo ajaloolised õlgkübarad). (Selén & Sjöblom, 2004) Porvoo kudumiskool osales näitusel Kopenhaagenis ja neilt telliti salongikangaspuid isegi Lõuna-Venemaale. Teljed valmistas kohalik puusepp Olander. 1889 aastal pälvisid Porvoo naiste tööd kiitust ka Hämeenlinna näitusel. Kangakudumise õitseajal Porvoos lõppes I maailmasõjaga. (Mäkelä-Alitalo, 2004)

Soome ajaleht Karjalatar kirjutab 1889. aastal pikemalt käsitöönduse arenemise vajadusest ning seoses sellega kangakudumise koolidest. Artiklis toodi välja, et käsitsi kootud kanga meeter maksab kaks korda enam kui vabrikukangas. Kallimat ja kvaliteetsemat riidet ostsid põhiliselt jõukamad inimesed sooviga edendada kodukäsitööd. Lahenduseks peeti seda, et kudumiskoolide õpilased peaksid saavutama nii suure osavuse ja vilumuse, et suudaksid võistelda tehasetoodanguga. Koolide asumist linnadesse tauniti, sest see viib noored neid maalt linna, kus oli elamine kallim ning igasugused pahed kiired levima, samuti ei pruukinud nad enam kodukohta tagasi pöörduda. (Ryynänen, 1889)

Väide kodukaunistamise olulisusest oli samuti 19. sajandi lõpus asjakohane, kuid mitte põhiline põhjus naiste käsitöö (kangakudumise) edendamiseks ja õpetamiseks. Inglismaalt levis Soome Arts&Crafts liikumine ning kontinentaalne Art Nouveau liikumine. Kui 1894 suhtuti sellesse veel külmalt, siis 1897–1900 oli ta juba kõikjal väga populaarne. Soome esimene kunstimaja (*taidetalon*) ehitati Porvoosse, mitte Helsingisse, sest Porvoos oli rohkem heal tasemel käsitöö oskajaid. (Mäkelä-Alitalo, 2004)

Soome naiskäsitöö ja kangakudumise arendamises on olnud kolm kõige suuremat tegijat, lisaks eespool mainitud Soome Majapidamise Seltsi käsitöö- ja kudumise koolile Turu linnas ja FW koolile Hämeenlinnas tuleb kindlasti nimetada ühingu Suomen Käsityön Ystävät ('Soome Käsitöö Sõbrad'), mille asutasid 1879. aastal kunstnik Fanny Churberg¹⁰ ja arhitekt Jacob Ahrenberg¹¹. Nende eeskujuks oli Rootslaste Föreningen Handarbetets Vänner

¹⁰ Fanny Maria Churberg (1845–1892) oli Soome romantilise suuna maalikunstnik, kes lõpetas maalimise 1880. aastal ja pühendas ennast Soome Käsitöö Sõprade Seltsi tegevusele.

¹¹ Johan Jacob "Jac." Ahrenberg (1847–1914) oli Soome arhitekt, maalikunstnik, kunstikriitik ja kirjanik.

(‘Rootsi Käsitöö Sõbrad’). Soome Käsitöö Sõprade ühendus sündis soovist edendada, koguda ja õpetada soomlaste rahvuslikku käsitöökunsti.

Kaks esimest olid koolid, mis olid suunatud kodumajanduslikule õppele ning nende suund oli võimaldada naistel ameti õppimise kaudu ise hakkama saada, kunstnikest ja kultuuriinimestest koosnev Soome Käsitöö Sõprade ühendusel oli oma ajas teistsugune tähendus. 1880-ndatel välja antud mustiraaamatute (vt lisa 1 joonised 6 ja 7) eessõnades kirjutati, et need ei ole õpikud kangakudumise õppimiseks, vaid ainult mustiraaamatud. Raamatud sisaldasid värvilisi tahvleid kogutud rahvuslike mustritega ning soovitusi, kus neid kasutada saab (Suomen Käsityön Ystävät, 1895).

Esimese soomekeelse kangakudumise raamatu „Kirjanen kankasten kudomisesta“ (‘Vihik kangaste kudumisest’), andis välja Wilhelmina Bergman 1882. aastal (vt lisa 1 joonised 4 ja 5). Soomekeelsed kangakudumise mustrite raamatud andis 1892. ja 1893. aastal Turu linnas välja veel Helga Hemmer, kes oli alates märtsist 1892 Laitila (asub Turu linna lähedal) käsitöökooli juhataja ja kangakudumise õpetaja. (Uudenkaupunkin ympäristöltä, 1892) Tema kohta palju andmeid ei leidnud ning seetõttu eraldi peatükis teda ei maini. Hemmeri raamatud olid suunatud kodukasutajale (vt lisa 1 joonised 8 ja 9).

1.2.1. Mathilda Tammelander (1837–1928) ja Keiserliku Soome Majapidamise Seltsi käsitöö- ja kudumiskool Turu linnas

Joonis 7. *Mathilda Tammelander Foto: Aug. Schuffert. Museovirasto*

Mathilda Tammelander oli osav käsitöömeister, kuid ei olnud alguses spetsialiseerunud kangakudumisele, tema esimesed käsitööalased katsetused olid õlgedest punutised, hiljem said punumismaterjaliks niinekiud, mida sai harutada jahumattidest¹². Niintest oskas ta punuda kauneid esemeid, niimoodi valmistatud naiste suvised kübarad olid väga populaarsed.

¹² Vene päritolu piklik niinekiududest kott (*jauhوماتto*), mida kasutati veel näiteks padjana.

1876. aastal sai preili Tammelande omavalmistatud kollektsiooni eest Helsingi tööstusnäitusel esimese auhinna. Tema andekus ja oskused said tunnustuse osaliseks ning Soome Majapidamise Seltsi abirahade toel sai Mathilda Tammelande käia käsitööd õppimas Rootsis krahv Lewenhaupti käsitöökoolis Clastorpis, Norrköpingi ja Linköpingi käsitöökoolides ning uuris erinevaid käsitööliike Stockholmis. Soome tagasi tulles sai temast 1872. aastal Keiserliku Soome Majapidamise Seltsi käsitöö- ja kudumiskooli juhataja, mis esimesed kolm aastat tegutses Hämeenlinnas ja hiljem, alates 1876. aastast Turus. Käsitöökooli õpetus ei piirdunud ainult käeliste oskuste õpetamisega, vaid sisaldas teoreetilisi aineid. Lisaks eespool mainitud reisidele käis ta veel kaks korda välismaal: 1878. ja 1884. aastal. Peale õpetamise ja käsitöökooli juhtimise andis M. Tammelande välja kangakudumise õpiku "Kankaiden selityksiä kotiteollisuuden edistämiseksi, koottuja ja ulosannettuja" ('Kangaste seletused kodumajanduse edendamiseks, kogutud ja välja antud') 1891. aastal Soomes Turus. See käsitööharu oli saanud õpetajaks olemise aja jooksul talle kõige lähedasemaks. Raamatust ilmus kolm kordustrükki soome keeles ning õpikut anti välja välismaal: Venemaal, Skandinaavias, Inglismaal, Ameerikas ja 1896. aastal Eestis Tartus pealkirjaga „Kangaste seletused“, millega koos oli mahukas mapp kangasiduste ning -näidistega (vt lisa 1 joonised 10-13). (Käsiteollisuus, 1928) (Koti ja Yhteiskunta, 1899) (Hellsten, 2006)

Kangakudumise õpetamine Turu koolis algas 1888. aasta sügisest, esimest korda on ajalehes ära märgitud, et lõpetajate seas oli 52 õpilast, kellest 13 sai õpetust kudumises, 18 rõivaste õmblemisest, 22 voodipesu õmblemises, viis õletöodes ja kaks puutöodes. (Suomen Talousseuran käsityökoulu, 1888) 1889. aasta alguses kirjutab Turun Lehti, et 15. jaanuarist algab naisõpilaste avalduste vastuvõtmine.

Joonis 8. Mathilda Tammelande (paremal) koos õe Sigridiga Foto: Käsiteollisuus 6/1928

1890. aastal ilmub kuulutus kooli naisõpilaste vastuvõtmise kohta ning nüüd on juures märges, et siit alates võetakse vastu ka neid, kes kangakudumise õpetajaks saada soovivad. (Rönnbäd, 1891)

Alates 1891. aasta sügisest hakatakse koolis õpetama uue kanga – damastdrellkanga kudumist. Turu käsitöökooli abiõpetaja, Mathilda Tammelandi õde¹³ Sigrid Tammela (Joonis 8) käis kooli rahadega kevadel-suvel Rootsis Johanna Brunssoni kudumiskoolis õppimas ning tõi sealt kaasa uued teljed. (Suomen talousseuran kutomakoulusta, 1891) Ajalehes Åbo Tidning ilmub 1892. aasta aprillis kokkuvõte „Slöjdberättelse“ (‘Käsitöölugu’), milles kirjeldatakse Turu käsitöökoolis toimunud muutusi kangakudumise uuendamisel ning võetakse kokku 1891. aastal toimunu. Samal aastal annab Preili Mathilda Tammela välja oma esimese eespool mainitud kangakudumise raamatu. (Slöjdberättelse, 1892) Raamat ilmub soome- ja rootsikeelsena ning kõik kangad, mille näidised on raamatus, on kootud samas koolis. Majapidamisselts oli endale soetanud märkimisväärse koguse õpikuid ning plaanis saata neid kõigile soovi avaldanud kangakudumise koolidele ja õpetajatele Soomes. (Kutomakirja käsityökouluja varten, 1892)

Käsitööoskuste arendaja ja õpetajana ning Soome Majapidamise Seltsi käsitöö- ja kudumiskooli juhatajana töötas Matilda Tammela 35 aastat. 1906. aastal kuulutati välja konkurss uue juhataja leidmiseks, laekus kaheksa avaldust ning valituks osutus FW kooli lõpetanud Helena Brander. (Suomen talousseura, 1907)

1.2.2. Alexandra Olivia Hynén (1829–1907)

Alexandra Hynén (Joonis 9) sündis Ristiina kihelkonnas (tänapäeval Mikkeli kihelkond), sai oma aja kohta hea haridus ning pühendas oma elu käsitöö tegemisele ning vaeste naiste aitamisele neile haridust pakkudes.

Joonis 9. *Alexandra Olivia Hynén Foto: Koti ja Yhteiskunta 5/1908*

¹³ See on kirjas Uusi Suometar 16.05.1893 nr 11

1870. aastal asutas Viipuri Perenaiste Tööühistu¹⁴, mille ülesanne oli vahendada tööd vaesematest oludest naistele. Töökogemuse ja -oskuste puuduse tõttu suutsid naised esialgu valmistada ainult kõige lihtsamaid esemeid ning müüa neid vahendaja kaudu töölistele. 1881. aastaks olid oskused sedavõrd paranenud, et neilt telliti kogu vajaminev linane voodipesu Viipuri ajateenijate pataljonile. (Hynninen, 1908)

1891. aastal ilmunud Alexandra Hynéni „Kudontamallikirja“ (’Kudumismustrite raamat’) sai kohe peale ilmumist kiita ajalehes Uusi Suometar. Ajaleht kirjutab: *Alles ilmunud ja 14 pildiga varustatud „Kudontamallikirja“, milles on rohkem kui 90 erineva kanga kudumismustrit koos õpetustega ja 40 värvilist pilti, mis selgitavad, millised need kangad välja näevad. Samuti on raamatus selgitusi ja jooniseid sellest, kuidas väheste vahenditega meie tavaliste kangastelgedega kunstkangaid kududa. Raamatu on üle kontrollinud ja heaks kiitnud preili Nanny Odenwall, Hämeenlinna kudumiskooli juhataja ja esimene õpetaja.* (Kudontamallikirja, 1891)

1897. aastal ilmunud õpikule „Kudonta mallikirja“ (vt lisa 1 joonised 13 ja 14) on väga kiitva eessõna kirjutanud FW. Ta kiidab autorit ja tänab teda, et ta sellise tänuväärse teose on Soome kangakudujatele välja andnud, ning märgib samas ära oma kooli õpetaja N. Odenwalli osa selles. Nimelt on osade mustrite koostamisel abiks olnud preili Odenwall. Õpik algab üldise sissejuhatusega kudumisõpetusse, kuidas arvestada lõimi, valida suga, kliisterdada erinevast materjalist lõimelõngu ning lõpuks sisaldab mustriskeme, selgitusi kuni 16 niieraami ja tallalauaga kudumiseks tavalistel kangastelgedel ning lõpetuseks *konekankaspuut*, mille kohta on joonis ja mõned mustrid. Raamatu lõpus on isegi paar lehekülge värvilisi mustreid (Hynén, 1897)

1.2.3. Fredrika Wetterhoff (1844–1905) ja tema käsitöökool Hämeenlinnas

Fredrika Wetterhoff (Joonis 10) oli pärit haritud ja jõukast perest. Juba lapsepõlves pani ta tähele inimestevahelist ebavõrdsust ning seetõttu pühendas ta oma elu noortele naistele kutsehariduse andmisele. Ta oli veendunud selles, et Soome rahva haridus- ja elatustaset saab parandada, kui õpetada noortele ameteid, millega saab elatist teenida. Hämeenlinna Töökooli nime all hakkas tegutsema tema loodud kool, kus esimesed õpilased on märgitud nimekirja 3. jaanuaril 1885. aastal. Kooli jaoks eraldati üks suurem saal Hämeenlinna Perenaiste Seltsi lastekodus. Esimesel aastal õpetati koolis heegeldamist, kudumist, puutööd, õlgedest

¹⁴ Työyhtistys (soome keeles)

punumist ja joonistamist. Kooli said tulla vähemalt kaheteistkümneaastased neiud ning õpiaeg algas ühest kuust. Õppimine oli tasuta, kuid kõik õppetöö käigus valmistatud esemed jäid koolile. (Käsityökoulu, 1885)

Joonis 10. *Noor Fredrika Wetterhoff Foto: Marge Veelmaa (WMH)*

1886. aasta kevadel algas esimene kunstkudumise kursus, kus kangaid kooti 4–8 niieraamiga kangastelgedel, sest selliseid kangaid oli lihtsam valmistada ning soodsam müüa. See oli mõistlik, sest sellised kangasteljed said endale soetada ka vaesemad naised ja need mahtusid paremini nende elumajadesse. Õpetajaks oli kursustel preili Matilda Alcenius Oulu käsitöökoolist. Kooli esimese tööaasta jooksul oli FW juba märganud, et naistele on kõige kasulikum ametioskus kangakudumine ning sama aasta sügisest avati koolis kangakudumise osakond. (Suolahti, 1935)

1886. aastal kolis Fredrika peale isa surma Helsingisse oma õe Rosina juurde. Kool koliti tühjaks jäänud isakoju ning kangakudumist õpetama ja kudumisosakonda juhutama tuli Anna Maria Matilda (Nanny) Odenwall (1847–1936). Preili Odenwall (Joonis 13) oli kogemustega kangakudumise õpetaja, kes oli enne Hämeenlinna tulekut nõustanud seitse aastat peamiselt Kuopio maakonnas tegutsevaid kangakudumise koole ja kursuseid. Wetterhoffi koolis töötas ta aastatel 1885–1892.

Joonis 13. *Nanny Odenwal 1894. aastal Foto: Marge Veelmaa (WMH)*

Juba 1886. aastal olid koolis kasutusel uutmoodi kangasteljed, mille soalaad oli kinnitatud püstiselt jaluste külge, vanematel telgedel rippus soalaad ülevalt alla. (Joonis 11)

Joonis 11. Kudumise klass kooli algusaastatel uuemate kangastelgedega Foto: Marge Veelmaa (WMH)

Kolm aastat hiljem oli kooli maine üle Soome kiiresti levinud ning ajaleht Uusi Suometar kirjutas 1889. aastal, et kodumaisest linast tehakse uhkeid 8, 12 või 16 niieraamiga kootud laudlinakangaid. Sama aasta suvel on Põllumajandusseltsi näitusel Hämeenlinnas esindatud Hämeenlinna Töökool, kus külastajate tähelepanu köidavad eelkõige neljad rahvale vaatamiseks välja pandud kangasteljed, millel saab kududa 12 ja 16 niepuuga kangast. (Suolahti, 1935) (Hämeenlinnasta, 1886)

Aastatel 1886–1890 oli koolis nii kudumise kui ka õmblemise osakond ja kursuste pikkus olid erinev. Need, kes soovisid saada kangruteks, pidid kangakudumist õppima vähemalt aasta. Kudumine muutus Soomes üha populaarsemaks, avati uusi koole ja korraldati kursusi ning sellega tekkis vajadus haritud juhendajate ja õpetajate järele. FW nägi siin vajadust luua oma kooli kangakudumise õpetajate kursused. Õpetajate kursused algasid 1890. aastal ning sinna pääsesid õppima juba eelnevalt tütarlastekooli läbinud neiud (vt lisas 2 joonised 1-3 Reet Kurriku koolis Suure-Jaanis kangakudumist õpetanud Eva Aino Soinineni kooli astumise avaldust ning teisi eelnevat haridust tõendavaid dokumente). Õpetajate koolitus ei piirdunud ainult kangakudumise õpetusega, vaid sinna lisandusid teised üldharivad ained nagu, arvutamine, soome keel, joonestamine ja raamatupidamine. Kursuse pikkuseks oli planeeritud kaks aastat. Kudumisosakonnas sai ka edaspidi üheaastastel kursustel ainult kangakudumist õppida. (Kouri, Pyysalo, Vallinheimo, Tarvajärvi, & Vällä, 1960)

FW oli tutvunud Acheni Kuningliku Kangakudumise Kooli direktori Nicolas Reiseri

ja sama kooli mehaanika ja tehnoloogia õpetaja Joseph Spennrathi raamatuga „Handbuch der Weberei“ (‘Kangakudumise käsiraamat’) (vt lisa 1 joonised 15 ja 16) ning valmistas ette reisi Aachenisse, et tutvuda kangakudumise õpetamisega Saksamaal ning hankida oma koolile uusi töövahendeid ja kogenud õpetaja. FW ja N. Reiser alustasid kirjavahetust ning neist said head tuttavad. Kirjavahetus on suures osas säilinud Soome Rahvusarhiivis Hämeenlinnas ning sealt on näha, et nad suhtlesid eraviisiliselt veel pikki aastaid. N. Reiser oli nooruses teinud õppereise Inglismaale, Prantsusmaale ja Itaaliasse ning kaasa toodud teadmisi rakendanud oma kudumiskoolis. 1890. aasta suvel reisisid FW ja N. Odenwal Aachenisse ja läbisid kangakudumiskoolis kursused ning töid kaasa uusi kangastelgesid. (Laitila, 2015) 2021. aasta suvel Saksamaal Aachenis Tuchwerk-Archive and Museumi külastades ning 2022. aasta kevadel Soomes Jyväskylä käsitöömuseumis sain näha Nicolas Reiseri Aacheni Kuningliku Kangakudumise kooli mustiraraamatuid (vt lisa 3 joonised 1-5). Aacheni kool töötas kahes vahetuses, päeval õppisid rikaste töösturite pojad, kellest said edaspidi piirkonna tekstiilitehaste direktorid. Õhtuti käisid õppimas kangakudujad tehastest ja töötubadest, sest omandatud mustrite loomise ja kompositsiooni teooria tundmine võimaldas neil karjääri teha ning saada tööd meistritena vabrikutes. (Väfskolan i Aachen, 1890)

Oma koolis kudumisoskuse arendamiseks ja uuendamiseks palus FW direktor Reiserilt haritud õpetajat. Reiser soovitas kudumismeister Carl Neud, kes oli lõpetanud reaalgümnaasiumi, Aacheni kudumiskooli ning praktiseerinud tööstuses kudumismustrite loojana. Carl Neu (1867–1944) võttis pakkumise vastu ja asus 1891. aasta algusest FW juures õpetama kudumist Jacquardi süsteemiga, üldist kangakudumise teooriat, kangastelgede mehaanikat ja kangaste värvimist. (Joonis 12) Nanny Odenwall jääb samal ajal tavalistel telgedel kudumist edasi õpetama. (Suolahti, 1935)

Carl Neu õppis ruttu ära soome keele, kuid tänu võimalusele saksa keeles õppida tuli kooli õpilasi Norrast, Taanist, Inglismaalt ja Eestist. Õpetaja Neu viis kangakudumise õpetamise Soomes uuele tasemele, kasutades uusi meetodeid ja mustreid. Carl Neu mälestustest:

FW oli alati innustunud igasugustest uuendustest. Olin toonud Saksamaalt kaasa ühe õpetaja Reiseri loodud kahekordse drellkanga näidise, milline oli nii Soomes kui ka mujal maailmas alles tundmatu. Reiser püüdis mulle seletada selle kudumist, kuid kehv selgitaja, nagu ta oli, lõi käega ja ütles: „Te ei saa sellest nii kui nii aru,“ ja lisas, „sellest pole midagi, et te aru ei saa...“. Näitasin mustrit preili Wetterhoffile, keda see kohe huvitas. Tegin selle kohta kudumisõpetuse ning üks õpilane kudus niimoodi laudlina. Nii valmis esimene kahekordse drellsidusega kangas. (Suolahti, 1935)

Joonis 12. *Carl Neu koos Fredrika ja teiste õpilaste ja õpetajatega 1882. aastal Foto: Marge Veelmaa (WMH)*

1891. aasta veebruari ajalehes Hämeen Sanomat ilmub Wetterhoffi kooli laimav artikkel. Loo autor väidab, et koolis väsitatakse pikkade tööpäevadega noori neiusid liialt ning Saksamaalt toodud kangasteljed, mis seal olid ette nähtud meestele, on Soome naistele liiga rasked kasutada. (Rasitys kouluista ja etenkin kutomakouluista, 1891) Tänu FW vastusele, mille Hämeen Sanomat kümme päeva hiljem avaldab, saame veidi lugeda Saksamaalt toodud telgede kohta. Laimaja oli kirjutanud, et koolis käib töö raskete raudtelgede kolksumise saatel ning õpilastel ei ole võimalik tööd tehes istuda, sest nendel telgedel ei ole istumiskohta nii nagu vanadel Soome kangaspuudel, millel olid pingid telje küljes (nagu meie maatelgedel). FW vastusest saame lugeda, et Saksa telgedega ¹⁵ töötamisel ei kosta mitte mingisugust metalliheli ning pinke ei ole telgede juures seetõttu, et need puutöökojast veel saabumata on, ainuke metalliheli võib tulla Jacquardi telje juurest, kui kuduja tallamise peale niite raskused kõlisevad. (Wetterhoff, 1891)

Alates 1893. aastast on FW välja töötanud kooli õppeprogrammi kangakudumise õpetajate õpetamiseks. Kaheaastasest õppekavast annab hea ülevaate FW rootsikeelse kirja tõlge Ernesti Suolahti raamatus kooli õppima tulla soovijale. Õppima sai asuda kas I või II kursusele ning neis sisaldasid järgmisi õppeaineid:

I kursus – arvutusõpetuses korraldatakse üle kõik, mis on vajalik arvete koostamiseks kootud esemete müümisel, välismaise valuuta arvestust ja raha kursivahet. Joonestamises võetakse

¹⁵ Soomes nimetati Saksa telgedeks kirikangastelgesid, mida meie nimetame Soome telgedeks.

läbi soomlaste, ungarlaste, tšeremisside, mordvalaste ja handide (ostjakkide) triibulised mustrid, nende järgi peavad õpilased suutma ise mustreid kombineerida. Kangastelgede joonistamiseks õpetatakse perspektiiviõpetust. Soome keeles peavad õpilased oskama ennast väljendada veatult nii sõnaliselt kui ka kirjalikult, nad peavad olema valmis koostama ametlikke kirju ja kirjutama erialaseid tekste. Kangavärvimine peab selgeks saama samuti I kursuse jooksul. Kudumisharjutustes kasutatakse lisaks tavalistele kangastelgedele Jacquardi-telgesid.

II kursus – õpitakse siduseõpetust, kangaste tundmist siduse järgi, erinevate kangastelgede ehitust, dekoratiivset joonistamist ja itaaliapärase raamatupidamist. Iga II kursuse õpilane koob tosina uhket taskurätikut, kaks tosinat kreppsidusega laudlina, kuus meetrit vahvelkangaid, kaks laudlina ja pool tosinat pikitriibulist rätikut (10-niieraamiga), tosina mustrilist drellkangast, suure laudlina (16-nieline mustriuga drellkude), Jacquardi masinal 12 damastlaudlina, tavalistel tallalaudadega telgedel kuus meetrit nii mööbli- kui ka aknakardinariiet. Lisaks sellele valmistatakse diivanipadi, kudum rüütehnikas ja veel mingis punumistehnikas ese. (Suolahti, 1935)

1893. aastal lahkus preili Odenwall ja asub Tammisaari kangakudumiskooli juhatajaks, FW kolib Helsingist Hämeenlinna tagasi ning võtab kooli juhtimise üle. Kudumisõpetajateks on 1891. aastal FW kooli lõpetanud ning Rootsis John Lenningi kudumiskoolis 1892. aastal õppinud Lyyli Vartia (Blomstedt) (vt joonisel 12 teises reas paremalt teine) ja Carl Neu.

FW oli väga huvitatud sellest, et kudumisõpe tema koolis oleks tehniliselt väga heal tasemel ning ta rajab kooli juurde 1893. aastal puidutöökoja. Seal hakatakse valmistama Carl Neu abil välja töötatud uuendustega tallalaudadega kangastelgesid (*polkukangaspuita*) ning puuosasid Saksamaalt toodud masintelgedele. Kooli raamatupidamise dokumentidest on näha, et kootud kangaste kõrval oli tähtis müügiartikkel töökojas valmistatud erinevad kangasteljed. Neid telliti kõikjale üle Soome ning ka välismaale, muuhulgas Eestisse. (Anttila, 2015)

Carl Neu töötas õpetajana 1897. aastani ning oli edaspidi mitmetes tekstiilitööstustes juhi ametikohal, talle kuulus Helsingis siidikudumise töökoda. (Laitila, 2015)

1905. aasta kevadel suri FW raske haiguse tagajärjel ning kooli juhtimine läks üle tema poolt testamendis märgitud sihtasutusele. Kooli tegevusega oli seotud Fredrika vennapoeg Fritz Wetterhoff, kes sai kangakudumise alase hariduse Aacheni kudumiskoolis ning oli tädi haiguse ajal lühikest aega kooli juhtimas, kuid loobus sellest ning pühendus õigusteadusele. Vennatütar Hanna Wetterhoff oli oma tädiga samuti väga lähedane ning töötas paar aastat koolis matemaatika ja raamatupidamise õpetajana. Aastatel 1906–1909 töötas

õpetajaameti kõrvalt kooli juhatajana Helmi Grönlund. Alates 1909. aasta sügisest asus kooli juhtima Anna Henriksson (Joonis 13), kes oli saanud kangakudumise õpetaja kutse samast koolist ning kelle loodud õppemetoodikat järgiti veel pikki aastaid. (Suolahti, 1935)

Joonis 13. *Anna Henriksson Foto: Marge Veelmaa (WMH)*

Anna Henriksson (1874–1963) oli Soome kodumajanduse üks teerajajaid, töötas aastatel 1895–1909 Porvoo kudumiskooli juhatajana, oli FW käsitöökooli õpetajaõppe osakonna juhataja aastatel 1909–1919, edasi töötas ta aastani 1935 mitmetel juhtivatel ametikohtadel Soome Kaubandus-Tööstusnõukojas. Henriksson andis 1928. aastal välja kangakudumise õpiku „Kankaankudonnan oppikirjan“ (‘Kangakudumise õpperaamat’), millest on tänaseks välja antud mitmeid kordustrukke. (Hellsten, 2000)

FW koolis töötamise ajal oli Henrikssoni ülesanne lisaks kooli juhtimisele kangakudumise teooria õpetamine. Wetterhoffi arhiivis on säilinud Henrikssoni teooria õpetamise vihik, kus ta kirjutab siduseõpetuse sissejuhatuses: *Kudumiskunsti ei saa õppida ainult kangastelgedele juures töötades, vaid selleks peab tundma üldiseid reegleid, mida kangas kasutatakse siduste saamiseks. Nende teadmiste omandamiseks on teooriatunnid selles koolis tööplaani võetud.* (Henriksson, SRarH)

Vihik on kirjutatud aastal 1915, sest on mainitud E. J. Simola¹⁶ välja antud esimest kangakudumise õpikut, milles on väga tähtis osa teooria õpetusel. Simola raamatu esmatrükk ilmus aastal 1911 ja Henriksson kirjutab, et neli aastat tagasi ilmus esimene arvestatav kangakudumise õpik põhjaliku teooriaosaga „Sidosoppi“ (‘Siduseõpetus’).

Kuigi Simola ei olnud otseselt FW kooliga seotud, on tema välja antud õpikud¹⁷

¹⁶ Emil Johannes Simola (1876–1954) oli soome professor, töötas 1919–1945 Tehnilise kõrgkooli mehhaanilise tehnoloogia õppetoolis ning materjalide testimise instituudis tekstiiliosakonna juhatajana 1930–1938 ja Teknillisen Aikakauslehden (Tehnilise ajakirja) peatoimetajana 1925–1947.

¹⁷ Kankaiden sidosoppi (Kangaste siduseõpetus, esmatrükk 1911); Kehruu- ja kutomateollisuus (Ketrus- ja kudumistööstus, esmatrükk 1915); Tekstiiliteknologia. Kutomakoneet (Tekstiilitehnoloogia. Kudumismasinad, esmatrükk 1925); Tekstiilikuidut (Tekstiilikiud, esmatrükk 1949)

edaspidisele tekstiiliteooria õpetamisele suure tähtsusega nii Soomes kui on ka kaudselt mõjutanud Eestit. Õpikute koostamisel on Simola eeskujuks võtnud N. Reiseri, Fr. Donati¹⁸ ja G. H. Oelsneri¹⁹ varem kirjutatud raamatuid. Alates teisest trükist on raamatut kontrollinud ja täiendanud Anna Henriksson. (Simola, 1927) Võib veel mainida, et 1926. aastal annab FW kooli lõpetanud Helena Oikkonen Tallinnas välja esimese trüki raamatust „Kangakudumise õpetus“, mis on koostatud E. J. Simola ja Anna Henrikssoni õpikute põhjal. Soomest Lappeenrannast pärit ja Eestis õpetajana töötanud Helena Oikkonen (1887–1929) oli lõpetanud 1912. aastal Tampere käsitöö ja kunsttööstuse kooli ning 1914. aastal FW koolis kangakudumise õpetaja kursuse. Ta oli ainuke julge õpetajakandidaat, kes oli nõus vastu võtma pakutud õpetajakoha revolutsiooniaegsel Venemaal Peipsi ääres. Rahutu aeg lõpetas tema töötamise kangakudumise õpetajana 1919. aastal. Peale lühiajalist viibimist kodumaal Soomes tuli ta juba samal, 1919. aastal Eestisse ning töötas Tartus kangakudumise õpetajana neli aastat, misjärel kutsuti ta Tallinnasse tööle. Rohkem ma oma uurimistöös Helena Oikkonenil ei peatu, sest tema edaspidine tegevus jääb uuritavast ajavahemikust välja. (Vallankumousmuistoja Venäjältä, 2020)

FW loodud kool jätkab tegevust tänapäevani. Liidetuna Häme Ametikõrgkooliga järgitakse ikka samu traditsioone, pöörates tähelepanu heale tehnilisele õppele ja kvaliteedile.

1.2.4. Aina Hellman s von Schrowe (1849–1935)

Saksa ja Soome juurtega Aina von Schrowe (Joonis 17) oli juba lapsena osav käsitöötegija, ta oskas kedrata, kududa, seepi ja küünlaid valmistada nii nagu teisedki ümbruskonna noored neiud. Kangakudumist õpetas talle ema Charlotta von Schrowe.

Esimese kangakudumise kooli (arvatavasti kursuse) asutas 19. sajandi alguses Turu linnas Soome Majapidamise Selts, kursustel õpetasid õed Ekemarkid Rootsist, kes olid kodumaal juba suure populaarsuse võitnud. Kooli õpilased pidasid õpitud uue damastkudumise oskuse saladuses. Siiski leidis õpilane, kes korraldas ise kursused, kust võtsid osa teiste hulgas Alexandra Hynén (hilisem Viipuri kudumiskooli asutaja ja õpikute autor), Endla Rongain ja Aina Hellmani ema Charlotta von Schrowe.

1884. aastal Tampere toimunud Soome Majapidamise Seltsi näitusel osales Aina Hellman kolme enda kootud esemega ning kõik need said auhinnatud ja müüdud. 1885. aastal

¹⁸ Franz Donat (1863–1935) austerlasest tekstiilitehnik, tekstiilõpikute autor ja -õpetaja.

¹⁹ Gustaf Hermann Oelsner on välja andnud palju kangakudumise õpikuid, näiteks 1884. aastal Die deutsche Webschule (saksa kudumiskool)

asutas ta Tyrvääli kangakudumise kooli, mida peetakse üheks esimeseks piirkonnas, enne seda oli kangakudumist õpetatud ainult Helsingis ja Viipuris. Satakunta Põllumajandusselts avas tema soovitusel kudumiskooli, mis hakkas mööda maakonda ringi sõitma. 20. aasta jooksul reisis ta kooliga ringi ja jagas kudumisõpetust. 1905. aastal avas ta Tyrvääle uue kangakudumiskooli, mis tegutses kuni 1913. aastani. Õpetajatöö kõrvalt mõtles ta välja kangastelgedele lisasid (Joonis 14) ning tema abikaasa, puusepp Adolf Hellman valmistas neid oma töökojas. (Ollonqvist, 1924) (Kuoppamäki, 1924)

Joonis 14. *Aina Hellman tema poolt välja mõeldud kangastelgedega Foto: Marge Veelmaa (WMHä)*

Aina Hellman andis 1889. aastal välja kangakudumise vihiku „Johdanto kankaan kudontaan“ (‘Sissejuhatus kangakudumisse’), mis sisaldas mustreid tavalistel kangastelgedel kudumiseks (lisa 1 joonised 17-18). (Hellman, 1889)

2. Kangakudumise õpetamine Eestis

Eestit mõjutasid 19. sajandi alguses Euroopas toimunud protsessid väikese hilinemisega, eelärkamisaeg oli Eestis aastatel 1825–1860. Toimus hariduse ja tööstuse areng ning sellega seoses maainimeste soov linnadesse kolida ning seal tasuvamat tööd leida. Mõisates oli teorent asendunud raharendiga. Juba 19. sajandi algusest oli rohkem eestlasi pääsenud käsitöömeistrite juurde õpipoisi ning 1866. aasta tsunftiseadusega saabus rohkem vabadust käsitöölisele. Maal hakkasid välja kujunema alevid, kirikute juurde rajati kaupluseid, käsitöölise ettevõtteid ja kõrtse, kõik see kiirenes veelgi raudteede rajamisega.

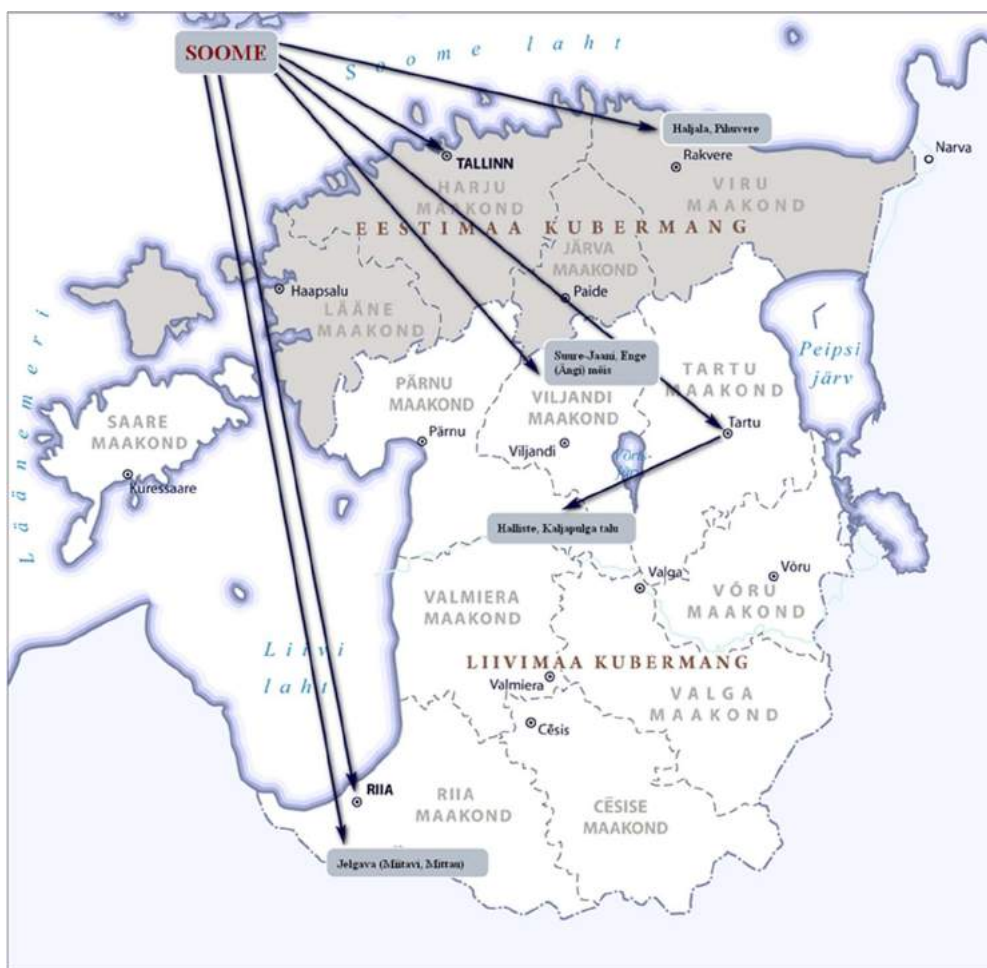
1839. aastal reisijate veoga alustanud aurulaevad tõid Põhja-Euroopa meile lähemale, Tallinnast Stockholmi, Turu, Helsingi ja Kroonlinna vahel sõitis 1843. aastal juba kolm aurulaeva. (Talve, 2004)

Rajati esimesed kutsehariduskoolid, mis tegutsesid tihti väga kaootiliselt mõisate juures ning andsid põllumajanduslikku haridust. Taasavatud Tartu Ülikooli juures toimusid samuti erinevad kursused elukutsete omandamiseks. Koolihariduse saamiseks pidi oskama saksa keelt. Asutati teaduslikke seltse ning järjest enam tekkis trükikodasid, mis omakorda võimaldas hakata välja andma ajakirjandust ning muud kirjasõna. Näiteks erineva sisuga kirjanduslik–seltskondlikke albumeid ja almanahhe. Ajakirjandus oli sel perioodil valdavalt saksakeelne, sest venelasi ei olnud siis veel Eestis palju. Esimene eestikeelne nädalaleht Tartu maa rahwa Näddali-Leht ilmus Tartus väga lühikest aega 1806. aastal, järgmine oli O. W. Masingu Marahwa Näddala-Leht, mille väljaandmine jäi samuti suhteliselt lühikeseks. (Talve, 2004)

Kapitalistlike suhete arengu intensiivistumine peale 1860. aastat oli kutsehariduse hoogustumise aeg Eestis. Soome, Skandinaavia maade ja Saksamaa kaudu levisid Läänemere kubermangudesse uued käsitöö ja tööõpetuse õpetamise ideed. Käsitööd hakati õpetama üldhariduskoolides. Tsaarivõim suhtus käsitööõpetuse sellisesse arengusse positiivselt, kuid riigipoolset abi ei antud. (Sirk, 1983)

19. sajandi teisel poolel oli Eesti jagatud kaheks kubermanguks: Eesti ja Liivimaa kubermanguks ning seetõttu on oluline jälgida, et kui vanades ajalehtedes mainitakse esimest käsitöökooli või kangakudumise kursust Eestis, siis mõeldakse tihti Eesti kubermangu. Allolevalt Eesti kaardilt (Joonis 15) on näha, millised olid kubermangude piirid 19. sajandi lõpus ning kuhu suundusid Soomest tulnud õpetajad ja õpilased.

Joonis 15. Õpetajate ja õpilaste liikumine Soomest Eestisse 19. sajandi lõpus Foto: Estonica

1870. aastate teisest poolest sagenevad ajalehtedes kirjutised, mis juhivad tähelepanu Soome ja teiste põhja pool olevate riikide kodukäsitöö heale tasemele. Johann Voldemar Jannsen ja Carl Robert Jakobson tõid mitmetes artiklites ja kõnedes välja Soome käsitööhariduse head taset. Jannseni artiklite sari 1876. aasta Eesti Postimehe lisalehes Juttutuba kirjeldab Soome näitust, mis loo autorile sügava mulje jättis, ja seda mitte ainult oma suuruse tõttu, vaid ka väljapaneku kvaliteedi poolest. Iseäranis ilusad ja väljapaistvad olid olnud soome riided (kangad) ja majapidamise riistad. C. R. Jakobsoni Pärnu ja Viljandi Eesti põllumeeste seltsides peetud kõned sarjast „Soome maa ja soomlased“ annavad samuti aimu sellest, kui suureks eeskujuks Soomet meil peeti. (Keevallik, Loodus, & Viirja, 2004)

1878. aastal tuleb Tartusse Taanist käsitööõppe edendaja Adolf von Clauson-Kaas²⁰ (1826–1906), peale tema sütitavat kõnet ülikoolis asutatakse Selts Koduse Käsitöö Edendamiseks Linnas ja Maal, mille etteotsa Clauson-Kaas määratakse. Seltsi ülesanne oli hakata välja õpetama käsitööõpetajaid, kes läheksid muuhulgas ka tavakoolidesse õpetama.

²⁰ Adolf von Clauson-Kaas (1826–1906) oli Taani erusõjaväelane, kes asus edendama kodust käsitööd ning selle õpetamist alates varastest kooliastmetest.

Üleskutse peale tuli kohale 48 meest ja 19 naist, naistele õpetati õmblemist, sukakudumist ja -parandamist, riiete paikamist, rõivaste lõigete ülesjoonestamist, punumist, korvitegemist, raamatuköitmist, papitöid, harjategemist ja teisi sarnaseid oskusi. Õpetus kestis kuus nädalat ja oli olnud väga viljakas. (Tegelise õpetuse väärtus ja tähendus kaswatusliselt seisukohalt, 1903)

C. R. Jakobsoni õde Natalie Auguste Johanson-Pärna (Peerna, 1843–1915) oli Eesti haridustegelane ja käsitööõpetaja ning käsitöö õpetamisel esimene eestlasest teerajaja. (Joonis 16) Peale esimese abikaasa, Rannu köster-kooliõpetaja Pärna (Perna) surma 1878. aastal õppis leseks jäänud ning just kaksikute poegade emaks saanud naine Tartus taanlase Adolf von Clauson-Kaasi käsitöökursustel, mis kestsid ühe aasta. Peale selle täiendas ta ennast 1879. aastal kolmekuulistel käsitöökursustel Soomes Viiburis. Nende oskuste baasil avas Johanson-Pärna 1880. aastal Tallinnas oma käsitöökooli, kus õppeaeg oli kaks aastat.

Joonis 16. *Natalie Johanson-Pärna Foto: Geni.com*

Algusaastatel läks koolil hästi ning õpilaste seas oli palju maksejõulisi sakslasi, kui selgus kooli omaniku sugulus C. R. Jakobsoniga ning tema tugevalt rahvuslik tegevus, ei soosinud kohalik sakslastest koosnev ametnikkond enam õppeasutust. Rahaga oli pidevalt kitsas, ning kui tema teine abikaasa Jakob Johanson-Pärna sai tööd Peterburis, koliti 1885. aastal sinna. Peterburis asus N. Johanson-Pärna tööle oma käsitöö õpperaamatute kallal, mis pidid ilmuma kuues osas, kahjuks ilmus 1891. aastal Peterburis ainult üks raamat „Naesterahva käsitööde raamat. Kunstkudumine varrastega“. (Veiderman, 1933)

Ärkamisajale sobilikult oli Johanson-Pärna huvitatud rahvuslikku laadi käsitööst ning rahvariietest, seda huvi püüdis ta äratada ka oma käsitöökoolis. Teistest ettevõtlikest naistest, kes tundsid huvi rahvuslikkuse arendamise vastu eesti käsitöös, olid Elise Baranius-Molien, Reet Kurrik ja Louise Rebenitz, nendest tuleb pikemalt juttu alljärgnevates peatükkides, sest mõlemad naised on meie jaoks tähtsad kangakudumise õpetamise ajaloos.

Oma kirjas FW-le 1903. aastal tunneb Natalie Johanson-Pärna huvi kodus kangastelgedel kootavate Soome või teiste välismaa mustrite ning vastavasisulise kirjanduse

vastu. Ta palub Hämeenlinna kooli juhatajal teda sel teemal heatahtlikult informeerida. Kirja allkiri on A. Johansson ning saatmise andmetes Livland, Fellin, Põllumeeste Selts ja daatum 26.10.1903. Kiri asub Soome Rahvusarhiivis Hämeenlinnas FW kooli dokumentide hulgas (vt lisa 2 joonised 4 ja 5).

Tartu Eesti Põllumajanduse Seltsi korraldatud esimene kangakudumise kursus (Joonis 17) toimus 1889. aasta aprillikuus. Juhendajat artiklites mainitud ei ole, kuid ERM-is oleva pildi selgituses on kirjas, et kursuse juhendaja oli Juuli Sööt. Alates 1886. aastast on mitmeid teateid ajalehtedes, kus kudumistööde eest on auhinna saanud preili J. Sööt Ilmatsalust.

Joonis 17. *Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi esimene kangakudumise kursus. Juhataja neiu Juuli Sööt, Jaama tn Foto: ERM Fk 1123:45*

1889. aasta suve lõpus võtab Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi eestseisus vastu otsuse muretseda seltsi kulul selliseid kudumise töövahendeid ja kangastelgesid, mis aitaksid naistel ilusamaid ja kunstipärasemaid kangaid kududa, kui senimaani on võimalik olnud. See ettevõtmine nõudis palju raha ning seetõttu korraldasid ettevõtlikud naised ühise käsitööde valmistamise ning valminud esemed müüdi näitusmüükidel maha. (Kodumaalt, 1889)

2.1. Louise Rebenitz (1856–1942) ja tema käsitöökool Tallinnas

Joonis 18. *Louise Rebenitzi portree Foto: TLM Fk 7204:2*

Eesti rahvusest Louise (Lowisa) Wilhelmina Rebenitz, sünd Jürgensohn sündis Paides, abiellus Tartus sündinud Peter Paul Rebbenitziga. Abikaasa pidas Tallinnas optika äri ja neil oli kolm tütart Lucie Wilhelmine Elisabeth Sobolev (Rebbenitz), Martha Eugenie Marie Rebbenitz ja Elfriede Charlotte Rebbenitz. (Joonised 18–19)

Joonis 19. *Louise Rebenitz tütarde Lucie ja Marthaga Foto: TLM Fk 7204:3*

Louise Rebenitz kirjutas oma 1895. aasta palvekirjas Eestimaa kubermanguvalitsusele: *Juba enne oma kooli avamist 1891. aastal olin saanud tunnustuse Ülevenemaalisel näitusel Peterburis naiste kunstikäsitöö kohta tema keiserlikult kõrgeauselt printsess Eugenia Maksimiljanovna Oldenburgi käest.* (RA, EAA.30.5.8442)

Seega oli proua Rebenitz juba enne oma käsitöökooli avamist 1892. aastal ennast kogenud käsitöömeistrina tõestanud. Esimesed reklaamid kooli avamise kohta ilmusid ajalehtedes Ristirahwa Pühhapäewaleht ja Postimees 1892. aasta jaanuaris. Sama aasta

veebruaries esitas ta palvekirja Eestimaa kubermanguvalitsusele, milles taotles luba alustada oma korteris peenema naiskäsitöö õpetust. Läbinud politseikontrolli ning kuulutatud seaduskuulekaks ja poliitiliselt sobivaks, saab ta loa oma kool asutada (vt Lisa 2 joonised 6–8). (RA, EAA.30.5.8442)

Esimestel aastatel on kooli programmis pesu õmblemine, varrastel kudumine, heegeldamine, erinevad tikkimistehnikad (pärl-, villa-, siidi- ja kulla-tikand), papist ja tohust rooside tegemine, klaasi maalimine, mosaiik ja teised huvitavad käsitöoliigid. 1893. aasta suvel teatab proua Rebenitz ajalehes, et on oma Saksamaa reisilt, kus ta oli ennast koolitanud naiste- ja lasterõivaste väljalõikamises ja õmblemises Dresdenis *naesterahwa suurekoolis*, tagasi jõudnud. (Rebenitz L. , 1893)

1894. aasta mai algusest on FW Hämeenlinna kudumiskooli lisaõpilaste nimekirjas sissekanne Louisa Rebenitzi ja tema tütre Martha Rebenitzi kohta. (Lisa 2 joonis 9) Hämeenlinna kohalikus ajalehes Hämeen Sanomat ilmusid juuni lõpus ja juuli alguses reklaamkuulutused, milles paluti lahkesti osa võtta Revali suure käsitöökooli õpetaja, proua Louise Rebenitzi käsitöökursustest. Märgitakse, et proua tutvus kohaliku kudumiskooliga ning teda oli soovitanud Oldenburgi printsess, lisaks olevat ta saanud eelmisel aastal Tartu Põllumajandusseltsi näitusel esimese preemia. (Käsityön Opetus, 1894)

Hämeenlinnast tagasi jõudnud, ei raisanud Proua Rebenitz aega ning 1894. aasta augusti alguses kirjutas Ristirahwa Pühhapäewaleht, et alates 16. augustist algab *naesterahva kasulik käe-tööde ja kunst-kudumise koolis* uus kursus, kus õpetatakse kõige muu hulgas *riiete kunstikudumist uuema kangapuu pääl (mis ainult vähe ruumi võtab)*. (Joonis 20) Selle kursusega algas Louise Rebenitzi koolis uus ajajärk, kus kangakudumise õpetamine muutus järjest mahukamaks ja olulisemaks.

Joonis 20. Louise Rebenitz kangastelgedega Foto: TLM Fk 7368

1894. aasta Soome ajaleht Aamulehti kirjutas juuli lõpus, et kudumisoskus levib Hämeenlinna kooli kaudu Eestimaale. Aasta alguses alanud kangakudumise kursused Tartus olid esimesed sellelaadsed Venemaal. Kõik 12 kangastelge, mis sinna viidi, olid tehtud Hämeenlinna kooli töökojas ning õpetaja Emma Pursiainen oli samuti FW kooli poolt Tartusse saadetud. Õpetus toimus saksa keeles. Lisaks sellele oli teine õpetaja, Hilda Tirkkonen asunud õpetama Tallinnas Louise Rebenitzi koolis. Tema õpetas soome ja saksa keeles, sest paljud õpilased oskasid soome keelt. (Uutisia Tampereelta, 1894)

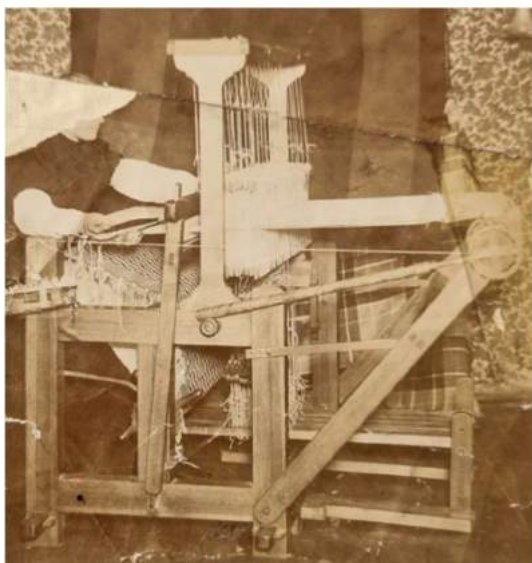
Louise ja Martha Rebenitz lõpetasid FW koolis veel ühe kursuse 1895. aasta suvel, koos nendega olid lõpetajate nimekirjas Balti kubermangudest veel preilid Anna Stavenhagen Jelgavast, Ella Braun Tartust ja Tony Danze Smiltenest. Kolm välismaa daami olid kõik kogemustega õpetajad ning käisid ennast suvekuudel kõige uuemate kangakudumise tehnikatega kurssi viimas, eelkõige 20-nielist drelltehnikat damasttelgedel õppimas. Soomlastest lõpetajate nimekirjas said Balti riikides tööd Emma Pursiainen Tartus, Maria Laitinen Jelgavas ja Hilda Tirkkonen Tallinnas, lisaks oli lõpetajate nimekirjas Eva Soininen, kelle kohta teame, et ta asus hiljem tööle Enge mõisas Reet Kurriku juures. Eelmistega koos lõpetasid veel Anna Henriksson, kellest sai aastatel 1909–1918 FW kooli juhataja, ja Helena Brander, kes oli FW kooli juhataja aastatel 1919–1940. (Landsorten, 1895)

1895. aasta sügisel esitas Louise Rebenitz Eestimaa kubernerile palvekirja sooviga avada oma kooli filiaalid Rakveres, Paides ja Haapsalus. Palvekirjas viidati juba tegutsevale koolile Tallinnas ning vahepeal saadud kõrgetele autasudele mitmetelt näitustelt (vt lisa 2 joonised 10 ja 11). (RA, EAA.30.5.8442) Novembris 1895 kirjutas Postimees, et proua saigi loa avada oma koolid Rakveres, Haapsalus ja Paides. Samas uudise juures oli veel kirjas, et tema koolis on kaks *mõisnikusugust naesterahvast* õppimas käinud. (Sõnumid Tallinnast, 1895) Kool tegutses Rakveres Aia tänavas kaks aastat. Paides ja Haapsalus koolide avamise kohta info puudub.

Wiipurin Sanomat kirjutas 1897. aasta septembris, et jälle oli nähtud soomlannat Virumaal Tallinnas: preili M. Wikman töötavat Louise Rebenitzi koolis kangakudumisõpiku mustrite kallal, mille soovivat välja anda M. Rebenitz. (Suomalainen nainen Wirossa, 1897) 1898. aastal andis Louise Rebenitz välja eesti-, vene- ja saksakeelse kudumise õpiku „Õpetuse raamat käsitöö koolidele ja iseõppimiseks“, mis sisaldas lisaks mustritele ja selgitustele koolis läbi kootud kanganäidiseid ning trükiti Riias (vt lisa 1 joonised 19-22). (Rebenitz L. , 1898) Sarnane õpik ilmus samal ajal ka Tallinnas A. Mikvitzi trükikojas, erines ainult trükiformaat ja selles õpikus puudus saksakeelne tekst. Õpiku vahel on fotod Rebenitzi auhindadest ning kangastelgedest. (Joonis 21) Raamatu viimasel lehel, kursuste reklaamis on välja toodud: ...

Rootsi ja Soomemaa kunstkudumine kõiksugu riidet uuema kangaspuude peal, mis iseäranis vähe ruumi võtab... (Rebenitz L. , Õpetuse raamat käsitöö koolidele ja iseõppimiseks, 1898)

Joonis 21. *Uuemad kangasteljed Rebenitzi koolis Foto: Marge Veelmaa (TLM_10065Dp)*

Põllu- ja käsitöö näituselt kirjutas Postimees 1898. aasta suvel: *Palju ilusaid kangaid on välja pandud, mis enne paksud, kuid vastupidavad olid, on nüüd parema väljanägemisega ning peenema kvaliteediga.* Varem osteti rohkem Läti kehva kvaliteediga lodevast ja pahemast tarbetagawarast kokku aetud kangaid. Auhindu said peale Rebenitzi kooli ja preili Jansoni (Olga Jaanson²¹) kooli Tallinnast veel näiteks neiu Kaarast Rāpinast. Suur huvi oli proua Rebenitzi uue, Soome eeskujul kokku seatud kangakirjade kogu vastu, *mida proua tahab ka eesti keeles välja anda ning mille järele suur vajadus on.* Veel märgiti ära, et Eesti naiste käsitöö suur tundja Elise Baranius-Molien ei olnud rahul neiu Sura muinaskirjalise vaibaga, millel liiga vähe eesti rahvuslikku iseloomu olevat. Baranius-Molieni arvates *peaks näiteks vanade vöökirjade ja triibuliste aluskuubede mustreid rohkem kasutama ja midagi väga omapärast looma, et teised saaksid imestada meie kudumite üle, nii nagu meile meeldivad Soome ja Rootsi mustrid.* (Kohalikud sõnumid, 1898)

1905. aasta augusti lõpus oli Tallinna Eesti Põllumeeste Seltsi näitusel palju ilusat käsitööd välja pandud. Kangakudumise edenemine kestis ning Louise Rebenitz oli näitusele välja pannud kahed teljed, mille taga töö käis, ning ta näitas rahvale, kuidas kunstkudumine oli tema leiutatud kangastelgedega lihtsamaks tehtud. Nimelt olevat naisel Jacquardi telgedega raske kududa ja samuti olevat palju „niisi“ tarvis, tema leiutas uued teljed, millel *endise 60 niie asemel saab nüüd ainult 21 tallalauaga läbi.* Kangasteljed on ajalehes pildil näha (Joonis 22) (Käsitöö Tallinna Eesti Põllumeeste-seltsi näitusel, 1905)

²¹ Olga Jaansoni käsitöökool töötas Tallinnas L. Rebenitzi kooliga samal ajal, kangakudumist õpetati vähe

Joonis 22. Louise Rebenitzi uuendusega teljed Foto: Teataja lisaleht Töö, 10.09.1905

Samu telgi näeb paremini allolevalt pildilt (Joonis 23), mis pärineb Tallinna Linnamuuseumi fotokogust Louise Rebenitzi kooliga seotud materjalide seast. Telgedel on päris palju tallalaudu, kuid on ka veduraam.

Joonis 23. Rahvarõivais neiu kangastelgede taga Foto: TLM Fk 7221:lisa

Louise Rebenitzi kool tegutses Tallinnas aastani 1914. Viimase kümne aasta kohta ei ole ajakirjanduses kooli tegevusest palju kirjutatud.

2.2. Elise Baranius-Molien (1851–1930) ja tema eestvedamisel toimunud esimesed kangakudumise kursused Tartus

Tartus sündinud Elise Baranius oli baltisaksa päritolu, oma seisusele vastavalt sai ta hea hariduse, 1871. aastal omandas ta tütarlaste eraõpetaja kutse. Aastatel 1877–1883 pidas preili Baranius Tartus tütarlaste käsitöökooli, kus õpetati peale naiste käsitöö veel saksa keelt, aritmeetikat ja ilukirja. (Sirk, 1983)

1878. aastal Tartus kursuseid läbi viinud Clauson-Kaasi abiliste hulgas oli ka Elise Baranius, kes enne seda Kopenhaagenis ja Hamburgis naiste käsitööd õppimas käis ning kursustel just naistele suunatud käsitööõpetuse andmist juhtis. (Keevallik, Loodus, & Viiroja, 2004) (Uuemad sõnumid, 1878) Erilist tähelepanu hakkas Baranius pöörama kangakudumisele ning selle kaasajastamisele. Palju ringi reisinud ning mitmeid Euroopas korraldatud näituseid külastanud, hakkas ta organiseerima kangakudumise kursusi Tartus.

1889. aasta kevadel tellis preili Baranius Keiserliku Soome Majapidamisseltsi käsitöökoolist Turus erinevate kootud kangaste kollektsiooni, et see suvel Tartus peetaval Liivimaa Majapidamisseltsi näitusel välja panna. (Suomen talousseuran käsityökoulusta, 1889) Talurahva kangakudumise edendamiseks tellis Liivimaa Põllutöö ja Majapidamise Selts Elise Baraniuse soovitusel sama aasta sügisel Turu koolist uuesti kanganäidiseid ja -mustreid, et neid varsti toimival põllumajandusnäitusel välja panna. Näidised olid valmistanud Mathilda Tammelanderi kooli õpilased ning ühtlasi avaldasid soomlased tunnustust sellisele ettevõtmisele ja lootsid, et peagi algavad Tartus kangakudumise kursused, kus nad saavad enda kogemusi jagada. (Suomalaisia kutomakuoseja Itämeren maakunnissa, 1889)

1893. aasta 3. septembril kirjutas Elise Baranius FW-le (vt Lisa 2 joonised 13 ja 14) sooviga saada Tartus toimuvale kangakudumise kursusele õpetaja ja töövahendid Soomest. Oma kirjas märkis ta ära, et oli juba korra sellise *soovituse asjatult esitanud*, kuid proovib uuesti, ja nii nagu me täna teame, siis seekord edukalt. Nimelt oli eelmisel korral pakkumine *teatud asjaosalistele härradele* liiga kallis tundunud ning nad olid ärritunud. Seekord palus preili Baranius teha soodsama pakkumise, et projekt jälle edasi ei lükkuks. Baraniuse kirjas FW-le on küsitud (vastused on FW igale küsimusele taha kirjutatud):

I Kas teil on kudumisõpetaja? Jah

II Kui kaua peaks kursus, sh Jacquardi tehnika kestma? 8 kuud

III Kui mitu mõlemat tüüpi kangastelgi saab daam kaasa võtta? 10+1

IV Kui palju ta kursuse eest saab? 40 mk tasuta

Veel uuris Elise Baranius, kas FW sai kätte tema saadetud artikli Peterburger Zeitungist, mille Baranius oli 1891. aastal Hämeenlinna kooli kohta kirjutanud. (SRHä FWK Ea:2)

1894. aasta alguses alanud soome kunstkudumise kursusest soovis osa võtta palju rohkem naisi, kui oli võimalik vastu võtta. Õppida soovijaid oli nii Eesti kui ka Läti päritolu ning nad olid pigem haritud ja talupoja seisusest. Saali oli üles pandud 12 Soome telge, millest osa osalejad juba ette ära olid ostnud, sest need olid Eestis kasutusel olevatest telgedest palju paremad. Kolmekuulisel kursusel oli õpetajaks Emma Pursiainen FW koolist Hämeenlinnas. Emma Loikkanen (Pursiainen) oli lõpetanud FW koolis õpetaja kursuse 1892. aastal ning vahepeal töötanud Soomes. (Töö. Teenistus. Tervis., 1894) (Kouri, Pyysalo, Vallinheimo, Tarvajärvi, & Vällä, 1960)

Ajaleht Postimees kirjutas sama aasta maikuu numbris ülevaate toimunud kursuse kohta, refereerides saksakeelses ajalehes Baltische Wochenschrift ('Balti Nädalaleht') ilmunud artiklit. Uuesti märgiti ära rohke huvi uutmoodi kangakudumise vastu, kõiki soovijaid ei olevat saadud isegi vastu võtta. Kursuse lõpetas 13 saksa, eesti ja läti rahvusest naist. Peale Soome telgede oli kasutusel veel ühed Jacquardi kudumise teljed ning palju riideproove ja mustreid. Õpetati Soome telgedel erinevate kangaste kudumist, näiteks puuvillaste riiete, kardinate, põrandariide jm kudumist. Tänu suurele hulgale soovijatele, kes seekord kursusele ei pääsenud, otsustasid kursuse eestvedajad Elise Baranius-Molien²², Anna von Stryk²³ ja preili Stackelberg²⁴, et korraldavad kohe peale pühi järgmise kursuse, mis artikli ilmunise ajal juba täies hoos oli. Seekord oli õppima võetud 14 õpilast, neist kolm lätlast, seitse eestlast, ja neli sakslast. Viis õpilast olid osalenud juba esimesel kursusel, kuid soovisid ennast veel täiendada ja kaks neist tahtsid minna Soome edasi õppima, et hiljem kodus teisi õpetada. Esimese kursuse toimumise ajal käis kursust vaatamas 570 inimest, kes kõik asjast huvitatud olid. (Kohalikud sõnumid, 1894) Emma Pursiainen andis Tartus veel mitu kudumise kursust, käies ennast vahepeal Soomes Hämeenlinnas täiendamas. 1895. aasta suvel oli ta kursuse lõpetajate nimekirjas koos Tallinna kunstkäsitöökooli juhataja Louise Rebenitzi ja tema tütre Martha Rebenitziga.

²² Abiellus 1892 Tartu Ülikooli dotsendi doktor Theodor Molieniga

²³ Suure-Kõpu mõisaproua

²⁴ Abja mõisa paruness Maria von Stackelberg

2.3. Reet Kurriku (1848–1948) kool Enge mõisas Suure-Jaanis

Reet Kurrik sündis Halliste kihelkonnas talupidajate lapsena, kuid jäi vanemate surma tõttu varakult vaeslapseks ning kasvas üles eesti soost mõisniku Peeter Widrixi eestkostel. Kurriku esimene mees Jaan Hiir (Iir) (Joonis 24) oli lihtne talupoeg ning see ei meeldinud tema kasuvanematele.

Joonis 24. *Jaan Iir ja Reet Iir-Kurrik Halliste-Penujas Foto: ERM Fk 1065:18*

1872. aastal ostis Jaan Hiir Suure-Jaani kihelkonnas asuva Enge mõisa sakslase von Bocki käest. Mõis ei olnud kõige paremas seisukorras ning noorpaaril oli seal palju tööd teha. 1880. aastal suri Jaan Hiir ning tema lesk juhtis kaheksa ja pool aastat üksinda majapidamist. 1889. aastal abiellus ta uuesti seltskonnategelase Jaan Kurrikuga. Enge mõisast sai Põhja-Viljandimaal populaarne koht, mida tihti külastasid ka teised ärkamisaegsed tegelased, näiteks C. R. Jakobson ja Joseph Kapp²⁵. Mõisa pargis (Joonis 25) peetud kontsertidel esinesid Eesti heliloojad, teiste hulgas näiteks Rudolf Tobias, Artur Kapp ja Mart Saar. (Reet Kurrik 85 aastane, 1935) (Reet Kurrik 90-aastane, 1939)

²⁵ Joseph Kapp (1833–1894) Suure-Jaani köster ja kihelkonnakooli juhataja.

Joonis 25. Enge õues umbes aastal 1904, paremalt kolmas proua Kurrik ja seisab härra Kurrik Foto: ERM Fk 718:28

1889. aastal alustas Reet Kurrik Enge mõisas kangakudumise ja käsitöökooliga. 1939. aasta Sakala kirjutab proua Kurriku 90. juubeli puhul, et Enge mõisa kangakudumise koolis hakati kõige esimesena Eestis kasutama Soome telgesid. (Reet Kurrik 90-aastane, 1939) Esimesest Enge mõisas toimunud kangakudumise kursusest andis Halliste Põllumeeste Seltsi koosolek teada 1895. aasta veebruaris, kursuste juhendaja oli preili Elsa Kollist Hallistest. (Jung, 1895) Elsa Kollistist ja Halliste Põllumeeste Seltsist tuleb pikemalt juttu hiljem.

Esimene soomlannast õpetaja, preili Renvall tuleb lühiajaliselt Enge mõisa kursusi andma 1895. aasta esimesel poolel. Soome ajaleht Aura (05.06.1891) kirjutab, et Turu kangakudumise koolist (Mathilda Tammelanderi juhitud kool) on saanud lõputunnistuse kangakudumises Elin Renwall (Renvall). (Kotimaalta, 1891) Hämeenlinna arhiivis on kiri 1896. aasta veebruarist (vt lisa 2 joonised 15 ja 16), kus Enge mõisas järgmisena õpetanud soomlanna Eva Aino Soininen kirjutab oma õpetajale FW-le murest uute suurte kangastelgedega ning muuseas kirjeldas ka olukorda koolis. Kirjast jääb mulje, et õpetaja Renvall ei saanud hästi läbi härra Kurrikuga, millest Eva Soininen aru ei saa, sest tema meelest on Jaan Kurrik väga aus inimene. (SRHä FWK Ea:2)

Eva Soininen lõpetas Hämeenlinna koolis 1895. aasta suvel lisakursused ning esimesed teated uuest õpetajannast Soininenist Enge mõisas ilmusid Eesti ajalehtedesse 1895. aasta sügisel. Päris kindlat kuupäeva, mis ajani soomlanna Kurriku koolis õpetas on keeruline leida, kuid esimene leitud teade tema kohta ilmus Soomes Pori linna rootsikeelses lehes 1902. aastal. Nimelt ilmus kuulutus uue kangakudumise kooli avamisest Poris, kus õpetajateks olid Hämeenlinna koolis kangakudumismeistrina töötanud Ålpo Kekäläinen ja Eva Soninen. Härra Kekäläinen lõpetas väga edukalt Norrköpingis John Lenningi kudumiskooli. Eva Soinineni

puhul oli lisaks FW koolis õppimisele mainitud ka tema töötamist õpetajana Liivimaal. (En ny väfskola i Björneborg, 1902)

Kurriku poolt Eesti Rahva Muuseumile kingitud kangakudumise vihikuid uurides on näha, et need on kirjutatud enamasti soome keeles, ning võrreldes aastaarve, võib enam-vähem kindlalt väita, et kirjutaja oli Eva Soininen. Üks vihik, mille aastaarv on kehvasti loetav –1884 või 1889–, on ilmselt varasemast ajast ning algab eestikeelsena, kuid poole vihiku pealt on selgitused jällegi kirjutatud soome keeles, seega võisid seda jätkata soome õpetajad. Kurriku vihikutest kirjutati oma uurimistöö kolmandas peatükis.

Intervjuus ajalehele Sakala 1940. aastal rääkis vanaproua Reet Kurrik oma elust ja koolist. (Stopper, 1940) Kooli oli ta rajanud Hämeenlinnas 1885. aastal asutatud Wetterhoffi kooli eeskujul, et arendada naiste käsitöösust ja- tahet. Tema kool oli üks esimesi Eestis, teine kool oli tegutsenud Tartus ja seda nimetas proua Kurrik proua von Stryki kunstkäsitöökooliks²⁶. Esimene kangakudumise õpetaja Enge koolis oli Elsa Kollist, kes oli õppinud Tartus von Stryki juures. Kool oli väga populaarne ning õppima tuldi kõigist Eesti nurkadest, aastaringelt oli kohal umbes 30 õpilast. Vanasti osati maatelgedega kududa ainult 2- ja 4-nieline kangaid, proua Kurrik tellis Soomest uued teljed, mis võimaldasid kududa uusi ja keerulisemaid mustreid. Ühed teljed olid suured ja ühe jalapuuga ning võimaldasid kududa kuni 50 niiega kangast, teised olid väikesed 16-nieline kanga kudumise võimalusega. Lugesid Eva Soinineni kirja, millest kirjutasin eespool, siis seal on märgitud, et kangasteljed jõudsid kohale 1896. aasta alguses. Probleem oli suurte telgedega ja seisnes selles, et õpetaja Soininen ei mäletanud enam, kuidas neid kokku panna nii, et teljed korralikult tööle hakkaksid. Proua Kurrik oli pahandanud, et teljed on *kaput*. Preili Soininen palus, et härra Neu saadaks talle joonise ja kirjelduse, kuidas teljed töökorda saaksid ning oleks võimalik nendega kuduma hakata.

Kurriku kunstkäsitöökool lõpetas tegevuse 1905. aastal.

2.4. Halliste Põllumajanduse Selts ja Elsa Kollist

Mats Laarmanni²⁷ käsikirjast (Laarmann) saab lugeda, et 30. jaanuaril 1894. aastal toimus Halliste kihelkonna koolimajas Halliste Põllumeeste Seltsi avakoololek. Seltsi asutaja oli Vana-Kariste mõisa rentnik Karl Werncke, kes juhtis koosolekul tähelepanu sellele, et ükskõiksus ja vaenulik hoiak tütarlastele üld- ja praktilise hariduse andmisele teda väga häirib

²⁶ Arvatavasti Elise Baranius-Molien kool

²⁷ Mats Laarmann (1873–1964) oli Viljandimaal, Abja vallakooli õpetaja ja poliitikategelane

ning sellega on vaja midagi ette võtta. Härra Wencke isiklikul toetusel otsustati Kaljapulga suurtalu peremehe tütar Elsa Kollist, kes oli juba saanud hea koolihariduse ning oli väga osav käsitöö tegija, saata Soome naiskäsitööd, eriti kangaste kudumist õppima. Ümbruskonna neiud ja noored perenaised olid kõik väga elevil, kui Kaljapulga peretütar tagasi tuli ning neile uusi kangaid ja kangastelgesid, mis ta oli Soomest kaasa toonud, tutvustas.

Elsa Kollisti Soomes õppimas käimisest kirjutati veel ajalehes 1913. aasta oktoobris. Nimelt olevat Halliste Põllumeeste Selts üks esimesi, kes hakkas kudumiskursuseid korraldama peale seda, kui neiu Kollist Soomest tagasi tuli ja sealt uued teljed kaasa tõi. (Luiga G. , 1913) Erinevalt nendest kahest allikast on teada, et Elsa Kollist õppis küll soome mustrite järgi kudumist ning tõi kodukohta Soome teljed, kuid ei õppinud mitte Soomes, vaid Tartus toimunud Elise Baranius-Molien'i korraldatud kursustel soomlanna Emma Pursiaineni juhendamisel. Tema õppimist toetas Halliste Põllumeeste Selts eesotsas härra Wenckega. Peale Tartu kursusi asus ta kodutalus Kaljapulgal ise kursusi juhendama. (Kunstkudumise kursused, 1894) Nii nagu eespool kirjutasin, oli preili Kollist ka Reet Kurriku koolis Enge mõisas toimunud esimeste kangakudumise kursuste juhendaja.

Karl Werncke osa selles õpetamise ja õppimise protsessis oli suur, sest lisaks põllumajanduslikele uuendustele, mis tänu temale Halliste kandis sisse viidi, oli tal tähtis roll kudumiskursuste korraldajana ja kangastelgede hankijana. 1894. aasta ajaleht Olewik kirjutas, et härra Werncke oli Halliste Põllumajanduse Seltsi kangakudumise komitee *päämees*. (Jung, Töö. Teenistus. Tervis., 1894) Veel pidas Vana-Kariste mõisahärra kirjavahetust FW-ga, kelle käest ta kursuste tarbeks kangastelgesid hankis. (vt lisa 2 joonis 17) Kirjas mainitud preili Rahm ehk Bertha Rahm on õppis FW koolis aastatel 1895–1896 (Kouri, Pyysalo, Vallinheimo, Tarvajärvi, & Vällä, 1960) ning ajalehes Sakala ilmus 1898. aasta 9. jaanuaril kuulutus kunstkudumise kursuse kohta, kus koolitust viis läbi Soomes täieliku õpetuse saanud õpetaja Bertha Rahm. (Rahm, 1898)

Mats Laarmanni mälestustest võib veel lugeda Hallistes kursustel käinute kohta. Näiteks Liisa Lehis (s 1879), kes elas Kaljapulga naabertalus ning käis Elsa Kollisti juures kangakudumist õppimas: Liisa mäletamist mööda oli alguses õpilaste arv väike olnud ja ainult kaheksal kangasteljel kootud. Samuti ei olevat ruum väga suur olnud. Telgede arv oli kogu aeg suurenenud ning hiljem oli neid kokku umbes 15 ja kooli lõpuperioodil isegi 30. Suvel kursusi ei toimunud, kuigi paar-kolm õpilast oli pidevalt kohal. Õppemaks oli madalam kui

Liplapi²⁸ perenaistekoolis ning õpilased said kohapeale pansionisse jääda. Koolis õpetati igasuguseid *ilusamustrilisi* kudumistöid tegema.

2.5. Pihuvvere kangrukool, Mathilda Wimberg (Valdberg, 1867–1962) ja Ebba Saral (Wimberg 1890–1942)

Pihuvvere kangrukool töötas aastatel 1902–1918, kooli asutaja oli Pihuvvere talu perenaine, saksa rahvusest Pauline Mathilde Wimberg. (Joonis 26) Talus oli jahuveski ja villakraasimise töökoda, mis töötas vee jõul ning peremees Karl Wimberg pidas elumajas kauplust. Esimene kangakudumise õpetaja oli Soomest kutsutud rootslanna Edda. Hiljem oli veel Soomest ja Rootsist õpetajaid ning kudumiskursusi andis ka peretütar Ebba Saral, kes käis J. Ingmanni koolis Helsingis kangakudumist ja muud käsitööd õppimas.

Joonis 26. *Mathilde Wimberg. Foto: Virumaa Teataja, nr. 126, 1937*

Pihuvvere koolis õppinud Helene-Rosalie Vaarmaa (Sepnik) räägib oma kooliaegsetest mälestustest, et õppijaid tuli kooli lähemalt ja kaugemalt Eestist. Kangastelgesid oli olnud kuus ja kudumise materjal – siid ja villane lõng – toodi Peterburist. Valmis tooteid müüdi lisaks kodumaale ka Peterburis. Peale tütarde abiellumist oli proua Wimberg kooli veel mõni aasta pidanud, enne kui tegevuse lõpetas. (RM 1557 Arlk 435:3)

Wimbergi kool osales tihti seltside korraldatud näitustel ning sai mitmeid auhindu. Ebba Saral on jutustanud, et esines esimest korda koos emaga 1905. aastal põllumajandusseltsi näitusel Tartus, kus sai oma kudumistööde eest esimese auhinna – kullast uuri. Tema jaoks oli see suur üllatus, sest kõik olid arvanud, et auhinna saab ainuke kudumiskool Eestis ehk Proua Rebenitzi saksa kool Tallinnast. Tartu näitusel olid Jaan

²⁸ 1911.a. Marie Sapase juhatusel alustab esimene majapidamise kool Liplapi talus Abjal

Tõnisson ja dr. Oskar Kallas soovitanud proua Wimbergile saata tütar Soome kooli, et valmistada teda ette kodukäsitööks.

Juba Soomes õppides tegi Ebba Saral koostööd Põllutöölehe lisana ilmunud Käsitöölehele ning oli hiljem, alates 1908. aasta aprillinumbrist lehe tegevtoimetaja. 1907. aastal toimusid esimesed eestikeelsed käsitöökursused Tartus, mille juhendaja oli Ebba Saral. Eelmised kursused olevat olnud kas soome või saksa keeles. (Luiga G. E., 1935) Alloleval fotol (Joonis 27) on Ebba Saral (keskel) oma esimeste käsitöökursuste juhendajana 17. aastaselt.

Joonis 27. Käsitöökursused Tartus 1907. aastal. Foto: ERM KV 662:38/296-302

Ebba Sarali toimetatud lehtedes oli igas numbris lisaks teistele uudistele käsitöö ja moemaailmast erinevaid kangamustreid, koos selgituste ja rakendustega (vt lisa 1 joonised 23 ja 24).

Ebba Sarali tegevus Eesti naisliikumise ja -hariduse edendajana jätkus, kuni tema küüditamise ja hukkamiseni 1942. aastal Sverdlovskis.

3. Kangakudumise mustrite märkimise viisid ja levik mustrivihikute näitel

Linna- ja maakodudes enda tarbeks kududes kasutati lihtsaid telgesid (maatelgesid), millel oli kaks kuni neli niieraami ja tallalauda. Kangaspuid ehk kangasjalgu valmistasid tavaliselt oma pere mehed. Oskajamate seas levisid kangamustrid vanemal ajal, kas enda tarbeks üles märkimise, meeldejätmise või väikese kangatükikesega, millelt siis hiljem muster maha võeti. Mustrite nimetustest osati enamasti labast ja toimset kangakirja nimetada. Õpetust anti kodus emalt tütrele edasi. Keerulisemaid kangaid ja suurrätte telliti küla kangrute käest.

Näiteid Eesti kohta leiab ERM-i korrespondentide vastustest, mõned näited:

- Kangakirjade levimise kohta on rääkinud Miili Kauks (s 1882) Püssi alevist *Saadi märkida ja lihtsaid asju ka mieles pidada. Tõise inimise kääst sai proovi, kas proovilapi vai kirja. Kui kuskilt nägin, tegin järele, kui mielidis...* (KV 94:7/258-528)
- Elisabeth Vihvelin (s. 1873) kirjutab, et 1889. aastal Torma ja Mustvee ümbruses tunti ainult kõige lihtsamaid kudumistehnikaid. Kahe niiega kootav labane ehk *kaksik kude* ja nelja niiega toimne, kirpsilmne²⁹ ning atlaskude. (KV 73:36/413-422)
- Urvastest, Antsla lähedalt on oma mälestustes rääkinud Ann Raudsepp (s 1870), Emilie Paltser (s 1872) ja Anna Laving (s 1888), et 19. sajandi lõpus ja 20. sajandi alguses nimetati kudumistehnika järgi kangaid toimne, lahktoimne³⁰, pööreline³¹ ja labane. Uusi kangakirju saadi *üits-tõse* käest proovilapiga. (KV 73:37/423-433)

Sarnane mustrite levimine kodus kangakudumises oli ka Soomes. Taluperedes vajaminevad tekstiilid kooti ise enda kasvatatud toormaterjalist. Järgnev lõik on FW kooli õpilaste poolt 1985. aastal kogutud materjalidest. Martta Valtonen (s 1898) Velkua külas Naantali lähedal meenutab, et kodus vajaminevad kangad, tarbetekstiilid, rõivakangad ning paadikatted kooti kõik ise. Õpetus läks edasi emalt tütrele. (FWK, Kansatieteen haastattelu, 1985, Merja Peltola) Soomes algas kangakudumise õpetamine varem, juba 19. sajandi alguses. Maainimeste hulgas oli rohkem kangastelgesid, millel sai kududa keerulisemaid kangaid. Mustrid levisid kangatükkide ja märkmetega.

²⁹ Risttoimne

³⁰ Murdnurktoimne

³¹ Risttoimne

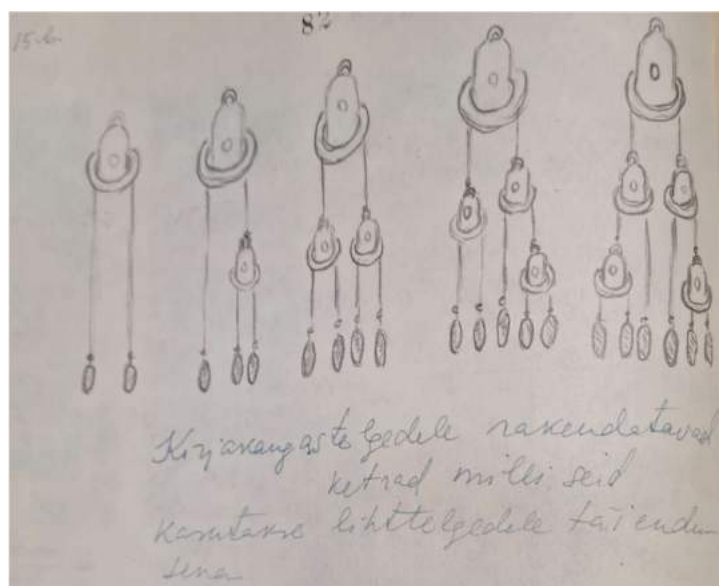
19. sajandi teises pooles kangakudumise koolide tekkimise ja erinevate kursuste levimisega jõudsid meile uued mustrid Euroopast. Soome kaudu siia jõudnud kirikangasteljed pakkusid rohkemaid võimalusi erinevateks koepindadeks. Samuti sai kiritelgedel kududa laiemat kangast võrreldes varasemate maatelgedega. (Konsin, 1979)

Oma mälestustes preili Elsa Kollisti Käsitöökoolist kirjutab Mats Laarmann Soome telgede saamisest nii: *Esialgu tegi neid Wana-Kariste mõisa tisler Karl Käpp – Käpa Kaarliks kutsutud–, aga kui juba mõned uued soome teljed käes, siis hakkasid neid ka teised tislerid valmistama [...] Uutel telgedel võis 16. niitsmega kududa ja kanga mustrid mille järele kooti, olid nagu noodimärgid joonestikule üles märgitud.* (Laarmann)

Paljud kursustel ja koolides õppijad viisid oma tarkused kodukohta ning õpetasid teistele. Keerulisemad mustrid enam meeles ei seisnud ning lisaks kanganaädistele hakkasid levima õppetöö käigus valmistatud mustrivihikud.

Kirjakangasteljed ehk kiriteljed ehk Soome teljed, mida on nimetatud ka vahel kangrutelgedeks, olid kallid ja tundusid keerulisemad. 19. sajandi lõpus ei olnud need teljed veel taludes levinud, neid teati küll väheke kirjeldada, aga enamasti ei olnud naised neid ise näinud. Levima hakkasid seda tüüpi teljed alles Eesti Vabariigi algusaastatel, siis oli olnud auasi, et Soome teljed majas on. Vabariigi ajal korraldati ka palju kursuseid ning kogu riigis töötasid kodumajanduskoolid. Ilmusid kõigile kättesaadavad ajakirjad ja mustrirehed. Seda, et vanal ajal (tsaariajal) oma vahenditega maatelgesid kohendati ning seetõttu kuskilt saadud uuemaid mustreid kooti, oli võimalik mitmest kohast lugeda. Näiteks kasutati lihttelgedel täiendusena *ketrasid* (Joonis 28) et neid kiritelgedega sarnaselt kasutada saaks. (KV 170:9/62-114)

Joonis 28. *Kedrad (KV 170:9/62-114, lk. 184)*

Mälestustes Pärnumaalt on kirjas, et Riisakülas Tori lähedal oli *kangakudumise esiteadlaseks* enne 1920. aastat Krõllioru Anu, kes käis umbes 1900. aastal soomlanna juures õppimas. Anul olid külas ainukesena Soome teljed. Kui keegi soovis kududa kangast, mille kirja moodustamiseks ei piisanud neljast niiest (mida kodutelgedele oli võimalik panna), siis sai Anu juures kududa. Õpetuse eest tasu ei olnud vaja maksta, aga igaüks tasus omamoodi. Mustreid saadi: *talutelgedel kudumiseks vanadelt tekkidelt ja linadelt ja käterättidelt. Neid teadis peast iga perenaine. Kirjatelgede mustreid (mis olid suured) peast ei teatud, nii oli näit 8-niiega ja 8-tallalauaga kanga sidus kirjatelgedel suur 8 x 8 see tähendab 64 kirja, milledest täisruudud tulid toppida läbi alumiste kirjapuude aukude ja tühjad ruudud läbi pealmiste kirjapuude aukude. Kirja toppimiseks kasutati tugevaid linaseid nõõre, mille ühes otsas oli sõlm.* (Kv 170:13/232-261)

Mari Sarv on 1947. aastal kogunud mälestusi Pöögle külast Karksist. Leena Paalits-Kiusalaas (s 1872) õppis 1896. aastal kuduma Enge mõisas Kurriku-nimelise leskproua juures, kus oli Soomest õpetaja. Leena tõi Karksisse esimesed Soome teljed ning õpetas kodus kõigepealt oma sugulase Amalie Grossi välja. Gross hakkas hiljem samuti kursusi andma. (KV 73:7/105-118) ERM-is on kangamustrite vihik aastast 1907 (vt lisa 3 tabel 3 joonis 42), mille autoriks on märgitud Mari Sarv. (EAp 456/EAV EA 19) Mihik on pärit Karksi-Nuiast ning tundub, et tegemist võib olla hoopis eespool mainitud Leena Paalits-Kiusalaasi vihikuga. Mari Sarv oli ERM-i korrespondent, kes kogus 20. sajandi alguses muuseumile palju esemelisi ja kirjalikke allikaid. Kangakudumise vihikust tuleb pikemalt juttu edaspidi.

2021. aasta suvel uurimisreisil Austrias Haslach an der Mühlis asuvas Haslach Textile Centres ning Saksamaal, ajaloolise tekstiilitootmise piirkonnas, mis hõlmas selliseid linnasid nagu Aachen, Krefeld ja Ratingen sain kohapeal tutvuda vanade museaalidega. Austrias ja Saksamaal nähtud õppevihikud ning -raamatud sarnanesid Eestis leiduvatele, sisaldades koos skeemide ja õpetustega tihti ka väikseid kangatükikesi. Lisaks on tänaseni säilinud paljude mustrite nimed samadena, mis olid vanades raamatutes ja vihikutes.

Järgnevates alapeatükkides võtan vaatluse alla mustrivihikud, mida olen leidnud Austriast, Saksamaalt, Soomest ja Eestist. Minu uurimistöös vaadeldud vihikud jagunevad riikide lõikes järgmiselt: neli Saksamaalt, kolm Austriast, kaks Rootsist, kuus Soomest ja 18 Eestist. Peale nelja vihiku, mis asuvad erakogus on ülejäänud muuseumites ja arhiivides. Valimisse võtsin sellised mustrid, mida saab kududa kuni 12-nielistel kirikangastelgedel. Vaatlen erinevaid kangarakenduse märkimise viise, mida vihikutest leidsin. Kangarakenduse all mõtlen niietamise, tallamise ja siduse tegemise märkimist või kirjalikku selgitust selle kohta. Andmed vihikute kohta toon välja tabelite kujul lisas 3, näidispildid vihikutest on

viidatud tabelites ning esitatud iga tabeli järel. Kolmes järgnevas alapeatükis teen valikuliselt arvutiprogrammiga (WeavePoint) erinevate märkimisviisidega tehtud rakendustest uued skeemid ning püüan neid lahti seletada. Kanganäidise olemasolul mustri juures valin taasesitamisel sarnased toonid. Kanga kujutise programmi lisan, kui see annab ülevaate saamiseks midagi juurde. Erakogus olevatest 1900. aastast pärit Anna Krabi mustrivihikutest esitan oma töö lisana kangakirju tänapäevaste vahenditega trükitult, eraldi digifaili ei tee.

Peatüki lõpus toon välja kokkuvõtte erinevate mustri märkimisviiside kohta. Samuti annan ülevaate levinumate mustrite nimetustest läbi erinevates keeltes ja erinevatel ajastutel.

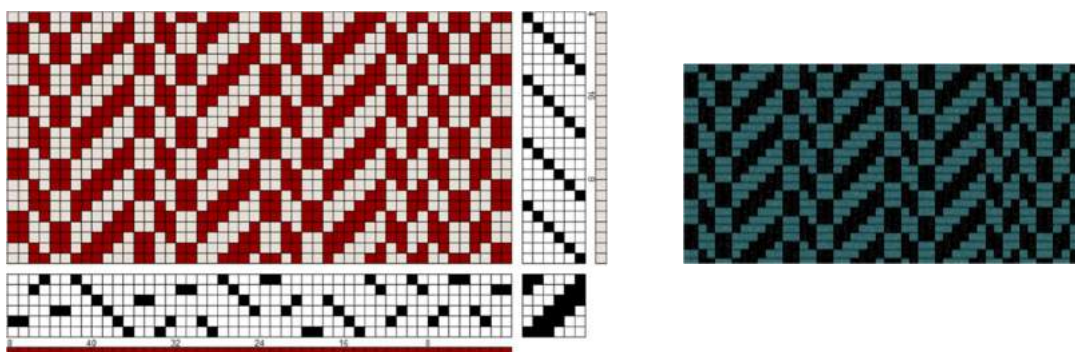
3.1. Mustrivihikud Austria ja Saksamaa koolides

Königliche höhere Webeschule in Aachen (Kuninglik Kangakudumiskool Aachenis) vihikust 2 valisin mustri, mille WeavePoint programmis tehtud kangakiri tuli siduse pööramisel ja erinevate tallamise järjekordade katsetamisel (tallamist vihikus skeemi juurde märgitud ei ole) samasugune, nagu vihikus olev kiri (joonised 29–31).

Joonised 29. Näidiseks valitud kangamuster vihikust 2 ja Foto: Marge Veelmaa

Joonised 30 ja 31. Mustriskeem kanga digitaalse kujutisega Joonised: Marge Veelmaa

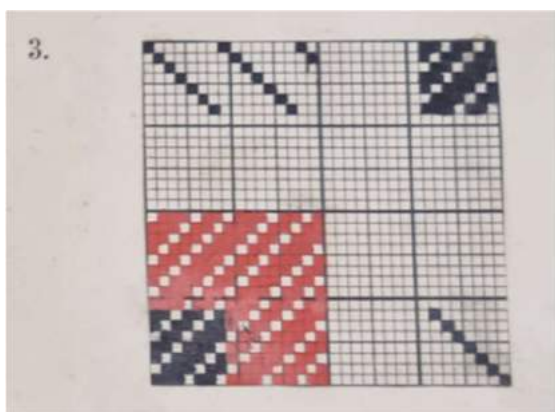

K. k. Fachschule für Weberei im Hohenelbe, Josef Jünglingi kangakudumise kaustikust leheküljelt Muster nr. 6 (Lisa 3 joonis 8) on viltutoimse (*Köper Diagonalbindungen*) kanga rakenduse erinevatest variantidest. Selle lehekülje kolmandal skeemil toodud rakendusest (Joonis 32, näide 1) tehtud arvutijoonis annab sama tulemuse, kui sidus alla paremasse nurka tõsta. Allolevas tabelis on muster (Joonis 32 näide 2) samast vihikust leheküljelt „Muster 9“ esimene skeem (Lisa 2 joonis 9). Näites 3 (Lisa 3 joonis 10) on niietamine märgitud viltuste joontega, kus lühike joon näitab niietamist neljale ja pikk joon kaheksale niieraamile (Joonis 32 näide 3).

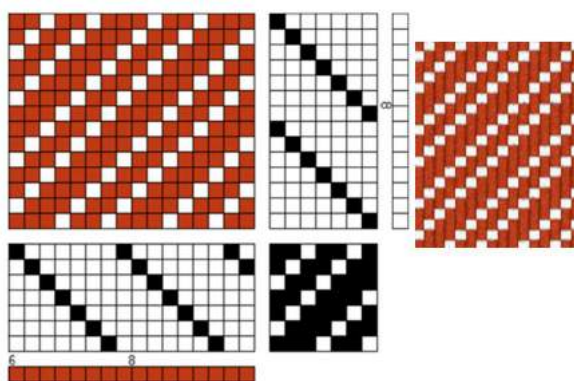
Joonis 32. Kolm näidet vana mustri taasesitamise kohta Fotod ja joonised: Marge Veelmaa

Näide 1

Köper Diagonalbindungen

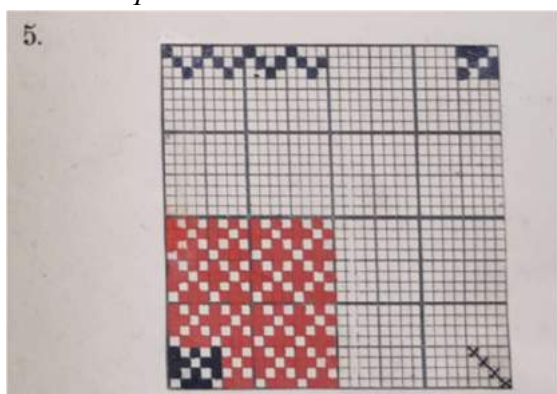

Viltutoimne

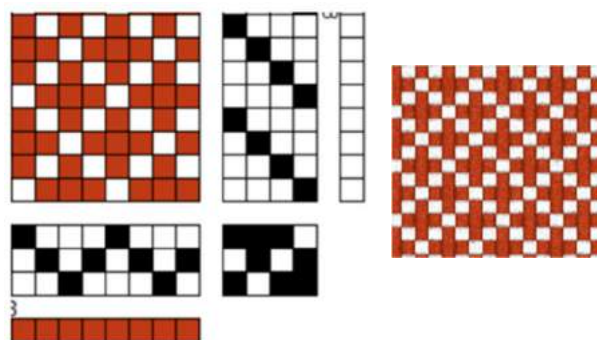

Näide 2

Kreuz-Köper

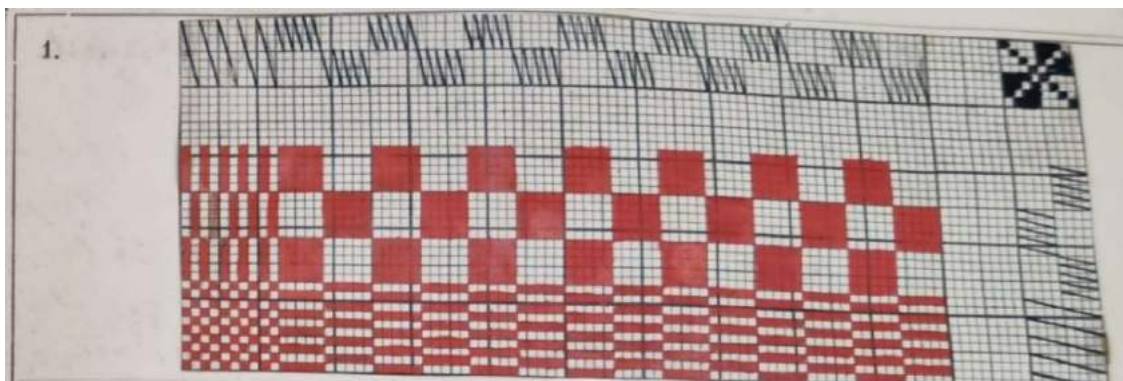

Risttoimne

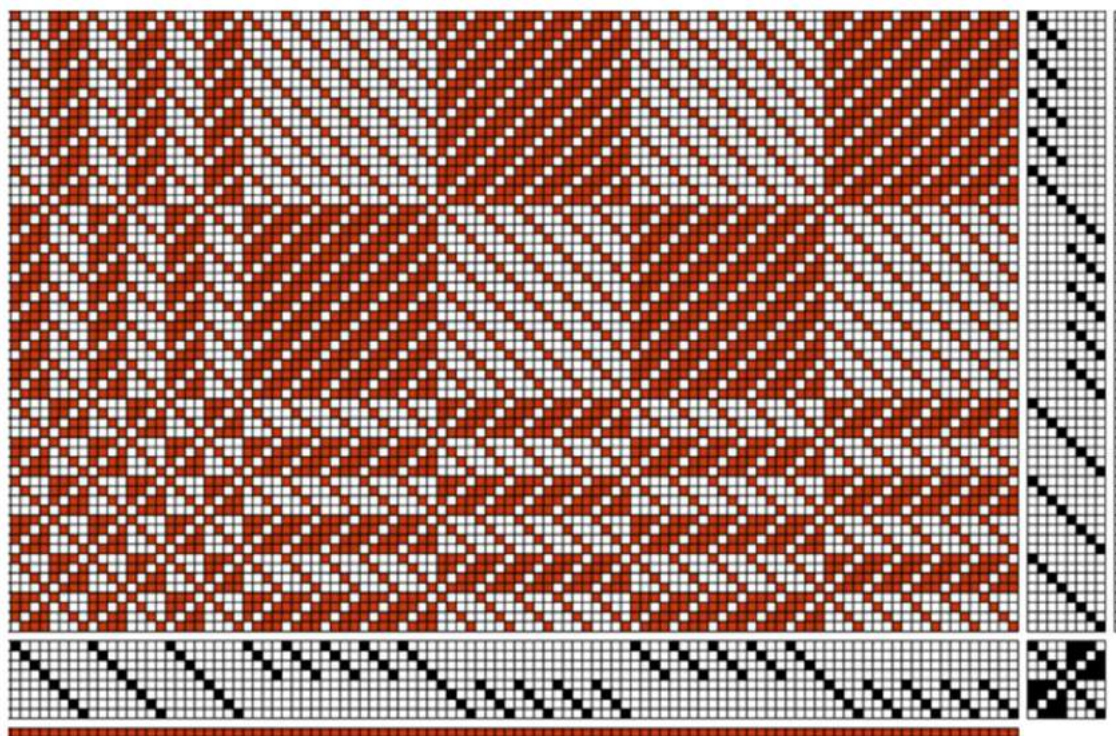

Näide 3

Zwillichgewebe

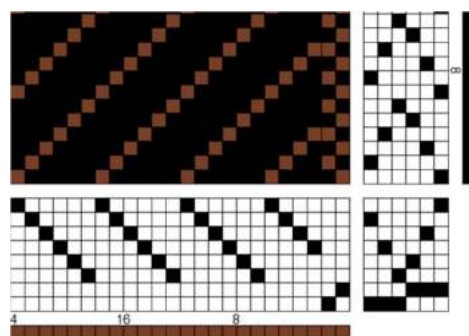
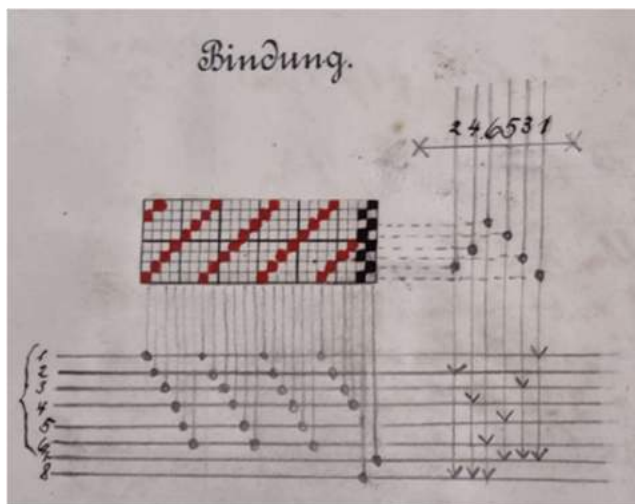

Drellkangas

Decomposition (Schaftmuster), I kursus, W. Scküchel (1902–1903) muster nr 6 kanga analüüsi leheküljelt (Lisa 3 joonis 15) ja taasesitatud muster paremal (Joonis 33) (T01088 TA-D1e)

Joonised 33. Muster Decomposition vihikust ja taasesitatud kujul Foto ja joonis: Marge Veelmaa

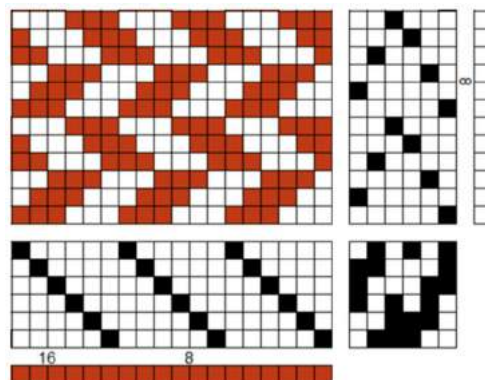
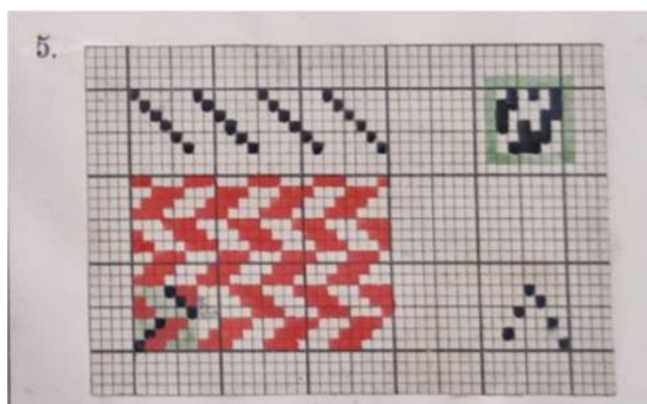
K. k. Fachschule für Weberei in Bennisch, siduseõpetus (*Bindungslehre*), Nikolaus Corcella (1902–1903) vihikust näited murdnurktoimsest ja väikesemustrilisest kangakirjast (Joonis 34 näited 1 ja 2). (T01092 TA-D1e)

Joonis 34. Esimene näide murdnurktoimse ja teine väikesemustrilise tuletatud kirjaga kangamustrist Fotod ja joonised: Marge Veelmaa

Näide 1

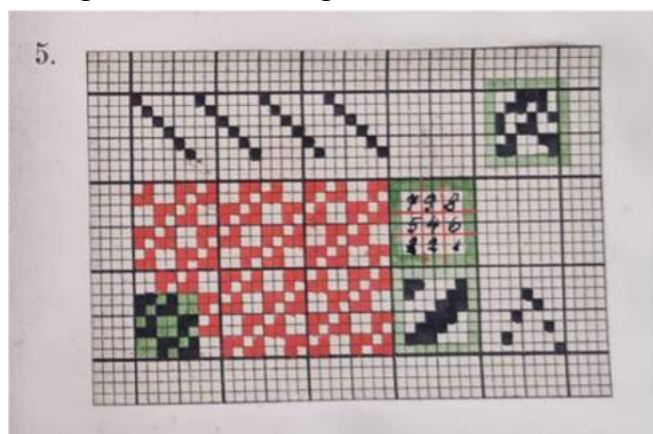
Gebrochene-Köper

Murdnurktoimne

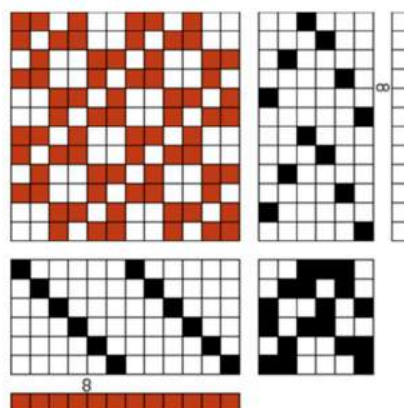

Näide 2

Kleingemusterte Bindungen

Väikesemustrilised

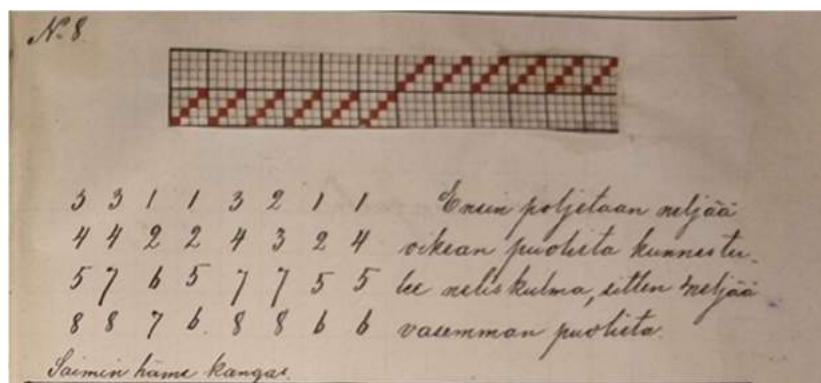
3.2. Mustrivihikud Soomes ja Rootsis

Lyyli Vartia (Blomstedt) FW-i kooli vihikust (1891) taastas mustri nr 8, kus sidus on märgitud numbritega ja tallamine selgitava tekstina (Joonis 35). Joonisel siduse märkimise kohta tõstsin numbrid õigetele kohtadele tallalaudadel.

Joonis 35. Kleidikanga siduse märkimine numbritega ja selgitav joonis Foto ja joonised:

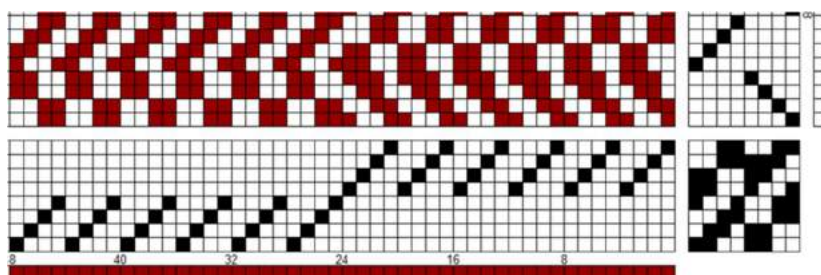
Marge Veelmaa

8-nieline kleidkangas:

Tallamine:

Enne tallatakse paremalt poolt, kuni tuleb nurk vastu, siis neli vasakult poolt (tõlge vihikust)

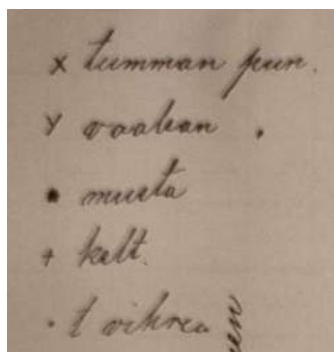

Siduse märkimine vihiku jooniselt:

	1	2	3	4	5	6	7	8	
1			1	1		1	1		Niiraamid
2			2	2		2	2		
3	3	3			3	3			
4	4	4			4			4	
5	5			5			5	5	
6			6	6			6	6	
7		7	7		7	7			
8	8	8			8	8			
Tallalaud									

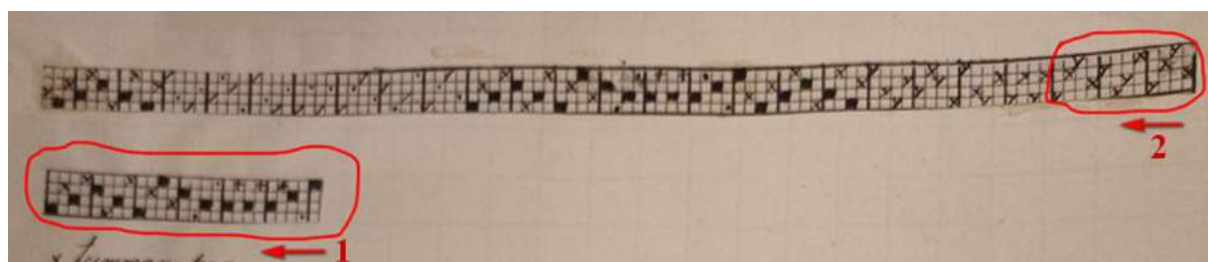
Järgmine muster samast vihikust on 4-nieline vaiba kudumise mustrit (*Der Scheerzettel* No 4) nii, nagu sellest aru sain. Mustrijoonisel on mitmevärvilise vaiba muster (Lisa 3 joonis 19). Välja on toodud värvide tingmärgid (Joonis 36), käärimise järjekord (Joonis 37), siduse tegemine ja tallamine numbritega ja arvutijoonis (Joonised 38 ja 39). (8105:44 Lyyli Blomsted 1891)

Joonis 36. Värvide tingmärkidega Foto: Marge Veelmaa

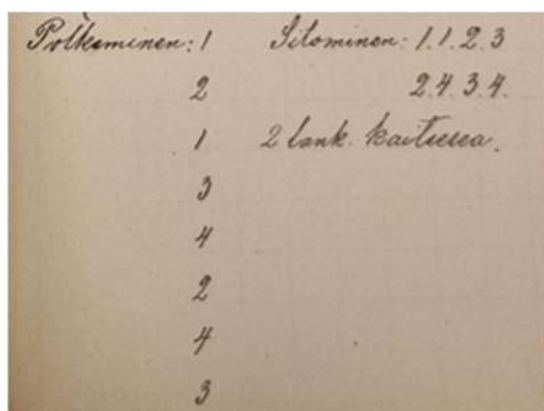

- x tumepunane
- y helepunane
- must
- + kollane
- tumeroheline

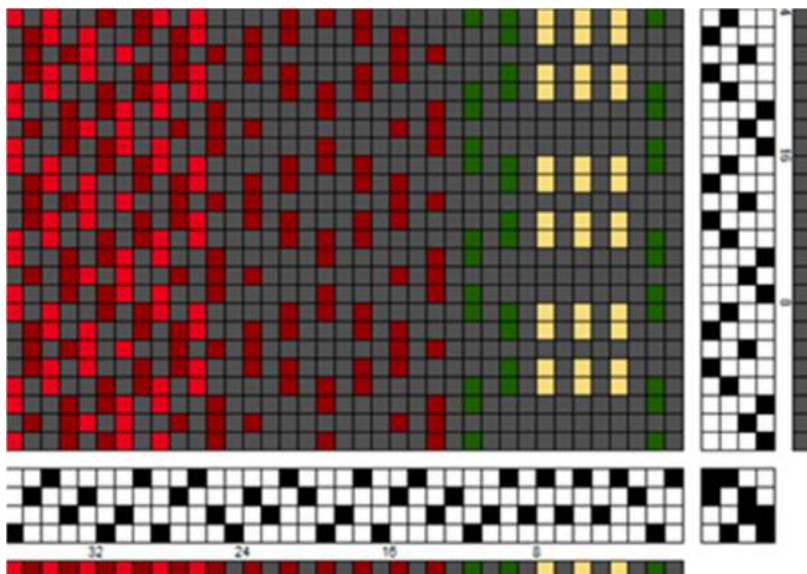
Joonis 37. Näidise tegemiseks valitud niietamise järjekord (vastavalt lõimede käärimise järjekorrale) Foto: Marge Veelmaa

Joonis 38. Tallamise ja siduse tegemise selgitus mustri viihikus Foto: Marge Veelmaa

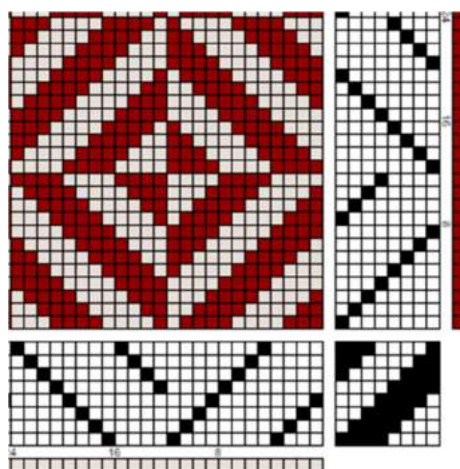

Joonis 39. Arvutis tehtud joonis vaiba kudumise mustriks Joonis: Marge Veelmaa

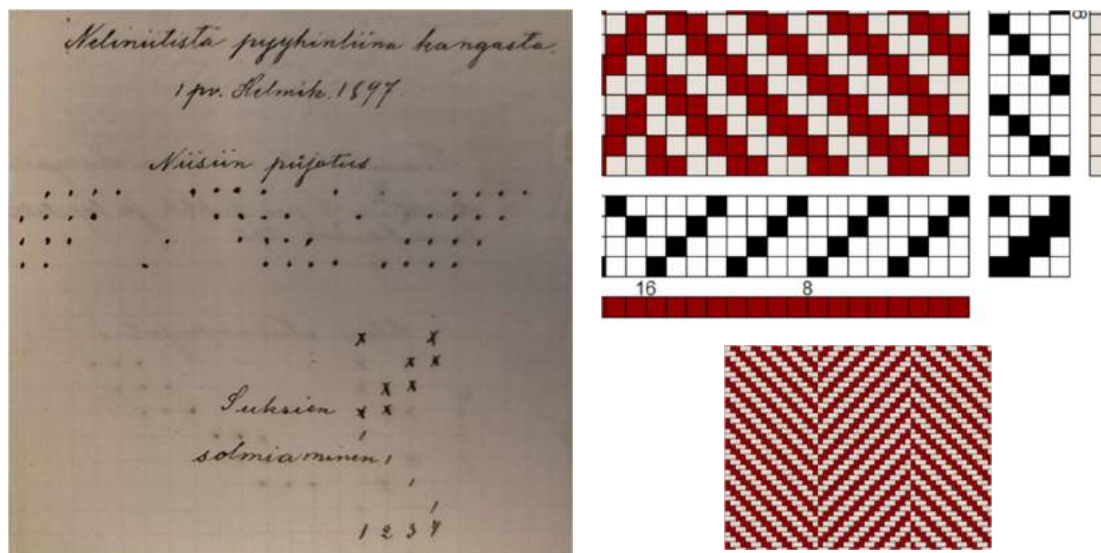
Kangakudumise teooria II Lyyli Vartia (Blomstedt) (1892) mustriäidisest nr 81 lk 25 murdisttoimsest kangakirjast (Lisa 3 joonis 23) arvutijoonis (Joonis 40). (8105:10 Lyyli Blomsted 1892)

Joonis 40. Joonis vanast mustrivihikust ja taasesitatud joonis Fotod: Marge Veelmaa

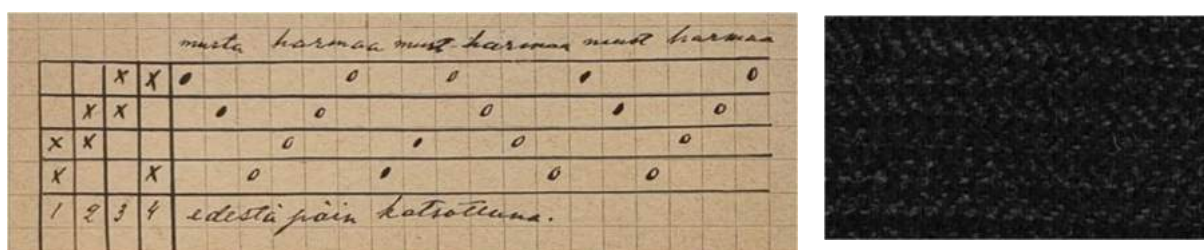
Maikki Hälströmi vihikust (1897) 4-nielise käterätiku rakendus vanast vihikust (Lisa 3 joonis 25). Tallamine on märgitud vasakult paremale numbritega ja kriipsukestega alt üles vastupidise suunaga (Joonis 41). (8105:13 Kankaiden erittelyä, Maikki Hälström)

Joonis 41. 4-nieline käterätiku kanga rakendus Foto ja joonised: Marge Veelmaa

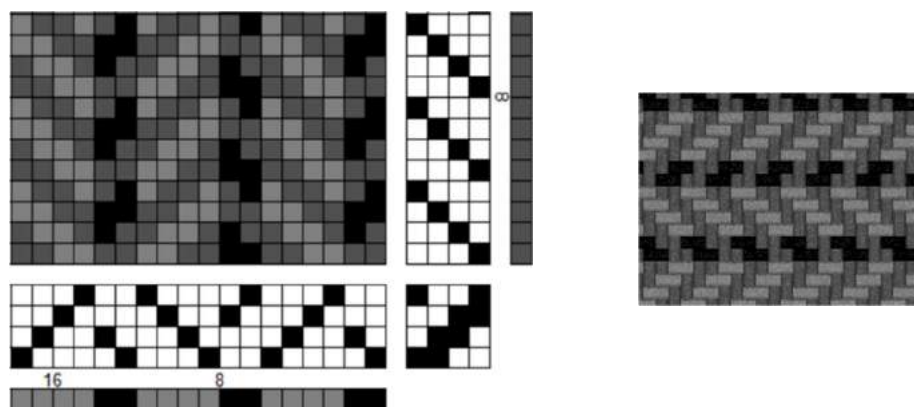

Maikki Hälströmi teisest vihikust 1902–1922 näide villase kleidiriide mustrist. Niietamise all on tekst *edestä päin katsottuna* ('vaadata eest poolt') ehk muster tuleb ringi keerata (Lisa 3 joonis 26).

Joonis 42. Kleidiriide muster ja kanganäidis vanast vihikust Fotod: Marge Veelmaa

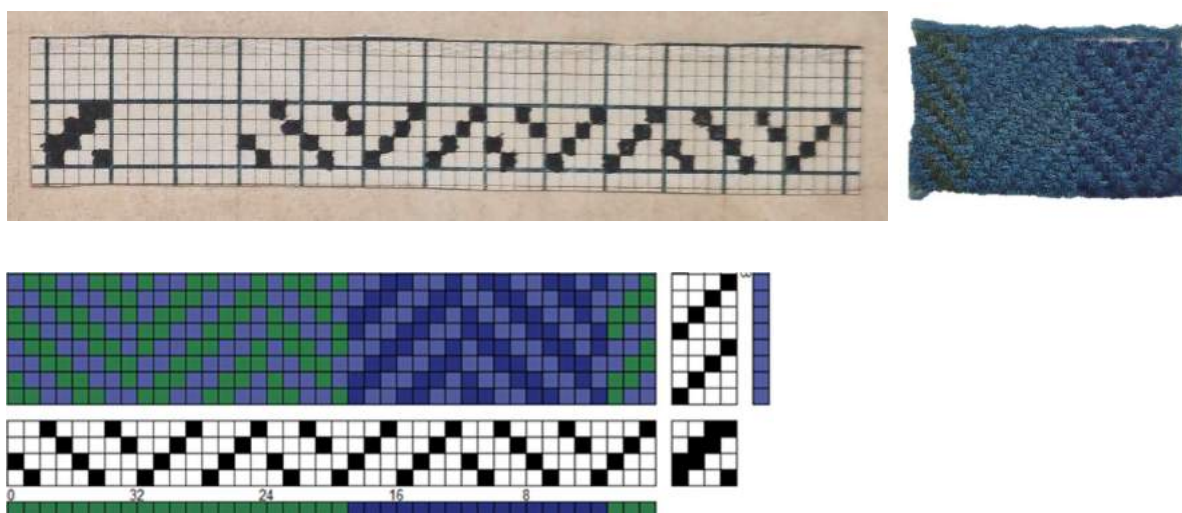
Joonis 43. Taasesitatud kleidiriide muster Joonised: Marge Veelmaa

Lempi Heljanderile kuulunud vihiku sain tema lapselapse käest. Tema vanaema sündis 1898. aastal Soomes Hirvensalos Turu linna lähedal ja õppis kudumiskursustel 1915–1916. Vanaema sõnade järgi oli olnud väga tavaline, et maatüdrukud õppisid kangakudumist. Peale abiellumist ning taluperenaiseks saamist kudasid nad kõik endale vajaminevad kangad kodus.

Lempi Heljanderi mustrivihikutes on mustrid koos kirjalike selgitustega lõime- ja koeripspindade, erinevate toimsete, rips-, vahvel- ja kanvaakangaste kudumiseks. Lisas 3 lõime- ja koeripsmustrid, rist- ja kärgtoimse³² (*kärki ja ristitoimikkaat*) kanga kudumise selgitused ja risttoimse rakendusskeemid (Lisa 3 joonised 27–29). Selles vihikus on välja toodud lihtsate kangamustrite loogika. Paljude mustrite juures ei ole tallamise skeemi, mis annab võimaluse seda ise tuletades uusi kirju luua. Alloleval joonisel on nurktoimse kleidiriide skeem. Tallamise märkisin vasakult paremale, sest nii on see mustrite juures, kus tallamine on märgitud (Joonis 44).

Joonis 44. Nurktoimse kleidiriide muster vanast vihikust ja taasesitus Fotod ja joonis: Marge Veelmaa

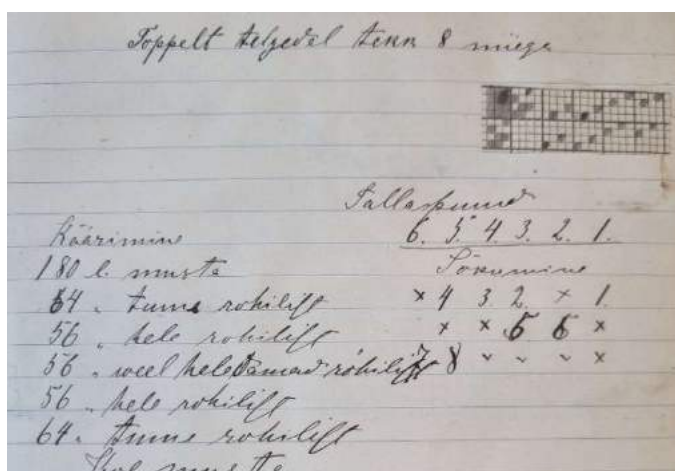

³² Kärgtoimne ehk nurktoimne, kus on nurkne nietus või tallamine

3.3. Mustrivihikud Eestis

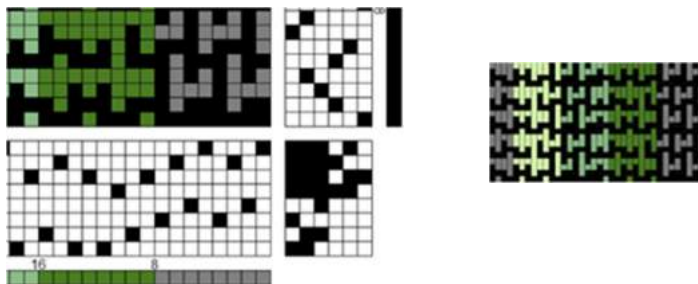
„Mitmesugusid Mustrid“ (R. Kurrik, 1884) vihikus lk 5 muster *Toppelt telgedel tekk 8-niiega* (Lisa 3 joonis 30). Mustris on toodud joonisena niietamine ja sidus, kuid tallamine (sõkumine) on numbritega. Proovisin 6-tallalauaga varianti, muster tundub loogiline ja päris kena (Joonised 45 ja 46). Kahjuks puudub kanganäidis, seega ei saa võrrelda, kas vihikus on mõeldud samasugust mustrit. (ERM Ak 41:2/3)

Joonis 45: Teki mustri rakendusskeem vanas vihikus ja tallamise selgitus Foto ja joonis: Marge Veelmaa

Niieraamid					
1		8			
2	7				
3				6	
4			5		
5	4				
6		3			
7			2		
8				1	
	6	5	4	3	2
					1

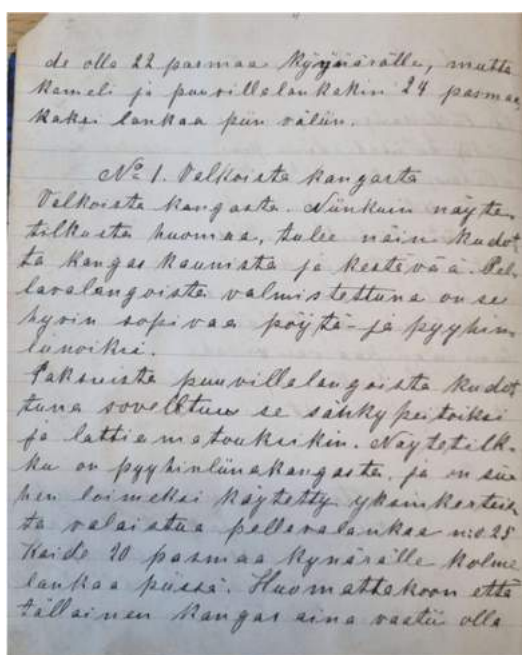
Joonis 46. Arvutiprogrammiga tehtud muster teki kanga mustrist Joonised: Marge Veelmaa

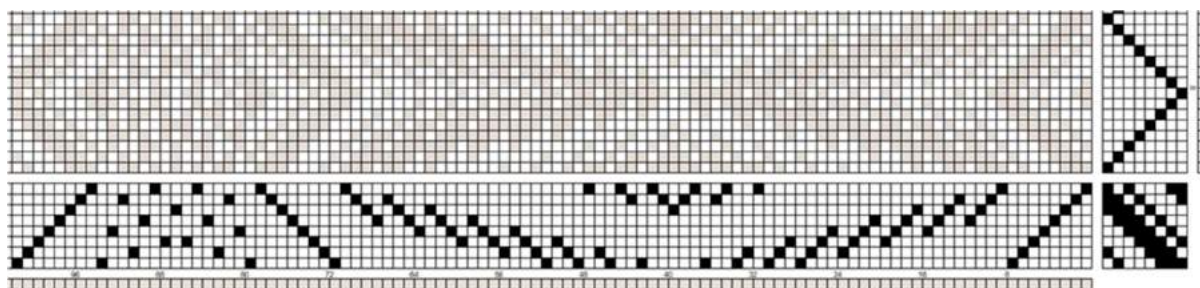
„Laudlinade mustri raamatus“ (R. Kurrik, 1897) lk 22 niietamise märkimine numbritega, mis on lühendatult antud pikk mustrikord (Joonis 47). Muster on jagatud ruudupaberile, kus 12 niieraami on jaotatud vastavalt 4, 4 ja 4. Kui alustame mustri algusest, siis esimesest mustriruudust (4x4) tuleb teha 24 kordust, järgmisest 12 kordust jne.

lõigatud käterätikust (Joonis 55). Veel on vihikus õpetus, et linsed lõimelõngad tuleb enne kangastelgedele panemist vedelas nisujahukliistris töödelda, korralikult välja väänata ja kuivatada. Siis nad on tugevad ja ei katke. Käterätikud võib kaunistada punaste äärekirjadega. Rätiku arvutiga tehtud rakenduskeem ja digitaalne kujutis on joonisel 53 ja 54. (ERM Ak 41:2/5, lk 4-5)

Joonis 49 ja 50. Valge kanga muster vihikust (koos äärekirjaga) Fotod: Marge Veelmaa

Joonis 53. Arvutiprogrammiga tehtud skeem valge kanga mustrist Joonis: Marge Veelmaa

Joonised 54 ja 55. Kanga digitaalne kujutis ja kanganäidis vanast vihikust Joonis ja foto: Marge Veelmaa

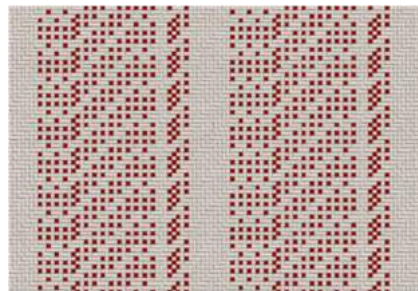
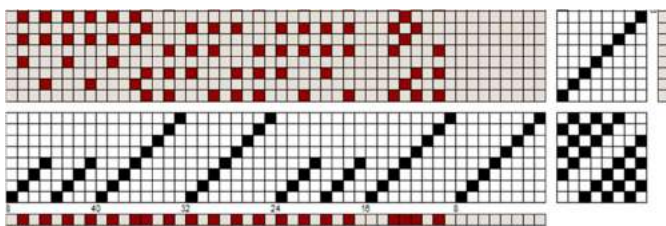
„Kangakudumise mustrite vihik“ (1907), valmistajaks on märgitud Sarv, Mari Karksi-Nuia. Tegelik vihiku omanik võis olla Leena Paalits-Kiusalaas (vaata põhjendust peatüki sissejuhatuses) Vihikus lk 43 toodud *Eht kleidi riie 8-niiega* (Joonis 56) taasesitatud mustriskeemides (Joonis 57) on märgitud tallamise erinevad viisid (a–d) numbritega. (ERM EAp 456/EAV EA 19)

Joonis 56. Kleidiriide kudumise muster, kus tallamised on märgitud numbritega Foto: Marge Veelmaa

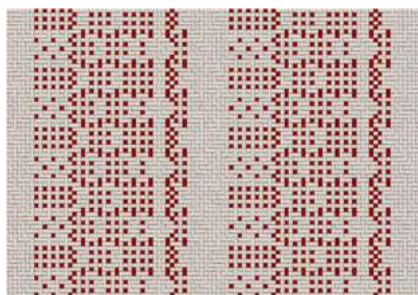
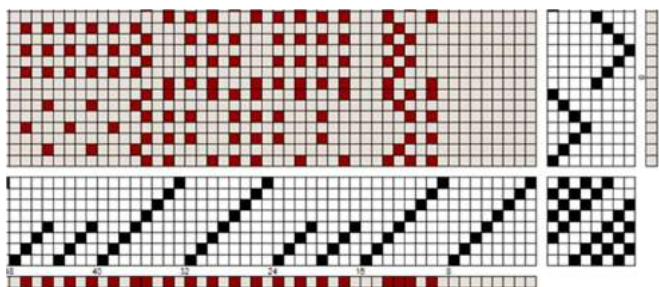

Joonis 57. Mustriskeemid erinevate tallamistega a–d Joonised: Marge Veelmaa

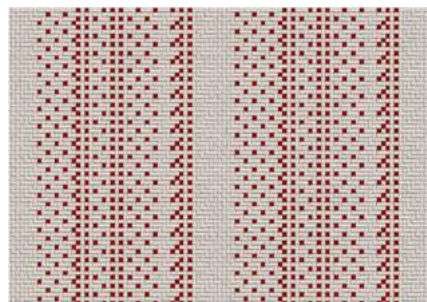
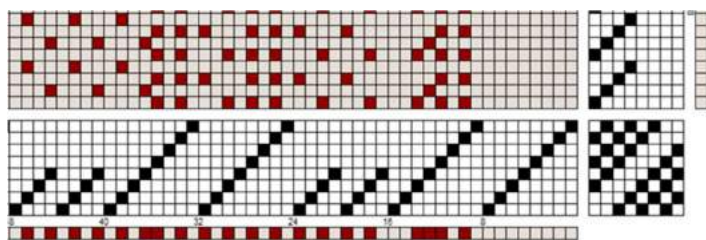
Tallamine a

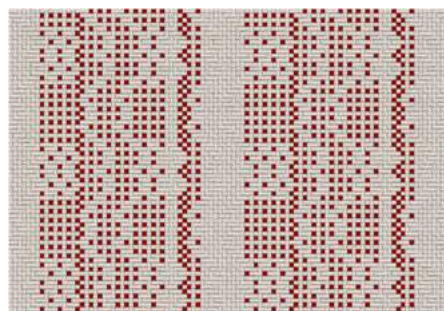
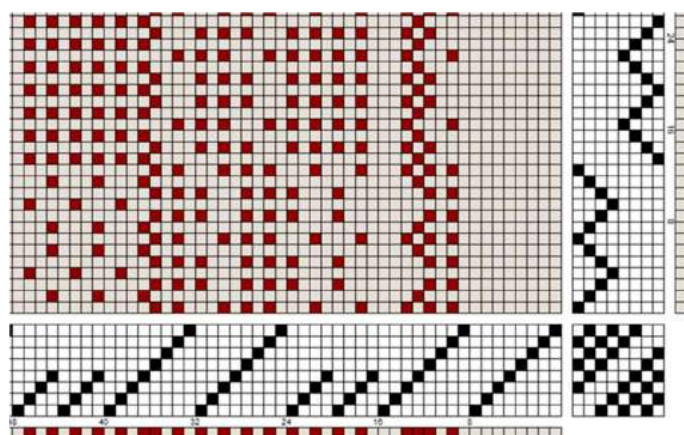
Tallamine b

Tallamine c

Tallamine d

Anna Krabi (Valdmann, 1870–1936), kelle kaks kangakudumise mustrivihikut (edaspidi vihik A ja vihik B) sain tema lapse lapselapselt Helle Mailt. Lühikeses eravestluses rääkis Helle Mai, et Anna elas kogu elu Virumaal Naraka külas (praegu Männisalu Väike-Maarjas), tal oli 11 last ja kolm meest. Anna Krabi vihikutes on kasutatud sama vanemat mustri märkimise viisi, kus tallamine märgitakse vasakule siduse alla numbritega, niietamine on märgitud üles. Vihikutesse on kleebitud kanganaidiste tükid. (Lisa 3 joonis 52)

Vihikus A on kaks erinevat 8-nielist sidust ning mõlemal juhul 14 erinevat niietamist, erinevaid tallamise variante on vastavalt mustritele neli kuni kuus. Vihikus B on erinevad mustrid ning vähem kangatükke säilinud. (Lisa 3 joonis 53)

Maret Saarse ema **Liisa Goldi (Villota, 1899-1988)** mustrivihik. Liisa Gold sündis Pööraveres, Pärnu-Jaagupi lähedal. Õppis 1917-1918. aastatel Tallinnas kodumajanduse koolis. Küllastasin proua Maret Saarse't 2022. aasta aprilli lõpus tema suvekodus Tori lähedal, kus sain näha Liisa Gold'i mustrivihikut. Kangarakenduste märkimine vihikus on sarnane eespool olnud vihikutele (Lisa 3 joonis 54).

Kangakudumise mustrivihikud, mida käsitlesin, võib jagada kaheks. Esiteks kangakudumiskoolides Saksamaal, Austrias ja Rootsis kirjutatud vihikud, mille eesmärk oli õpetada välja tekstiilitööstuses tööle hakkavaid inimesi, kes saaksid aru ka keerulisematest kudumistehnikatest erinevatel keerulistel kangastelgedel. Vihikute autorid olid mehed, erandina soomlanna Lyyli Vartia (Blomstedt). Teised vihikud olid koostatud koolides ja kursustel naiste poolt. Need vihikud on tehtud enda tarbeks ning mõeldud selle tegijale arusaamiseks. Nendest saadud teadmisi rakendati, kas enda majapidamise tarbeks, ametioskusena või koolitati teisi.

Mustrite märkimiseks kasutati tihti spetsiaalseid ruudulisi pabereid, kus teatud arv ruute oli ümbritsetud jämedama raamiga, moodustades niimoodi suuremad ruudud. Tavaliselt olid need vastavalt levinumatele mustritele 4x4, 8x8 või 12x12. Õpetaja Eva Soininen kurdab oma kirjas FW-le, mille ta saadab Enge mõisast, ruudupaberi puuduse üle (Lisa 2 joonised 15 ja 16). Sellise paberi kasutamist Eestis nägin mõnes vihikus (vt nt lisa 3. joonistel 38, 42 ja 49), kus ruudupaberist olid mustri märkimiseks välja lõigatud vajaliku suurusega tükid. Võib arvata, et paber oli kallid ning selle soetamist ei peetud otstarbekaks.

Vihikutes toodud mustrite nimetused jõudsid Euroopast Eestisse ning on tänase päevani kasutuses. Allolevas tabelis mõned näited.

Tabel 4.

Kangatehnika nimetus tänapäeval Eestis	Kangatehnika nimetus 19. sajandi lõpus 20. sajandi alguses			
	Eesti	Soome	Rootsi	Saksa
Toimne	toimne, kööperi	kööperi, toimikas	kypert	köper
Atlass	atlass	atlassi	atlas	atlas
Vahvel	wahwel	vohveli	våffel	waffel

Mustrite osas vajas lahtimõtestamist numbritega siduse (Joonis 35), niietamise (Joonis 47) ja tallamise (Joonis 56) märkimine ning selliste mustrite taasesitamine tänapäevaste skeemidega.

Üldiselt olid mustrid mõistetavad ning sain neid taasesitada. Mustrite mõistmisel olid abiks järgmised õpikud: Emil J. Simola „Kankaiden Sidosoppi“ („Kangaste siduseõpetus“); Helena Oikkoneni „Kangakudumise õpetus“; Marjatta Hirvi „Kankaanrakentajan sidosoppi“ („Kangarakendaja siduseõpetus“) ja Mare Kelpmanni „Kangakudumine“.

Kokkuvõte

Kangakudumise haridust hakati Eestis andma 1880. aastate lõpust. Õpetajad ja koolid-kursused võib jagada kolmeks tähtsamaks: Reet Kurriku Käsitöökool Enge mõisas Suure-Jaanis, Elise Baranius-Molien eestvedamisel korraldatud kunstkudumise kursused Tartus ning Louise Rebenitzi kool Tallinnas. Veidi vähem kõlapinda leidsid Elsa Kollisti korraldatud kursused Hallistes ning Pihuvere kangrukool Halingas. Eespool mainitud kolmes koolis algas õpe enam-vähem samal ajal. Huvitav on see, et koolitus toimus või pidi toimuma kõigil sarnaselt, sest õpetajad tulid ühest kohast, FW koolist Hämeenlinnast. Ainult kangakudumisele oli õpe suunatud Tartu kursustel ja Elsa Kollisti juures. Teised kolm kooli õpetasid veel lisaks erinevaid käsitööliike ning Rebenitzi koolis oli päris arvestatav kunstiõpetuse osakaal (eriti kooli lõpuaastatel). Pihuvere koolist on teada, et lisaks kangakudumisele õpetati lühikest aega ka sukakudumist masinal. (RM 1557 Ar1k 435:3)

Lugedes erinevat kirjandust naiste kodukäsitöö ning sealhulgas kangakudumise arenemise muustrilise poole pealt, siis oli sarnaselt Eestiga, Soomes ja Rootsis väga olulisel kohal rahvuslike mustrite säilitamine ja kasutamine. Soomes ja Rootsis tegelesid rahvusliku suuna edendamisega Käsitöö Sõprade Ühingud. Eestis seisis selle eest kõige häälekamalt Elise Baranius-Molien, kes oli baltisakslane ning võib-olla just seetõttu võis endale suuremat sõnavabadust lubada. Rahvuslikke mustreid kasutas oma kudumismustrite loomisel ka Reet Kurrik (ERM EAV 4). Louise Rebenitzi käsitöös olid rahvuslikud mustrid samuti esindatud. Oma uurimisküsimustele vastuse leidmiseks käisin erinevates arhiivides, muuseumites ja raamatukogudes materjalidega tutvumas. Palju abi oli digiteeritud ajakirjanduse andmebaasidest Eestis ja Soomes, tänu millele sai leida infot vanadest ajalehtedest ja ajakirjadest. Mustrivihikute valikus, mida uurisin olid vihikud Saksamaalt, Austriast, Rootsist, Soomest ja Eestist.

Olen enda töös leidnud vastuse uurimisküsimusele, kas ja kuidas tulid uued mustrid ning kangasteljed Eestisse. Kui Soome jõudsid uuemad teadmised eelkõige Rootsi ja Saksamaa koolide ja õpetajate kaudu, siis needsamad tarkused anti meie koolides edasi ning kõige olulisemat rolli selles mängis FW ja tema Hämeenlinna käsitöökool. Isegi esimesed eestikeelsed kangakudumise õpikud on Soome päritolu. Rebenitzi raamatu koostamisel oli tegev soomlanna H. Tirkkonen ning Mathilda Tammelanderi raamat oli tõlge soome keelest. Reet Kurriku ERM-ile kingitud mustrivihikud on samuti suuremas osas käsitsi soome keeles kirjutatud. Kirikangastelgesid nimetatakse õigustatult Soome telgedeks, sest need on Soome kaudu meile jõudnud ning on tänaseni jäänud kõige populaarsemateks töövahenditeks selle

käsitööliigiga tegelejatele.

Naiskäsitöökoolide tekkimine oli kindlasti naistele suunatud hariduse andmisel teerajaja rollis. FW kool alustas tütarlaste käsitöökoolina, kus õpetati erinevat näputööd, soovides niimoodi parandada vaestest peredest pärit neidude võimalust elatist teenida. Peagi leidis kooli juhataja, et kangakudumine on eriala, millega saab naisterahvas ennast edukalt ära elatada. Selleks, et rohkematel naistel oleks võimalik ametit õppida, oli vaja paremaid õpetajaid ning see omakorda lõi vajaduse korraldada kursused, mis valmistaksid ette kangakudumise õpetajaid. Nendele kursustele said tulla juba eelneva alghariduse omandanud naised ning tunniplaanis oli lisaks põhjalikule kangakudumise õppele õppeaineid raamatupidamisest kuni korrektsete ärikirjade koostamiseni. Eestis alustanud koolid piirdusid esialgu kudumisõpetuse ning teiste käsitööliikide õpetamisega (õmblemine, tikkimine). Esimeste kodumajandus- ja perenaistekoolide tekkimisega 1910–1920. aastatel lisandus tunniplaanidesse ka meil järjest rohkem erinevaid, käsitööga mitte seotud õppeaineid, aga see jääb järgmiste uurimistööde teemaks.

Käsitöökoole ja kursuseid asutasid ettevõtlikud naised Rootsis ja Soomes juba 19. sajandi esimesel poolel. Eestis 19. sajandi viimasel veerandil. See näitab, et lisaks hariduse edendamisele oli sellisel tegevusel ka suur osa naiste sisenemisel ettevõtlusmaailma. Samuti võib siin rääkida rahvusülesest ajaloost, sest samad protsessid toimusid peaaegu kõikjal maailmas. Ajalise erinevuse tingisid nii poliitilised kui ka kultuurilised erinevused rahvuste vahel.

Kasutatud kirjandus

- Ammattiopetuksen historiaa veljesmaasta. (1957). *Etelä-Saimaa lehti*. Kasutamise kuupäev: 15. 12 2020. a., allikas <http://oikkosten.sukuseura.fi/40>
- Anttila, E. (02 2015. a.). *Wetterhoffin värikkäät vuodet*. Kasutamise kuupäev: 15. 03 2022. a., allikas Wetterhoff.fi: <https://www.wetterhoff.fi/img/file.php?id=1026>
- Åshede, U. (02. 03 2020. a.). *Lovisa Maria Ekenmark*. Allikas: Svenskt kvinnobiografiskt lexikon: <https://skbl.se/en/article/LovisaEkenmark>
- Bergman, W. (1882). *Kirjanen kangasten kutomisesta*. Stockholm.
- Dackling, C. (12. 05 2020. a.). *Carolina (Nina) Christina Mathilda von Engeström*. Allikas: Svenskt kvinnobiografiskt lexikon: <https://skbl.se/en/article/NinavonEngestrom>
- En ny väfskola i Björneborg. (25. 01 1902. a.). *BJÖRNEBORGS TIDNING*.
- Fröberg, K. (10 2018. a.). *Attempt at a survey of Swedish weaving books*. Allikas: Bergdala Spinnhus: <https://www.bergdalaspinnhus.com/artiklar/weavingbooks-e.html>
- Gripenberg, A. (1905). *Naisasian kehitys eri maissa I*. Porvoo. Allikas: <https://www.marxists.org/suomi/gripenberg/naisasia/index.htm>
- Gripenberg, A. (15. 05 1905. a.). Naisten kotiteollisuudesta eri maissa. *Koti ja Yhteiskunta*(5).
- Gripenberg, A. (15. 07 1905. a.). Naisten kotiteollisuudesta eri maissa. *Koti ja Yhteiskunta*(7-8).
- Gripenberg, A. (15. 09 1905. a.). Naisten kotiteollisuudesta eri maissa. *Koti ja Yhteiskunta*(9).
- Gripenberg, A. (1908). *Naisasian kehitys eri maissa III*. Porvoo. Allikas: <https://www.marxists.org/suomi/gripenberg/naisasia/naisasia3.pdf>
- Gripenberg, A. (1909). *Naisasian kehitys eri maissa IV Suomi*. Porvoo. Allikas: <https://www.marxists.org/suomi/gripenberg/naisasia/naisasia4.pdf>
- Haridusministeeriumi kutseoskuse osakond. (1938). *Kutseharidus Eestis*. Tallinn.
- Hellman, A. (1889). *Johdanto kankaan kudontaan*. Helsinki: F. Liewendal'in kivipaino.
- Hellsten, T. (25. 08 2000. a.). *Kansallisbiografia*. Allikas: Henriksson, Anna: <https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/5779>
- Hellsten, T. (09. 10 2006. a.). *Kansallisbiografia*. Allikas: Tammelander, Mathilda: <https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/4707>
- Hemmer, H. (1893). *Johdanto kotikutomisessa*. Turu: Au. Kajetskij'n kivipaino.
- Hirvi, M. (2012) *Kirjapaino Uusimaa*, Porvoo
- Hämeenlinnasta. (10. 12 1886. a.). Neiti Wetterhoffin käsityökoulu - uutet kangaspuut. *Hämeen Sanomat*.

- Hynén, A. (1897). *Kudonta mallikirja*. Helsinki: OY F. Tilgmannin Kirja- ja Kiwipaino.
- Hynninen, O. (15. 05 1908. a.). Alexandra Hynén. *Koti ja yhteiskunta*.
[sandra&term=Hyn%C3%A9n&term=ALEKSANDRA&page=1](https://www.kulturhuset.se/johanna-brunsson/)
- Johanna Brunsson. (17. 08 2017. a.). Allikas: Kulturhuset.se:
<https://www.kulturhuset.se/johanna-brunsson/>
- Jung, J. (26. 09 1894. a.). Töö. Teenistus. Tervis. *Olewik*.
- Jung, J. (15. 03 1895. a.). Halliste Põllumeeste Seltsi koosolek 27. webruaril 1895, Halliste leerilaste toas. *Sakala*.
- Keevallik, J., Loodus, R., & Viiraja, L. (2004). *Tekste kunstist ja arhitektuurist* (Kd. 2). Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus.
- Kelpman, M. (2016) Kangakudumine. Mare Kelpman ja Kirjastus Pegasus
- Kodumaalt. (30. 08 1889. a.). Kodumaalt. Tartust. *Eesti Postimees ehk Nädalileht*.
- Kohalikud sõnumid. (12. 05 1894. a.). *Postimees*.
- Kohalikud sõnumid. (22. 06 1898. a.). *Postimees*.
- Konsin, K. (1979). *Kudumid*. Tallinn.
- Koti ja Yhteiskunta. (15. 02 1899. a.). Tammela, Mathilda. *Koti ja Yhteiskunta*, lk 18-19.
- Kotimaalta. (05. 06 1891. a.). *Aura*.
- Kouri, P., Pyysalo, H., Vallinheimo, V., Tarvajärvi, H., & Vällä, R. (1960). *Fredrika Wetterhoffin kotiteollisuusopisto 1885-1960*. Hämeenlinna.
- Kudontamallikirja. (30. 05 1891. a.). *Uusi Suometar*.
- Kunstkudumise kursused. (20. 10 1894. a.). *Postimees*.
- Kuoppamäki, L. (01. 01 1924. a.). Eräs kudonnan opetuksemme uranuurtaja. *Käsateollisuus*.
- Kutomakirja käsityökouluja varten. (10. 03 1892. a.). *Uusi Suometar*.
- Käsateollisuus. (01. 12 1928. a.). Työväkeä Kotiteollisuusvainiolta. *Käsateollisuus: Suomen käsityönopettajain liiton ulosantama*, lk 102.
- Käsitöö Tallinna Eesti Põllumeeste-seltsi näitusel. (17. 09 1905. a.). *Töö : [ajalehe] Teataja lisaleht*.
- Käsitööleht, aprill 1908
- Käsitööleht, juuli 1908
- Käsityökoulu. (20. 03 1885. a.). *Hämeen Sanomat*.
- Käsityön Opetus. (30. 06 1894. a.). *Hämeen Sanomat*.
- Königliche höhere Webeschule Aachen. (23. 04 2022. a.). Allikas: industrie.lu:
<https://www.industrie.lu/WebeschuleAachen.html>
- Laine, K. (1931). Käsityökoulut vuosisatan takaa. *Kotiliesi*.

- Laitila, I.-M. (2015). *Fredrika. Kertomus Fredrika Wetterhoffin elämästä ja siitä, kuinka kotiteollisuusopisto sai alkunsa*. Hämeenlinna: Hämeenlinnan kaupunkin historiallinen museo.
- Landsorten. (15. 06 1895. a.). Tavastehus Arbets skola. *HUFVUDSTADSBLADET*.
- Luiga, G. (01. 10 1913. a.). Halliste. *Kodu : Eesti perekonnaleht : [ajalehe "Koit" eralisa]*.
- Luiga, G. E. (05. 10 1935. a.). Eesti kodukäsitöö võidukäigust. *Päewaleht*.
- Mäkelä-Alitalo, A. (2004). *Porvoon kaupunkin historia III:2 1879-1918*. Porvoo.
- Mäkinen, L. (1908). *Kotiteollisuuskomitean mietintö*. Helsinki: Helsinki Uusi Kirjapaino OY.
- Ollonqvist, M. (01. 04 1924. a.). Nykyisen kudontataidon uranuurtajia. *Kotiliesi*.
- Oikkonen, H. (1929) *Kangakudumise õpetus I osa*. Tallinn
- Rahm, B. (09. 01 1898. a.). Kunst kudumise kursust andma. *Sakala*.
- Rasitys kouluista ja etenkin kutomakouluista. (17. 02 1891. a.). *Hämeen Sanomet*.
- Rebenitz, L. (17. 07 1893. a.). Tütarlaste kasulik kunstnäputöö kool, Tallinnas. *Postimees*.
- Rebenitz, L. (1898). *Õpetuse raamat käsitöö koolidele ja iseõppimiseks*. Tallinn.
- Rebenitz, L. (1898). *Õpetuse raamat käsitöökoolidele ja iseõppimiseks*. Riia.
- Reet Kurrik 85 aastane. (20. 09 1935. a.). *Sakala*(109).
- Reet Kurrik 90-aastane. (20. 09 1939. a.). *Sakala*(109).
- Rönnbäd, E. (10. 09 1891. a.). K. Suomen Talousseuran Käsityökoulu naisoppilaita varten. *Sanomia Turusta*.
- Ryynänen, A. (22. 01 1889. a.). Naisten käsiteollisuuden parantaminen. *Karjalatar*.
- Sandell, K. (08. 03 2018. a.). *Johanna Brunsson*. Allikas: Svenskt kvinnobiografiskt lexikon: <https://skbl.se/en/article/JohannaBrunsson>
- SE/E010/NSA_1215. (kuupäev puudub). *Lennings Textiltekniska Institut (1887 –)*.
- Kasutamise kuupäev: 24. 03 2022. a., allikas <https://sok.riksarkivet.se/>: <https://sok.riksarkivet.se/agent/wWQGKBpLhaEygyNtNAcIoF>
- Selén, G., & Sjöblom, S.-L. (2004). *Porvoon pitäjä kautta aikojen 2*. Porvoo.
- Silpala, E. (2015). *Tekstiilit kodin kaunistaa : kantahämäläisiä sisustustekstiilejä Wetterhoffin tekstiilikokoelmista*. Hämeenlinna: Häme Ametikõrgkool.
- Simola, E. J. (1927). *Kankaiden sidosoppi*. Helsinki: Puromiehen Kirjapaino.
- Sirk, V. (1983). *Kutseharidus Eestis 19. sajandi algusest 1917. aastani*. Tallinn: ENSV Teaduste Akadeemia Ajaloo Instituut.
- Slöjdberättelse. (13. 04 1892. a.). *Åbo Tidning*.
- Stenbäck, J. (01. 07 1886. a.). Käsityökoulut ja oppiverstaat Ruotsissa. *Suomen Teollisuuslehti*.

- Stenbäck, J. (01. 09 1886. a.). Käsityökoulut ja oppiverstaat Ruotsissa. *Suomen Teollisuuslehti*.
- Stopper. (06. 03 1940. a.). Tunnike vestlust meie naiskäsitöö pioneeriga. *Sakala*.
- Suolahti, E. (1935). *Kotiteollisuusopisto - Fredrika Wetterhoffin Työkoulu Hämeenlinnassa 1885-1935*. Hämeenlinna: Arvi A. Karisto OY kirjapaino.
- Suomalainen nainen Wirossa. (21. 09 1897. a.). *Wiipurin Sanomat*.
- Suomalaisia kutomakuoseja Itämeren maakunnissa. (10. 09 1889. a.). *Lappeenrannan Uutiset*.
- Suomen Käsityön Ystävät. (1895). *Suomalaisia kutoma- ja ompelu malleja; Finska väf- och broderi monster*. Helsinki: Suomen Käsityön Ystävät.
- Suomen talousseura. (20. 04 1907. a.). *Helsingin Sanomat*.
- Suomen talousseuran kutomakoulusta. (10. 09 1891. a.). *Sanomia Turusta*.
- Suomen Talousseuran käsityökoulu . (18. 12 1888. a.). *Aura*.
- Suomen talousseuran käsityökoulusta. (24. 04 1889. a.). *Aura*.
- Sõnumid Tallinnast. (22. 11 1895. a.). *Postimees*.
- Talve, I. (2004). *Eesti kultuurilugu*. Tartu: Ilmamaa.
- Tegelise õpetuse väärtus ja tähendus kaswatusliselt seisukohalt. (10. 01 1903. a.). *Postimees*.
- Töö. Teenistus. Tervis. (31. 01 1894. a.). *Olewik*.
- Uudenkaupunkin ympäristöltä. (04. 03 1892. a.). *Uudenkaupunkin sanomat*.
- Uuemad sõnumid. (20. 09 1878. a.). *Eesti Postimees ehk Nädalileht*.
- Uutisia Tampereelta. (31. 07 1894. a.). Kutomataito lewiää Hämeenlinnan työkoulun kautta Wironmaahan. *Aamulehti*.
- Vallankumousmuistoja Venäjältä*. (lehekülge vaadatud 15. 12 2020. a.). Allikas: Oikkosten sukuseura: <http://oikkosten.sukuseura.fi/40>
- Veiderman, M. (1933). Natalie Johanson-Pärna. *Eesti Kirjandus*(1).
- Wetterhoff, F. (27. 02 1891. a.). Kansakoulujen perustamispakosta. *Hämeen Sanomat*.
- Viires, A. (2 2005. a.). Käsitöö edendamise üritustest Eestis 19. sajandi viimasel veerandil. *TUNA*, lk 45-56.
- Vunder, E. (2003). Moderniseerumine ja kultuurimuustrite muutused Eestis 19.–20. sajandil. *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat*.
- Väfskolan i Aachen. (01. 10 1890. a.). *BIET : TIDSKRIFT FÖR FINLANDS LANDTHUSHÅLLNING*.

SA Virumaa muuseumid

RM _ 1557 Arlk 435:3 Pihuvare kangrukool

RM _ 1398 E 783 Kaustik kangaproovidega (Pauline Kirp)

RM _ 1397 E 782 Kaustik kangaproovideg (Pauline Kirp)

RM _ 1554 E 784 Vihik kudumiskirjade ja mustritega (Vaarmaa, Helene- Rosalie s. Sepnik 1907)

RM _ 1731 E 785:2 Kangakirjade kaustik (Alma Sihvart s. Tamm)

RM _ 1731 E 785:3 Joonistusblokk kangakirjadega (Alma Sihvart s. Tamm)

Eesti Rahva Muuseum

ERM KV 662:38/296-302 Ebba Sarali tegevus

ERM KV 73:36/413-422 Kangakudumine

ERM KV 73:37/423-433 Kangakudumine

ERM KV 73:7/105-118 Kangakudumine

ERM EAp 456/EAV EA 19 Sarv, Mari Kangamustrite raamat (1907)

ERM Ak 41:2/3 Kurrik, Reet Mitmesuguseid mustreid

ERM Ak 41:2/2 Kurrik, Reet Teki- ja kardinakangaste raamat 1895

ERM Ak 41:2/4 Kurrik, Reet Kunstkudumise teaduse raamat 1897

ERM Ak 41:2/6 Kurrik, Reet Kunstkudumise mustiraraamat 1898

ERM Ak 41:2/5 Kurrik, Reet Kunstkudumise raamat Enge mõisas 1900

ERM EAV 2 Kurrick, Reet Kunstkudumise proovide ja mustrite *seichenduste* raamat 189...

ERM EAV 3 Kurrick, Reet Laudlinade mustri raamat 1897

ERM EAV 4 Kurrick, Reet Vöö-mustrite- raamat 1900

ERM A 892:47 Vihik kangakudumisproovide ja rakendusskeemidega (Mahta Marie Meesak)

Tallinna Linnamuuseum

TLM _ 15813:1 Dr Rebenitz, Louise. Mustre-lehed Soome kunstkanga-kudumise õperaamatu juurde

TLM _ 15813:2 Dr Rebenitz, Louise. Õpetuse raamat käsitöö koolidele ja iseõppimiseks

TLM F 7204:2 Livenstroem, Jakob, Luise Rebenitz

TLM F 7368 Schreiber, Gotthard August, Louise Rebenitz kangastelgede taga

TLM F 7369 Schreiber, Gotthard August, Louise Rebenitz oma tütarde Martha ja Luciega

TLM F 7221 Rebenitzi käsitöökool Tallinnas

TLM_10065Dp Rebenitz, Louise. Õpetuse raamat käsitöö koolidele ja iseõppimiseks

Kirjandusmuuseum

169: 274: 6 Varia Laarmann, M. Käsikiri Elsa Kolliste käsitöökool.

Rahvusarhiiv

ЕАА.30.5.8442 Дело о разрешении дерптской мещанке Л. Ребениц на открытие женской школы рукоделия в г. Ревеле и временных женских курсов рукоделия в городах Везенберге, Вейсенштейне и Гапсале. 08.02.1892-05.11.1895

Aachen Tuchwerk muuseum ja arhiiv

Königliche höhere Webeschule, Aachen vihk 1 (siduseõpetus)

Königliche höhere Webeschule, Aachen vihk 2 (kanganäidised ja mustrid)

Krefeldi muuseumi raamatukogu

Textilmuseum Krefelt Nr. 124/85

Austria Haslach

JÜ-00-050-S/J-M Bindungslehrebuch von Josef Jüngling

Mustrivihik Höhere Webeschule in Mülheim am Rhein

T01092 TA-D1e Textile Archive A-4170 Haslach, Bindungslehre Nikolaus Corcella

T01088 TA-D1e Textile Archive A-4170 Haslach, Dekomposition, Curs I, W. Shückel

Soome käsitöomuuseum Jyväskyläs (Suomen käsityön museo)

FW Koulu, Kansatieteen haastattelu, 1985, Merja Peltola

8105:44 Lyyli Blomsted 1891

8105:23 Lyyli Blomsted 1892

8105:10 Lyyli Blomsted 1892

8105:45 Lyyli Blomsted 1892

8105:13 Kankaiden erittelyä, Maikki Hälström

Soome Rahvusarhiiv Hämeenlinnas

FW kotiteollisuusopettajaopiston arkisto I/Työkoulun päiväkirjat (1898-1901)

FW kotiteollisuusopettajaopiston arkisto I/Työkoulun päiväkirjat, Henriksson, A. Opetus-Ohjelmia

FW kotiteollisuusopettajaopiston arkisto I/Oppilasluetteloita Ba:4 1885–1915

FW kotiteollisuusopettajaopiston arkisto I/Wetterhoffin koulun työkoulun työpäiväkirja 1894-1895; 1895-1896; 1896-1899; 1898-1901

FW kotiteollisuusopettajaopiston arkisto I/Saapuneita kirjeita Ea:2 1893-1896

FW kotiteollisuusopettajaopiston arkisto I/Saapuneita kirjeita 1890-1905

FW kotiteollisuusopettajaopiston arkisto I/Saapuneita kirjeita 1898

FW kotiteollisuusopettajaopiston arkisto I/Saapuneita kirjeita 1900

FW kotiteollisuusopettajaopiston arkisto I/Saapuneita kirjeita 1903

Kasutatud kaardid

http://www.estonica.org/et/galeriid/Haldusjaotuse_muutused_1916-1992/Eesti_haldusjaotus_aastal_1916/?max

https://europeandme.eu/wp-content/uploads/2014/03/UserFiles_File_DIAPHRAGM_issue_24_Redacted4.jpg

Kasutatud fotod

<http://loc.gov/pictures/resource/cph.3c34017/>

<https://www.britannica.com/biography/Otto-von-Bismarck/Imperial-chancellor>

<https://www.hv-textil.se/var-historik/bildarkiv/vavskolan-kring-sekelskiftet/>

<https://digitaltmuseum.se/021026854037/vavprov/media?slide=0>

<https://www.kulturhuset.se/johanna-brunsson/>

<https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/binding/971591?term=Mathilda%20Tammelander&page=6>

Töös kasutatud lühendid

Fredrika Wetterhoff – FW

Wetterhoffi maja Hämeenlinnas – WMH

Soome Rahvusarhiiv Hämeenlinnas – SRHä

Fredrika Wetterhoffi Kool – FWK

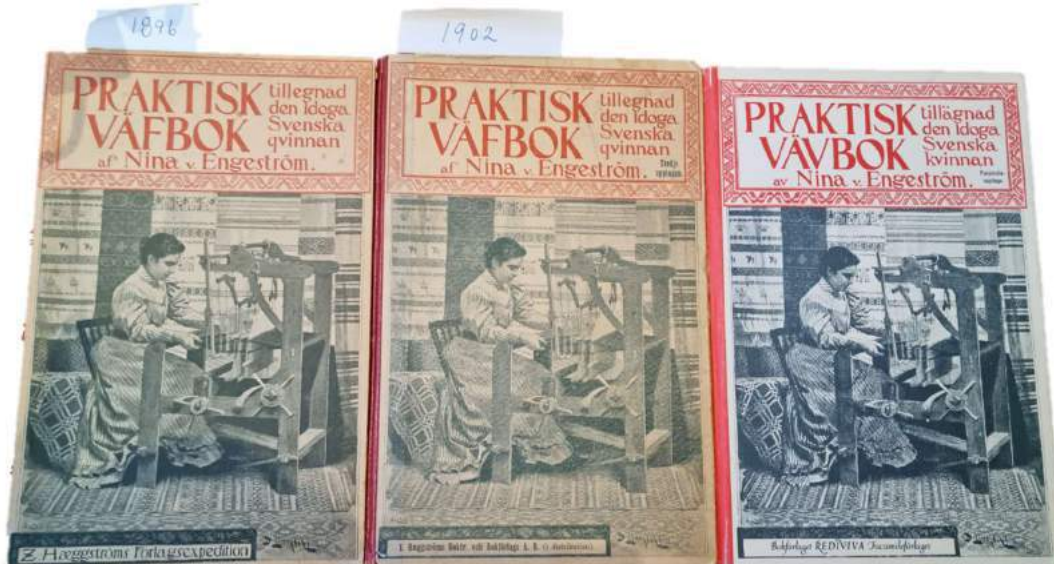
Soome Rahvusraamatukogu Helsingis – SRrHe

Soome Käsitöomuuseum Jyväskyläs – SKMJy

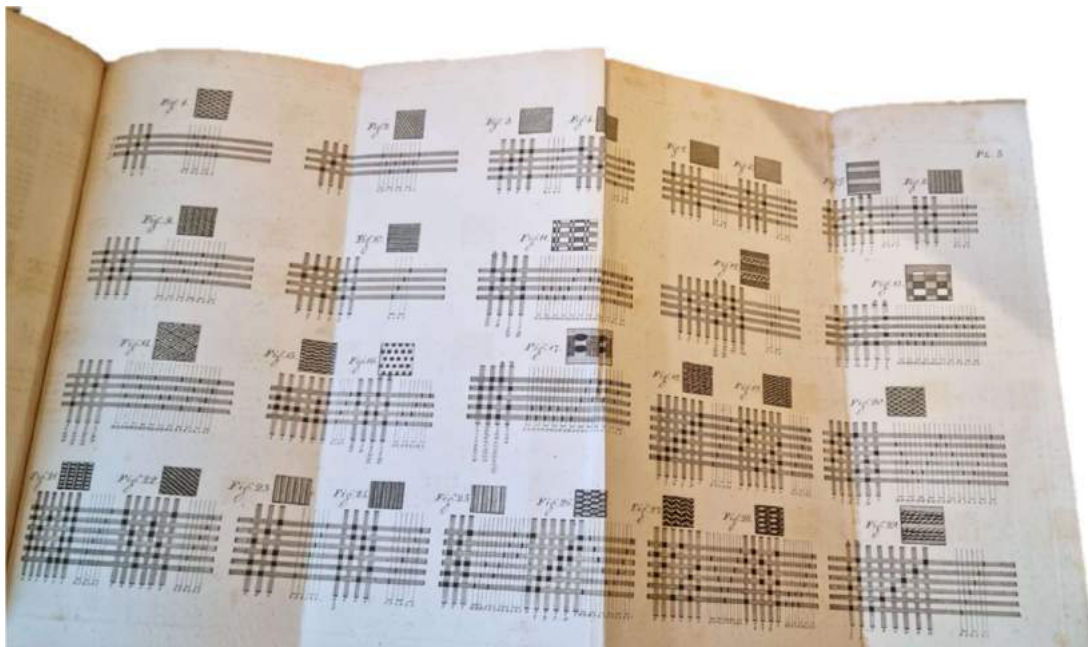
Aachen Tuchwerk Muuseum ja Arhiiv – ATMA

Lisa 1. Kangakudumisalane kirjandus 19. sajandi lõpust 20. sajandi algusest

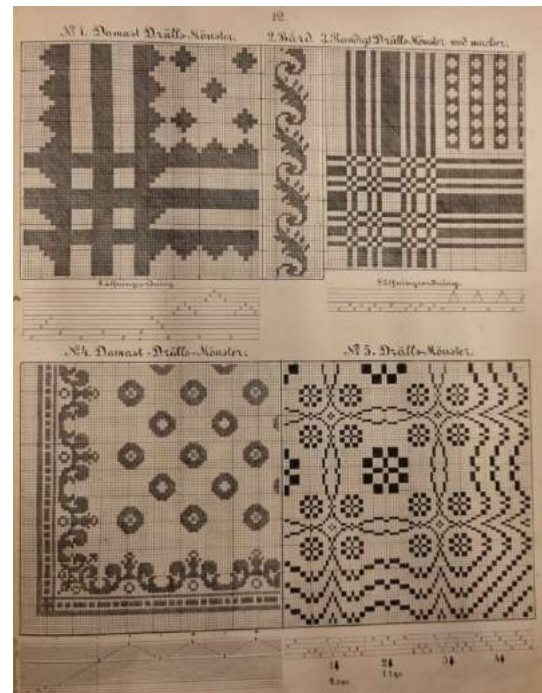
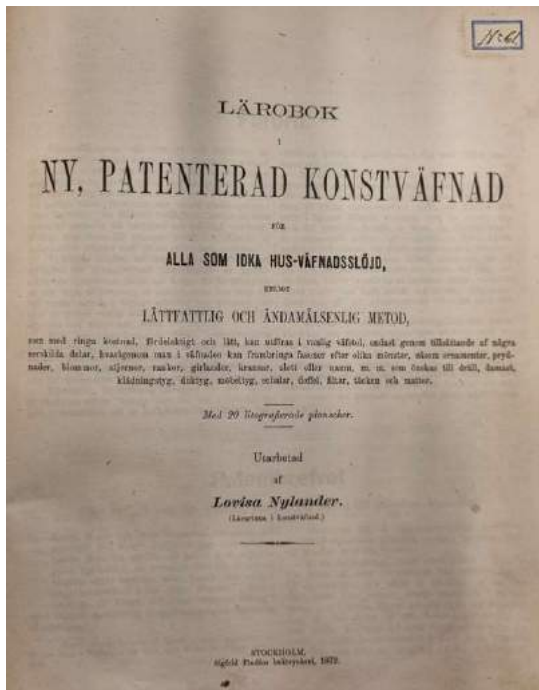
Joonis 1. Nina von Engeströmi raamatu *Praktisk väfbok* erinevate aastate trükid Fotod: Marge Veelmaa (Anne Mårtensson)

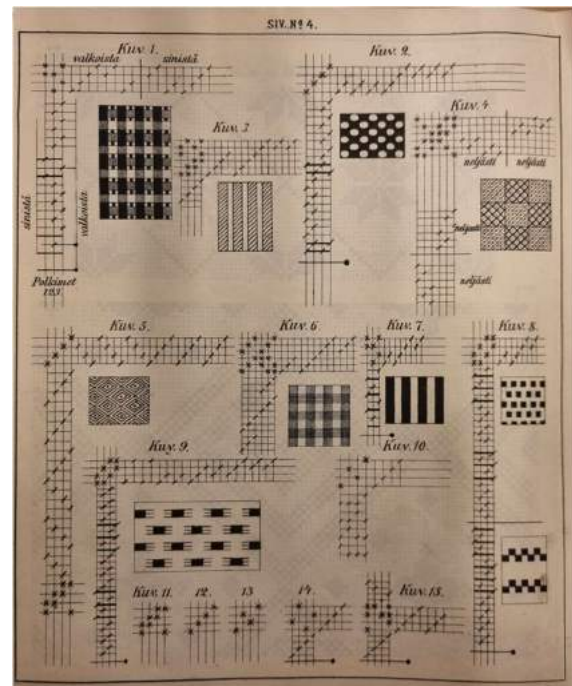
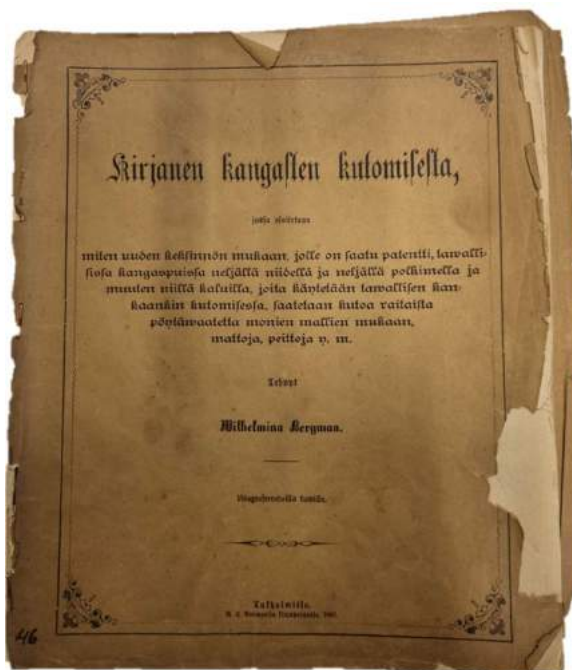
Joonis 2. Mustrid Nina von Engeströmi raamatust Fotod: Marge Veelmaa (Anne Mårtensson)

Joonised 3 ja 4. Lovisa Nylanderi raamat Fotod: Marge Veelmaa (SKMJy FWTK 22)

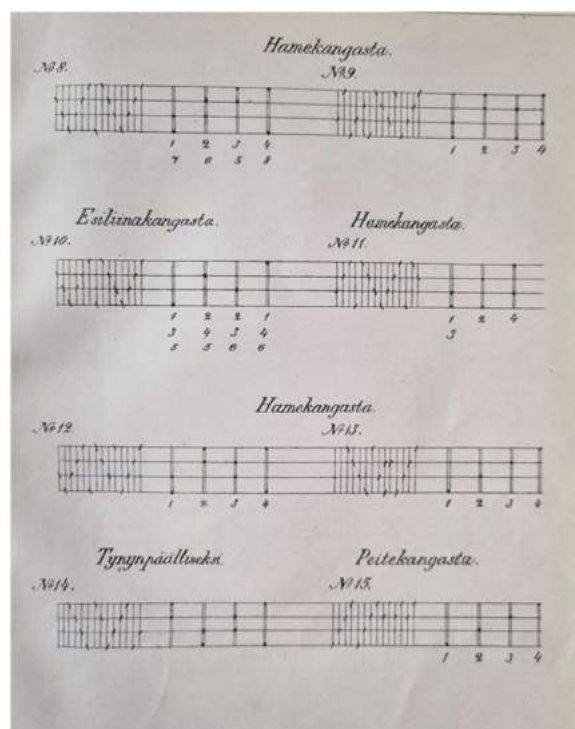
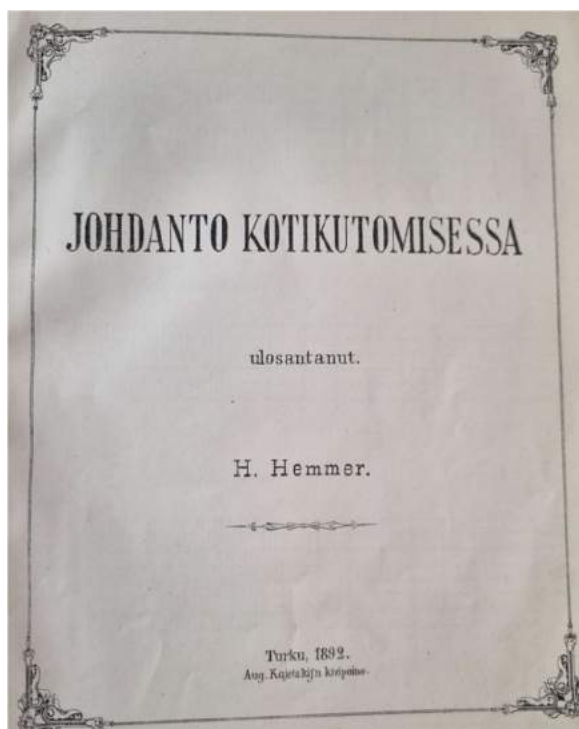
Joonised 4 ja 5. W. Bergmani soomekeelne mustiraamat Fotod: Marge Veelmaa (SKMJy FWTK 46)

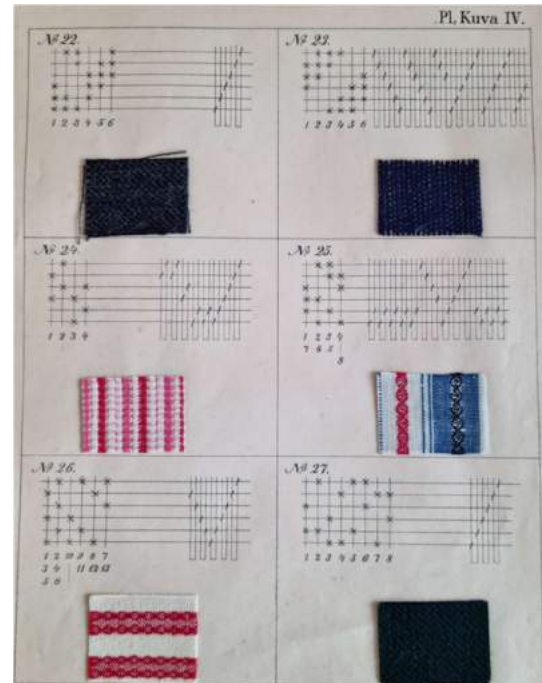
Joonised 6 ja 7. Soome Käsitöösõprade muustrivihikud Fotod: Marge Veelmaa (SRrHe)

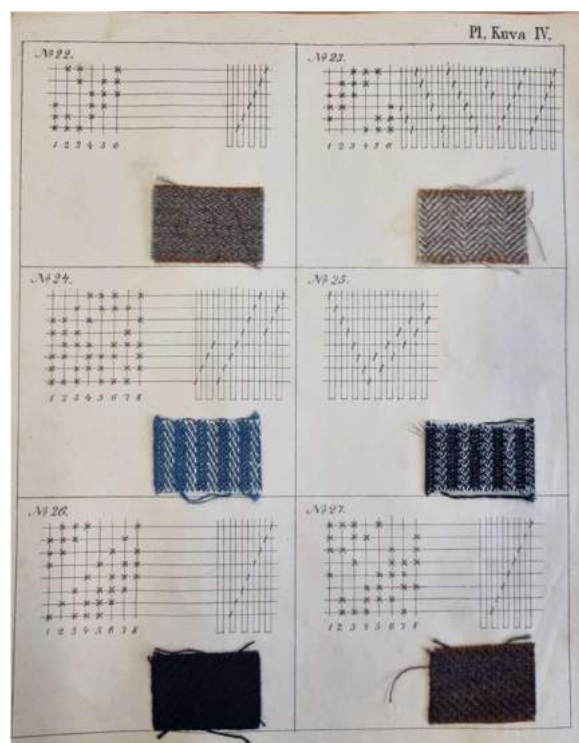
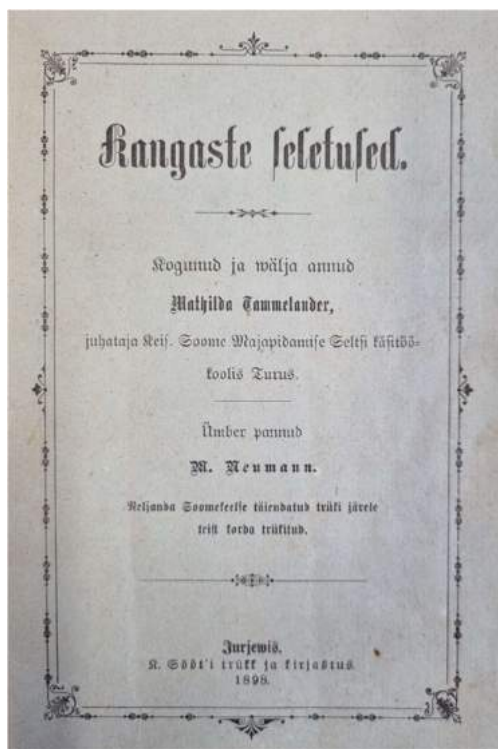
Joonised 8 ja 9. Helga Hemmeri 1892. aasta raamat Fotod: Marge Veelmaa (SRrHe)

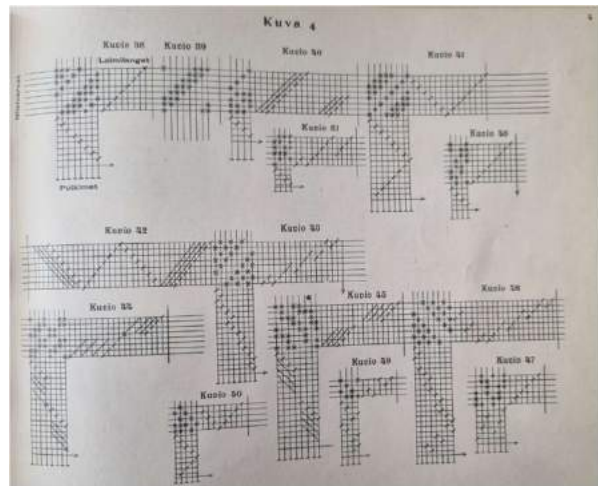
Joonised 10 ja 11. M. Tammelanderi Turus 1901. aastal välja antud vihik ja mapp kangakirjadega Fotod: Marge Veelmaa (A 11.11.88 Porvoo muuseum)

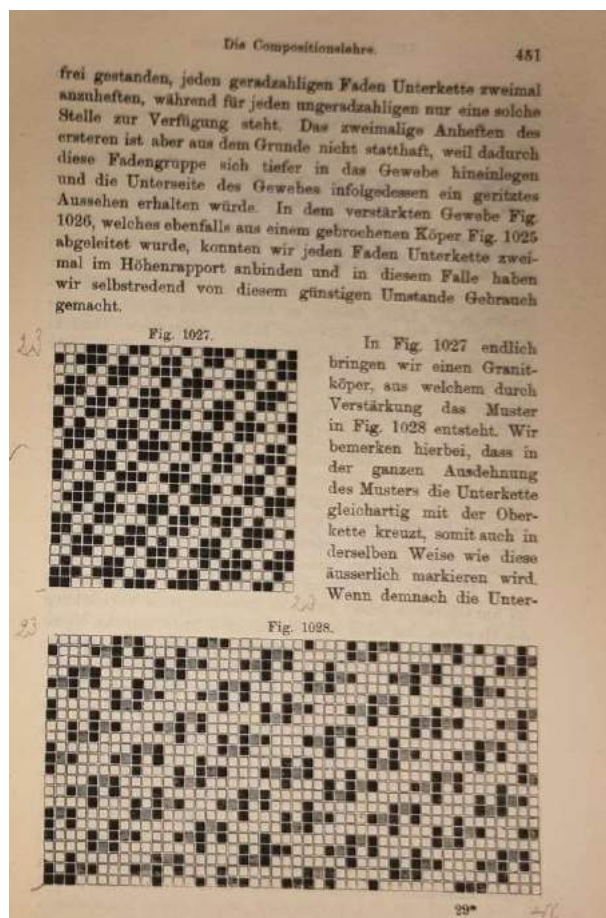
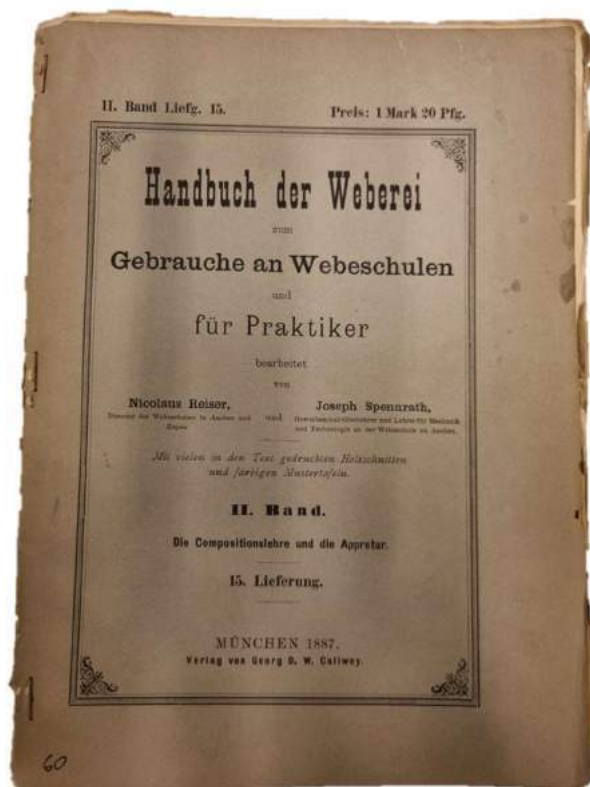
Joonised 12 ja 13. M. Tammelanderi 1898. a. Tartus välja antud vihik ja mapp kangakirjadega Fotod: Marge Veelmaa (RM _ 1731 E 785:4 ja RM _ 1731 E 785:5)

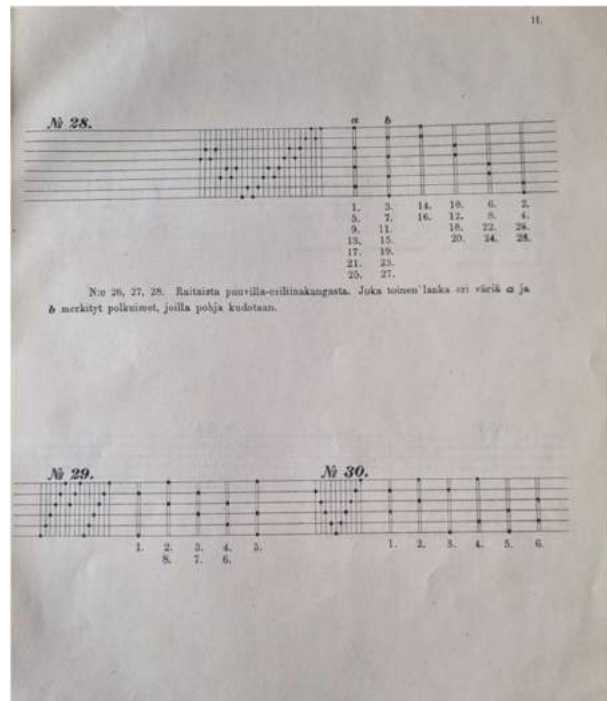
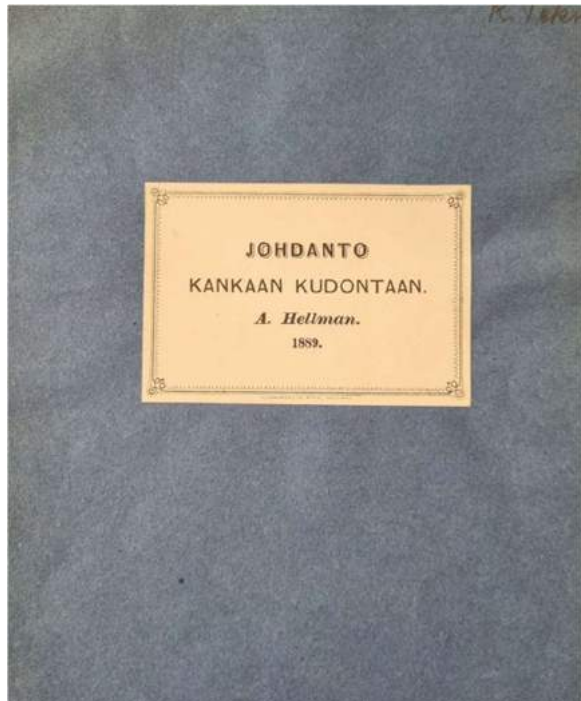
Joonised 13 ja 14. Alexandra Hynéni 1897. Aastal ilmunud õpik Foto: Marge Veelmaa (SRrHe)

Joonised 15 ja 16. N. Reiseri ja J. Spennrathi õpik Fotod: Marge Veelmaa (SKM.Jy FWTk 60)

Joonised 17 ja 18. A. Hellmani kangakudumise raamat Foto: Marge Veelmaa (SRrHe)

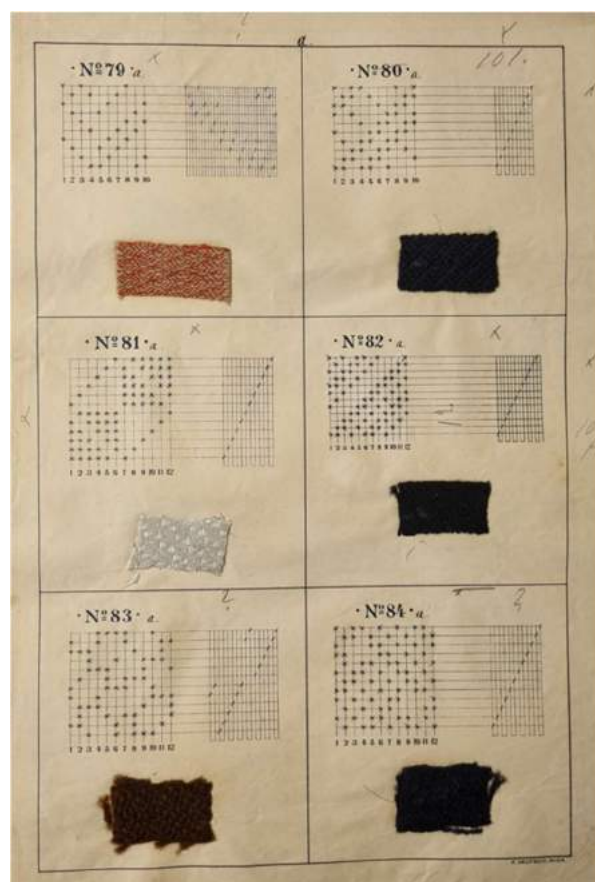
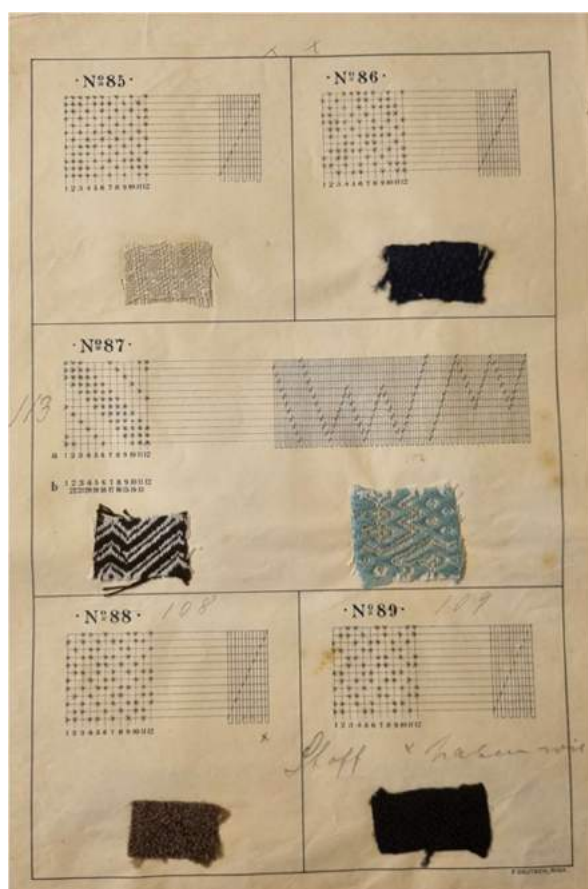
Жонис 19. Louise Rebenitzi kangakudumise raamat Foto: Marge Veelmaa (TLM _ 10064 Dp)

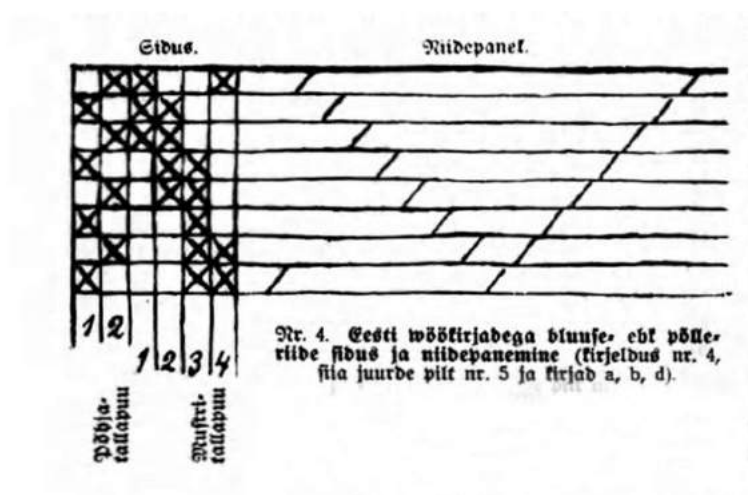
Лиса 20. Mustrite kirjeldusi Rebenitzi raamatust Foto: Marge Veelmaa (TLM _ 10064 Dp)

75. Англіійская матерія. 76. Сафетки. 77. Пивѣ. Утокъ тройной или чет- верной. По двѣ нитки сквозь одну ремиз- ную нить. 78. Англіійская матерія для муж- скихъ плазовъ. Основу кладутъ 3 чер- ная и 1 черную сученую съ бѣлой, нитки. X = означаеъ черную нитяницу, суче- ную съ бѣлой; = черную. 79. Полушерстяная матерія. 80. Діагональная ткань. 81. Тикъ-никѣ для полатенцевъ и скатертей. Бердо въ 24 пасма на 60 цент. По 2 нитяницы проходить сквозь 1 ремиз- ную нить и 1 зубъ. 82. Шевіотъ. Бердо въ 12 пасмъ на 60 цент. По 2 нитки сквозь 1 зубъ. 83. Крепъ (флѣръ). См. № 82. 84. Матерія для мужскихъ костю- мовъ. 85. Матерія для скатертей и т. п. Бердо въ 24 пасма на 60 центим. По 2 нитки проходить сквозь 1 ремизную нить и 1 зубъ. 86. Шерстяная матерія. 87. Скатерти. a = наступаніе на подножки по порядку. b = наступаніе на подножки, какъ при продвѣваніи нитей. 88 и 89. Крепъ. 90 и 91. Шерстяная матерія.	— 11 — 75. Englise riie. 76. Prühstiit fermetitid (sahvoriitid). 77. Pifee riie. Stube 3 — 4 forðne. 2 lõnga õhe niie wahet läbi. 78. Englise riie meeterahwa pleetideks (suured rätifid). Illeõse fäärimine 3 musta lõnga ja 1 lõng must walgega korutatud. X = must walgega. = must. 79. Poolwillane riie. 80. Diagonal-riie. 81. Drell-pifee kätärätitufes ja laud- linadeks. Sual on 24 pasmaft 60 tsentimetri peal. 2 lõnga läbi õhe niie ja õhe piiwahe. 82. Sheviot. Sual on 12 pasmaft 60 tsentimetri peal. 2 lõnga õhe pii wahel. 83. Krepp. Raata № 82. 84. Meeterahwa riie. 85. Laudlinade ja muu jellefarnane riie. Sual on 24 pasmaft 60 tsentimetri peal. 2 lõnga läbi õhe niie ja õhe pii wahe. 86. Willane riie. 87. Laudlinad. a = tallamine forda mööda. b = tallamine nagu niie panemine. 88 ja 89. Krepp. 90 ja 91. Willane riie. 92, 93 ja 94. Pifee riie woobi teffideks. 2 lõnga õhe niie ja õhe pii wahel.	78. Englischer Wollenstoff zu Herren- Plaids. Aufscheerung 3 Fäden schwarz und ein Faden schwarz, mit weiss gezwirnt. X bedeutet schwarz mit weiss, bedeutet schwarz. 79. Halbwollener Stoff. 80. Diagonalstoff. 81. Drell-Piqué zu Hand- und Tisch- tüchern. Der Kamm hat 24 Passma auf 60 cm. 2 Fäden durch die Litze und das Stäbchen. Kette und Schuss Lein. 82. Cheviot. Der Kamm hat 12 Passma auf 60 cm. 2 Fäden durch ein Stäbchen. 83. Crêpe. Siehe № 82. 84. Herrenstoff. 85. Stoff zu Tischtüchern etc. Der Kamm hat 24 Passma auf 60 cm. 2 Fäden durch die Litze und das Stäbchen. 86. Wollenstoff. 87. Tischdecken. a = Treten nach der Reihe, b = Treten wie der Einzugs. 88, 89. Crêpe. 90, 91. Wollenstoffe. 92, 93, 94. Piquéstoffe zu Bettdecken. 2 Fäden durch die Litze und das Stäbchen.
--	---	--

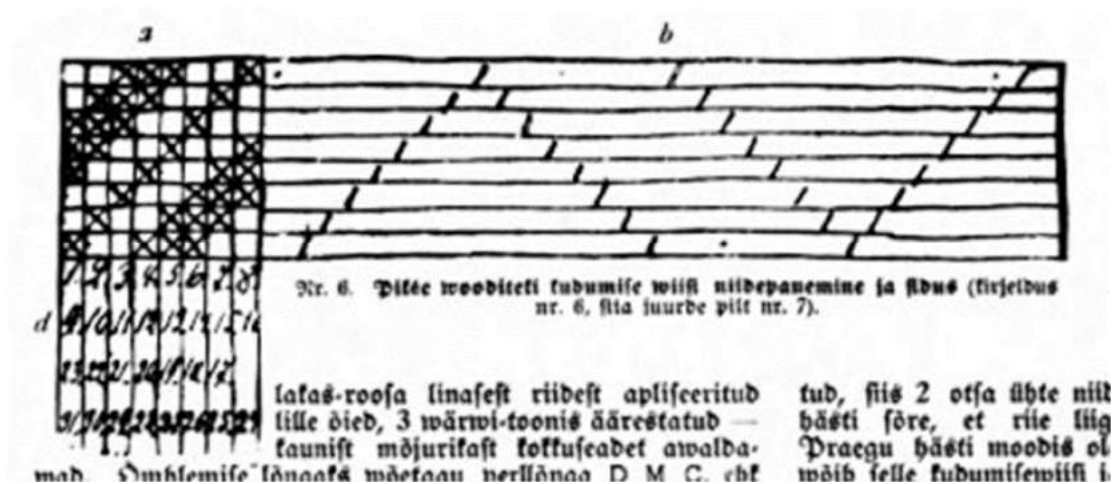
Joonised 21 ja 22. Mustrilehed Rebenitzi raamatu juurde Foto: Marge Veelmaa (TLM _ 10064 Dp)

Joonis 23. Eesti vöökirjadega kangamuster ajakirjast (Käsitööleht, aprill 1908)

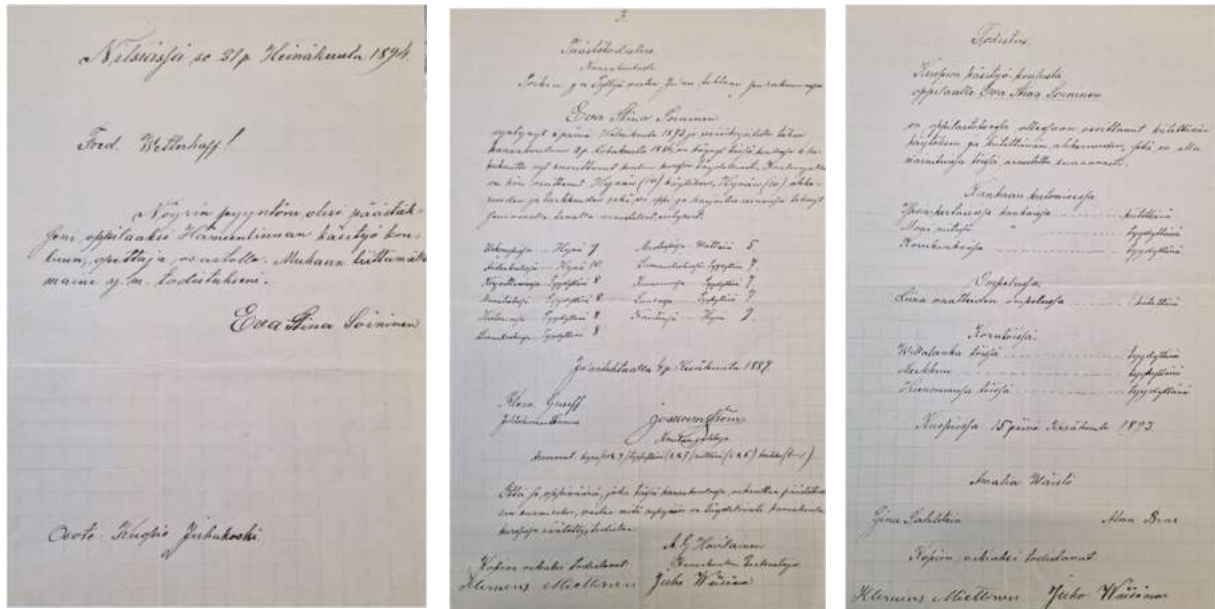

Joonis 24. Pikee vooditeki kudumine (Käsitööleht, juuli 1908)

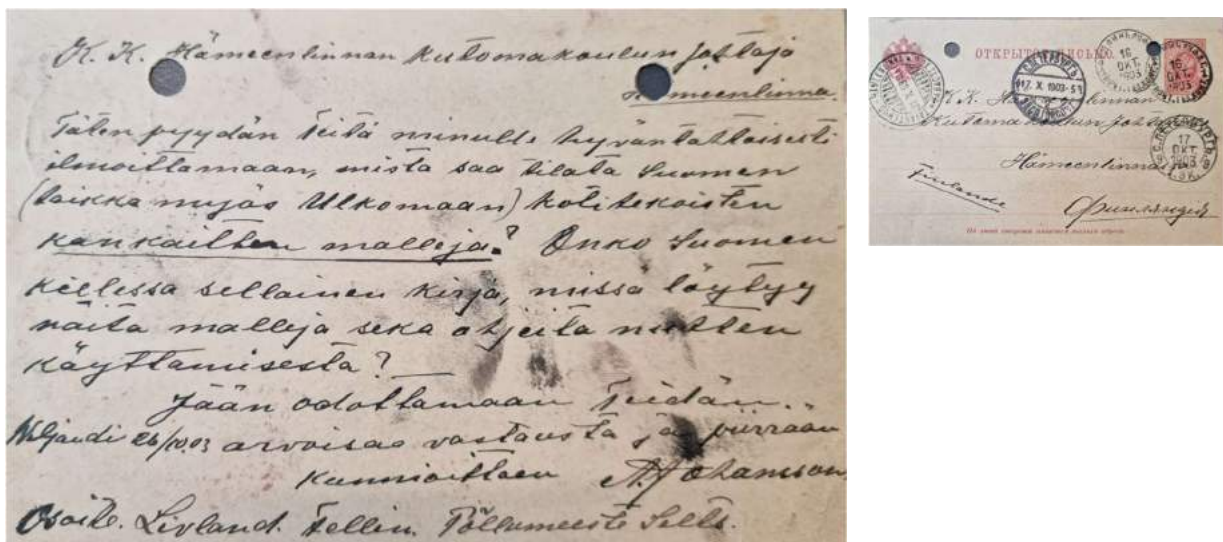

Lisa 2. Dokumentide koopiad arhiividest

Joonised 1-3. Eva Aino Soinineni avaldus FW kooli astumiseks, põhiharidust tõendav tunnistus ja Kuopio käsitöökooli lõputunnistus Fotod: Marge Veelmaa (SRHä FWK Eba:1)

Joonis 4 ja 5. Johanson-Pärna kiri FW-le 1903. aastal Foto: Marge Veelmaa (SRHä FWK Eba:1)

[illegible]

Joonis 8. *Luba L. Rebenitzile kooli avamiseks Foto: Marge Veelmaa (RA, EAA.30.5.8442)*

[illegible]

Joonis 9. Louise ja Martha Rebenitzi sissekirjutus FW kooli Foto: Marge Veelmaa (SRHä Ba:4)

Uimääräisen kooli oppilaat v. 1893-94									
Nr	N i m i	Syönni- päivä	Vastavast sõlt	Kõrvald	Edelline õppik	Edelline õppik	Enimise õppik	Kõrvald õppik	Enimise õppik
1	Mannil Helga	1870	Õpetus	Lõpüksine			1873		
2	M. Lydia	1873	Kõrvaldõppik	Õjala			1874		
3	Tõrnan Põlla	1874	Laanman	Kõrvald			1875		
4	Tõrnan Põlla	1874	Tõrnan	Kõrvald			1875		
5	Kõrvald Ida	1874	D	Kõrvald			1874		
6	Kõrvald Anna	1874	D	Õjala			1874		
7	Kõrvald Ida	1874	D	Kõrvald			1874		
8	Kõrvald Ida	1874	Kõrvald	Kõrvald			1874		
9	Kõrvald Helga	1874	Tõrnan	Kõrvald			1875		
10	Kõrvald Helga	1874	D	Kõrvald			1875		
11	Kõrvald Helga	1874	D	Lõpüksine			1875		
12	Kõrvald Lõpüksine	1874	Kõrvald	Kõrvald			1874		
13	Kõrvald Lõpüksine	1874	Kõrvald	Kõrvald			1874		
14	Kõrvald Lõpüksine	1874	Kõrvald	Kõrvald			1874		
15	Kõrvald Lõpüksine	1874	Kõrvald	Kõrvald			1874		
16	Kõrvald Lõpüksine	1874	Kõrvald	Kõrvald			1874		
17	Kõrvald Lõpüksine	1874	Kõrvald	Kõrvald			1874		
18	Kõrvald Lõpüksine	1874	Kõrvald	Kõrvald			1874		
19	Kõrvald Lõpüksine	1874	Kõrvald	Kõrvald			1874		

[illegible][illegible]

Joonised 13 ja 14. Elise Baranius-Molien'i kiri FW-le seoses kursuste korraldamisega Tartus
Foto: Marge Veelmaa (SRHä FWK Ea:2)

Gehehrte FW!

Obgleich ich Sie schon einmal schriftlich inwiefern
dies sehr, wenigstens ein wenig fragen:
I. Haben Sie eine Antwort für mich? i.
II. Wie lange soll der Kurs mit Jaquard-Technik
dauern? 8 Monate
III. Wieviel Probestücke beider Techniken kann ich
haben? 10+1
IV. Wieviel verlangt Sie für den Kurs? 40 mk
Da ich sowohl die Kurse aus Geldmangel gestoppt
mit den besten Freunden für den Kurs zu
nehmen, so bitte ich um dieses Mal um möglich
billiges Engagement, damit ich wenigstens
nicht so sehr abseits stehe. Ich bin mal
schon einige Stunden die Kurse auszuführen, aber
die Mittel sind und sehr beschränkt.
Meine Absicht ist der Fortsetzung für den
1891 sehen Sie das ansetzen, was ich schon

Wie viel? Ich habe langgedacht, welche ich mir
aufzulegen, ist es nicht für sich
selbst sehr und genau
bestimmend
Elise Baranius-Molien
Dorpat - Liseff, Scherrenst. 3
3 IX 1893

Austatud preili!

Kuigi ma olen teid juba korra asjatult soovitanud, tahaksin uuesti küsida:

I Kas teil on kudumisõpetaja? Jah

II Kui kaua peaks kursus, sh Jaquard-tehnika kestma? 8 kuud.

III Kui mitu mõlemat tüüpi kangastelgi saab daam kaasa võtta? 10+1

IV Kui palju ta kursuse eest saab? 40 mk tasuta

Kuna toona läks asi rahapunktide eest ära, kuna asjaosalised härrad olid ärritunud, siis palun seekord võimalikult soodsalt kaasa lüüa, et projekt enam samamoodi edasi ei läheks. Seekord tahavad mõned daamid asja ära teha või on ka vahendid väga tagasihoidlikud.

Kas te ei saanud mu artiklit 1891. aastal Peterburger Zeitungist, kus ma teie koolist kirjutasin?

Sügavate sõrmeliigutustega julgesin ka ise näidata, et olen siin vea teinud ja allkirjastan

Lugupidamisega

Elise Baranius-Molien

Dorpat

3 IX 1893

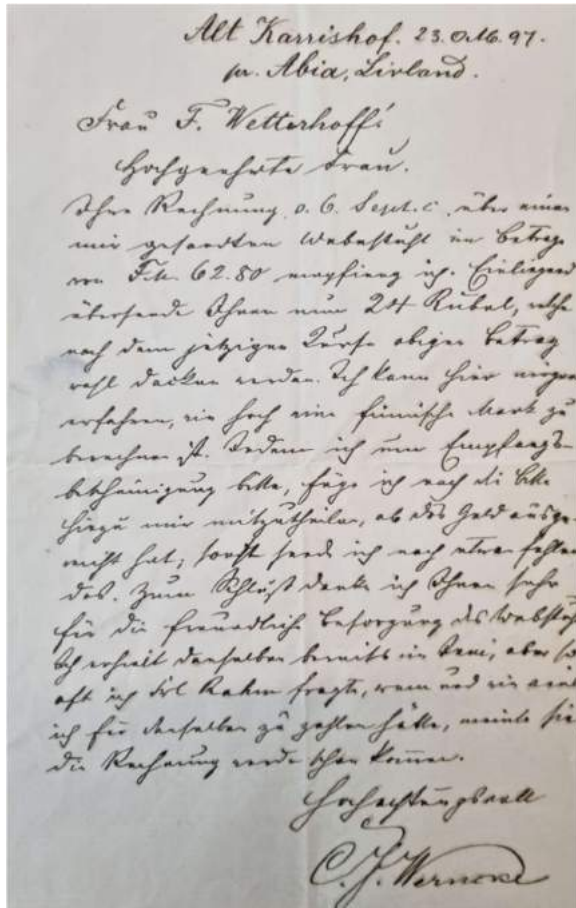
(kirja tõlge Lauri Suurmaa)

Joonised 15 ja 16. E. Soinineni kiri Fw-le Foto: Marge Veelmaa (SRHä FWK Ea:2)

Luvonmaasta 18⁴96.
 Jalkajasta Nati Ketterhoff.
 Kämnenlinna.
 Tähän kutsuksi kunnaspuista
 jotka saimme h. h. 8 päivä ki-
 tume. Rouva Kunkki sanoo
 että me kunnaspuist. ovat lapset,
 että ei saa kutoa Pöytäkirjassa
 ja. — Niin, kunkkaas kieli,
 kuin minä en muista, kuin
 tulee laittaa että se saa-
 ta, jossa on syötävä, nau-
 se, ja moni alas. Tällä kah-
 della värillä kutsussa tulee

syötävään laittaan. Jos olette
 niin hyvä ja antaisi Herra Sian
 puistaa, ja kirjoittaa ylös kutsu-
 ka se laitetaan, ja siellä hyvä
 ja lähetetään tänne että minä
 saaisin laittaa, minä en pääse
 muuten kutumaan.
 Hallon tytytyväinen olen siellä
 oloni tähän asti, en tiedä jos
 kunnasta aina puistaa. Minun
 mielestäni on Herra Kunkki
 hyvin rehellinen ihminen.
 En tiedä minkä tähden Nati
 Rouva niin paljon parjau.
 — Tuoman jouluja pitävät
 oikein isosti minulle kiva.
 La olivat käsket, ja jouluksu-
 sen tehneet ilman minun
 tietämättä, ennen kuin näin
 kutsun kaikossa juhlatilaisu-
 deksaan laittaan. Jos olette
 niin suuren saastin, blunsi
 kankaan, ja kutsun kaikki läpe-
 tellaisia ja kaunata.
 Olkaa niin hyvä ja lähettäkää
 myös suutu-papereita, siellä minun
 la on suuri rojau kuin ei
 ole täällä, Lähettäkää 10 arkkiä
 että lähettämme rahaa.
 Niin Ehkäpä kappelun kirjuri
 siivosi että työväite pyyntöni.
 Sydämonelliset tervetseini lpetta
 jille ja oppilaille, vaan ottaa kute-
 erin tervethtilly. Jään tervetse-
 samaa toivon teille.
 Kunnioitukseksella
 Ewa Soininen.
 Oppilaanne.
 Antaka tämä kivi kulta kälönjuhlille.

Joonis 17. C. Werncke kiri FW-le kangastelgede ostu kohta Foto: Marge Veelmaa (SRHä FWK Ea:2)

Alt Karischof. 23. Okt. 97.
im Abja, Livland.

Frau F. Wetterhoff,
Gef. Frau.

Ihre Kaufung v. 6. Sept. d. J. über einen
mit getauerten Wechseln im Betrag
von Taler 62.80 empfangen ist. Folgende
etwopende Pfennig nun 24 Rubel, welche
nach dem jetzigen Kurs obigen Betrag
wohl decken werden. Ich kann hier wegen
Verfahren, wie sonst eine Summe nicht zu
bekommen ist. Bitte um eine Summe in
Befriedigung bitte, sage ich nach der Bitte
Sagen mir mitgeteilt, ob der Geld zurück
muss sein, sonst wird ich nach unten stellen
muss. Wenn Abja's Wente in Pfennig
für die fremde Kaufung der Wechsel
aufgestellt werden könnte ein Gewinn, aber es
ist ich bei Ihnen fragte, wann noch ein Anteil
ich für den Fall zu zahlen sollte, würde sie
die Kaufung würde über können.

Gef. Frau
C. J. Werncke

Vana-Kariste mõis. 23. oktoober 97.

läbi Abja, Liivimaa

Proua F. Wetterhoff.

Teie arve 6. septembrist k.a. 62,80 Soome marka saadetud kangastelje eest olen kätte saanud. Ühtlasi saadan Teile nüüd 24 rubla, mis praeguse kursi järgi ilmselt katab ülaltoodud summa. Ma ei leia siit kusagilt, kuidas Soome marka ühe astmega arvutada. Igaühele saadan nüüd kviitungi, lisan arve, et teaksin, kas raha oli piisav; muidu jääb midagi puudu. Lõpetuseks suur tänu kangastelgede lahkelt hankimise eest. Sama sain ka juunis, aga alati, kui küsisin preili Rahmilt, kellele ja kui palju ma selle eest maksma pean, vastas ta, et arve tuleb.

Lugupidamisega

C. J. Werncke

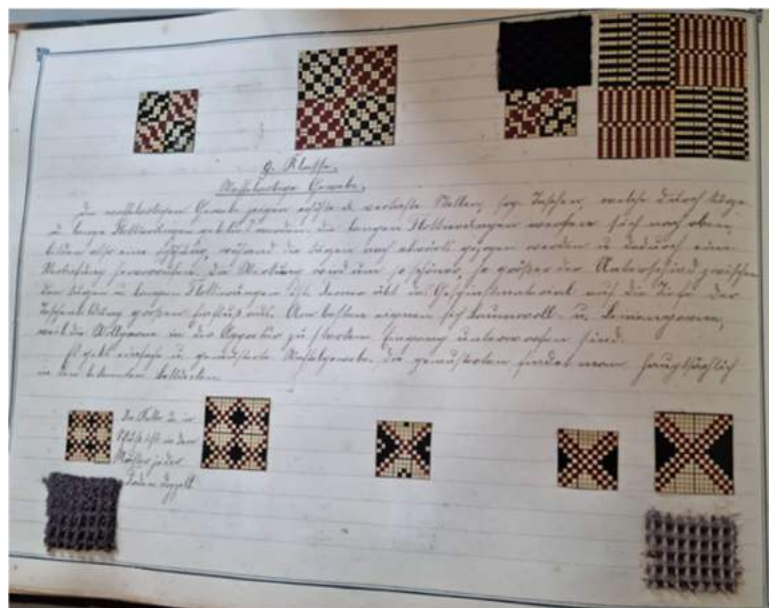
(kirja tõlge Lauri Suurmaa)

LISA 3. Muustrivihikud

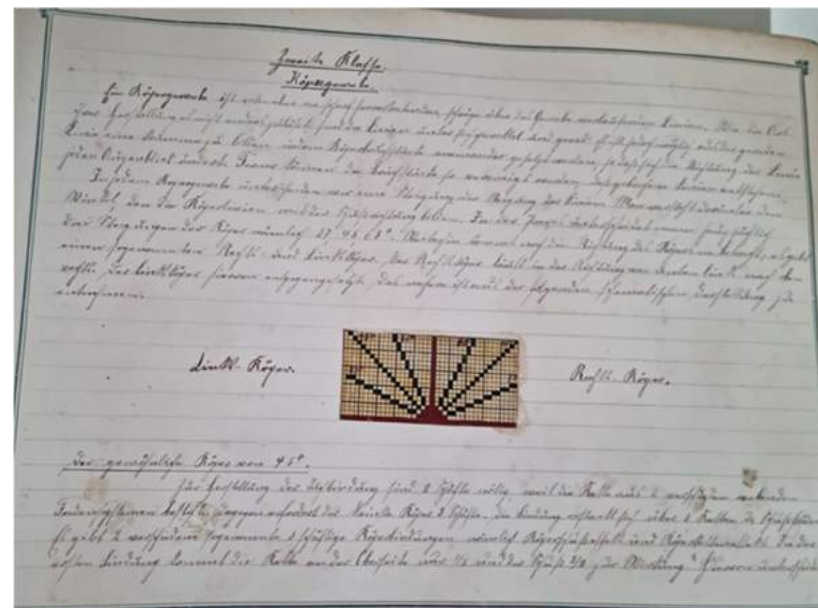
Tabel 1. Saksamaa ja Austria kangakudumiskoolide muustrivihikud					
AUTOR/KOOL	AASTA	NIMETUS	KUS ASUB	PÄRITOLU KOHT	LÜHIKIRJELDUS
Königliche höhere Webeschule Nicolas Reiseri kool	ca 1900	Aachen vihik 1 (siduseõpetus)	Aachen, Saksamaa Tuchwerk muuseum ja arhiiv	Aachen, Saksamaa	Mustrite siduseõpetus (<i>bindungslehre</i>) ja kompositsiooniõpetus (<i>compositionslehre</i>) (Joonised 1–3)
		Aachen vihik 2 (kanganäidised ja mustrid)			Kanganäidised, kangakirja joonised ning andmed lõime- ja koelõngade kohta. (Joonised 4-5)
E. Bischken	1889	Bindungslehre	Krefeld Tekstiilimuuseumi raamatukogu	Krefeld	Siduseõpetus. (Joonised 6–7) (Textilmuseum Krefelt Nr. 124/85)
Josef Jüngling, K. k. Fachschule für Weberei im Hohenelbe	1908– 1909	Bindungslehre		Hohenelbe (Böhmen, Austria- Ungari kuningriik)	Põhjalikud mustrite joonised koos kirjeldava teooria osaga (Joonised 8–10) (JÜ-00–050-S/J-M)
Höhere Webesculen in Mülheim am Rhein	ca 1900		Textiles Zentrum Haslach, Austria	Mülheim am Rhein (Köln, Preisimaa)	Kangakudumise teooria, joonised kangastelgedele kohta ning mustrid. Mustrid on toodud välja sarnaste skeemidega nagu me tänapäeval kasutame. (Joonised 11–12)

AUTOR/KOOL	AASTA	NIMETUS	KUS ASUB	PÄRITOLU KOHT	LÜHIKIRJELDUS
Wilhelm Schückel K. k. Fachschule für Weberei in Asch	1902- 1903	Bindungslehre Curs I		Haslach, Austria- Ungari	Mustrite lugemise selgitus, näiteks tallamise järjekord. Edasi mustrid jooniste ja selgitustega alates algsidustest. (Joonised 13-14) (T01088 TA-D1e)
		Decomposition (Schaftmuster) Curs I	Textiles Zentrum Haslach, Austria		Vihikus on mustri tuletamine kangatükist, koe- ja lõimelõngade materjali määramine ja arvestus (Joonis 15) (T01088 TA-D1e)
Nikolaus Corcella K. k. Fachschule für Weberei in Bennisch	1902– 1903	Bindungslehre		Bennisch, Sileesia, Austria (praegune Horní Benešov, Tšehhi)	Alguses kangarakenduste selgitused. Edasi erinevad toimsed, atlass, erinevate mustrite tuletamine. (Joonised 16–17) (T01092 TA-D1e)

Joonis 1. Erinevad kangamustrid, näiteks vahvelkangas
Aachen vihik 1 Foto: Marge Veelmaa (ATMA)

Joonis 2. Erinevad toimejoonte kaldenurgad Aachen vihik 1 Foto:
Marge Veelmaa (ATMA)

Joonis 3. Suurendus toimejoonte nurkadest jooniselt 2 Foto:
Marge Veelmaa

Joonised 4 ja 5. Aacheni kudumiskooli kanganäidistega mustrivihikud Aacheni vihik 2 Fotod: Marge Veelmaa (ATMA)

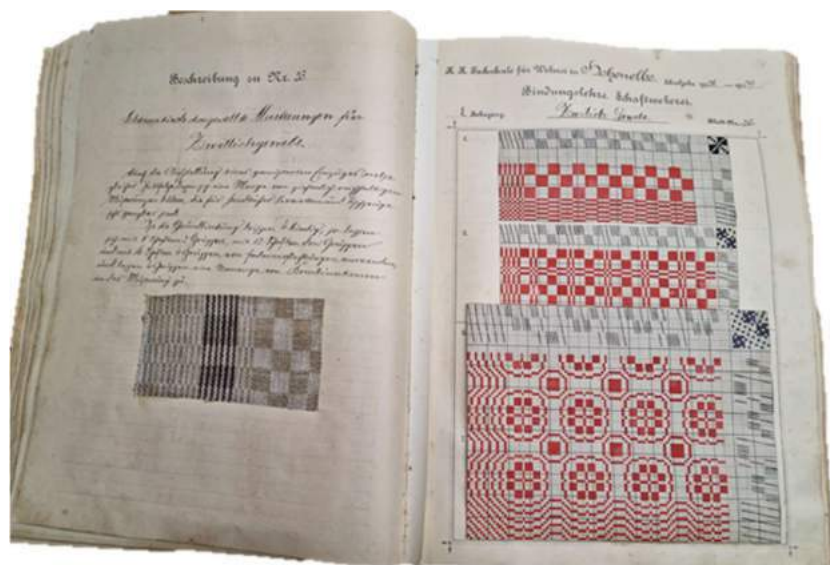
Joonised 6 ja 7. Toimne algkangas ja toimsest tuletatud mustrid Fotod: Marge Veelmaa (124/85)

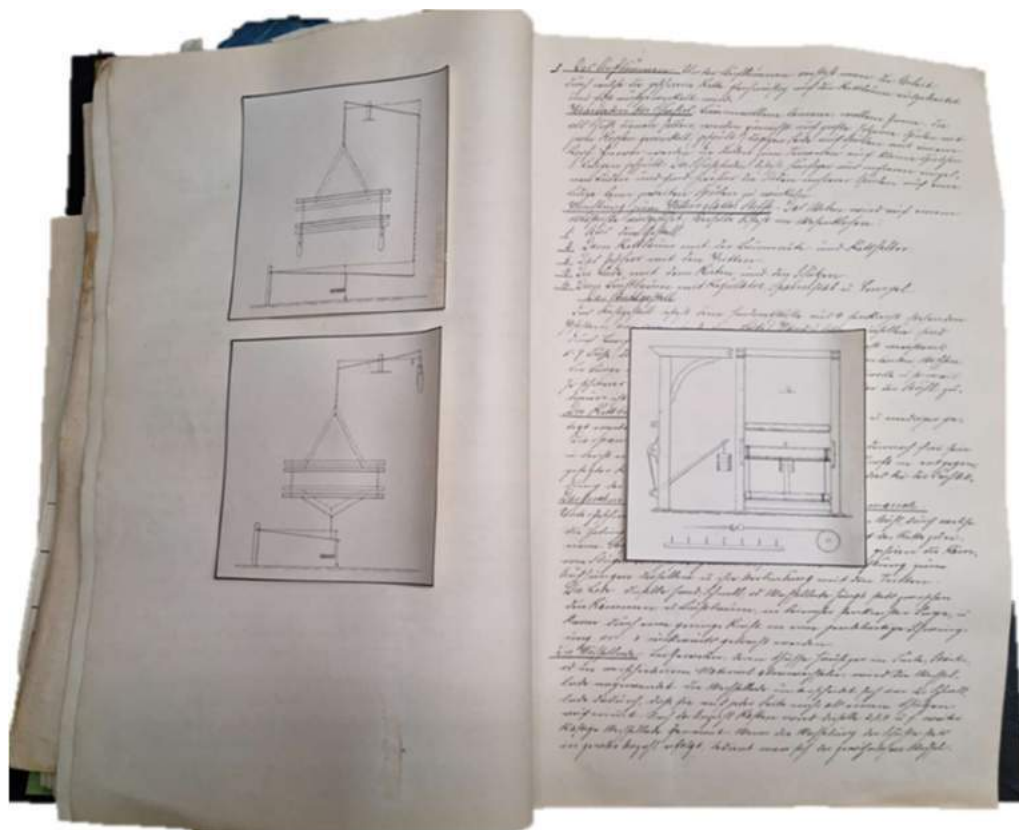
Joonised 8 ja 9. Mustriskeemid ja kangenäidised Fotod: Marge Veelmaa (JÜ-00-050-S/J-M)

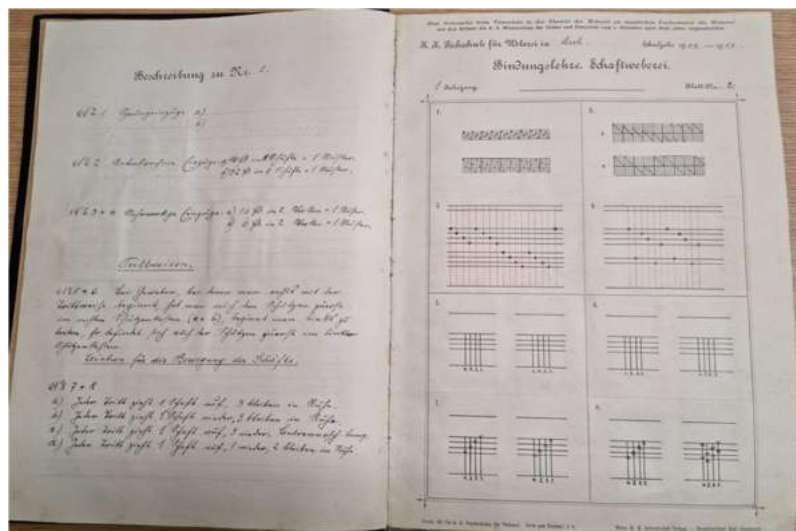
Joonis 10. Dreillkanga muster 8 ja 12 nielise kanga kudumiseks Foto: Marge Veelmaa (JÜ-00-050-S/J-M)

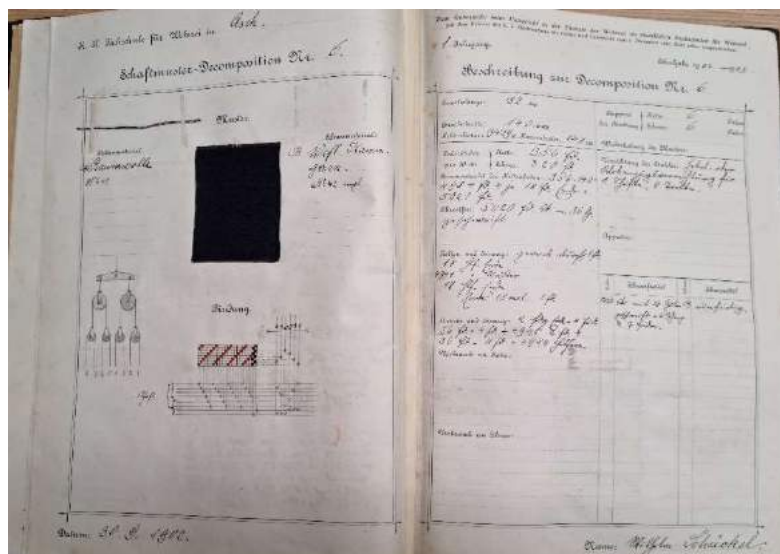
Joonised 11 ja 12. Teooria kangastelgede tundmiseks ja mustriskkeemid kangapäidistega Textile Archive Haslach Fotod: Marge Veelmaa

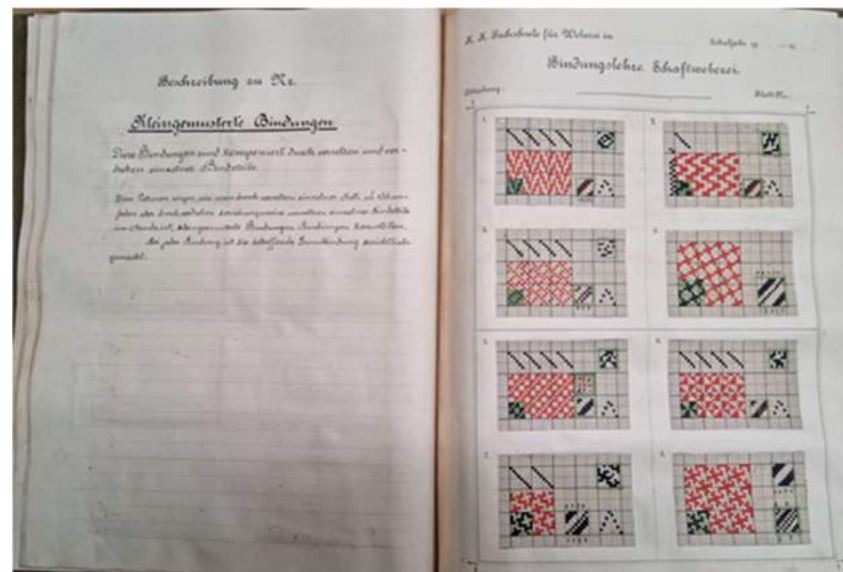
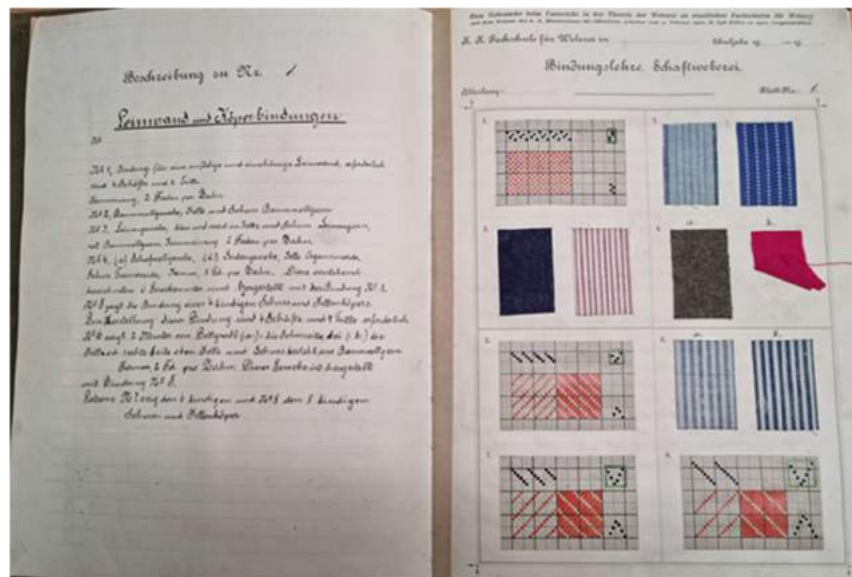
Joonised 13 ja 14. Siduseõpetuse konspekt ja tuletatud toimsed sidused Fotod: Marge Veelmaa (T01088 TA-D1e)

Joonis 15. Mustri analüüs Foto: Marge Veelmaa (T01088 TA-D1e)

Joonised 16 ja 17. *Labane ja toimne sidus. Väikesemustriliste kangamustrite näited Fotod: Marge Veelmaa (T01092 TA-D1e)*

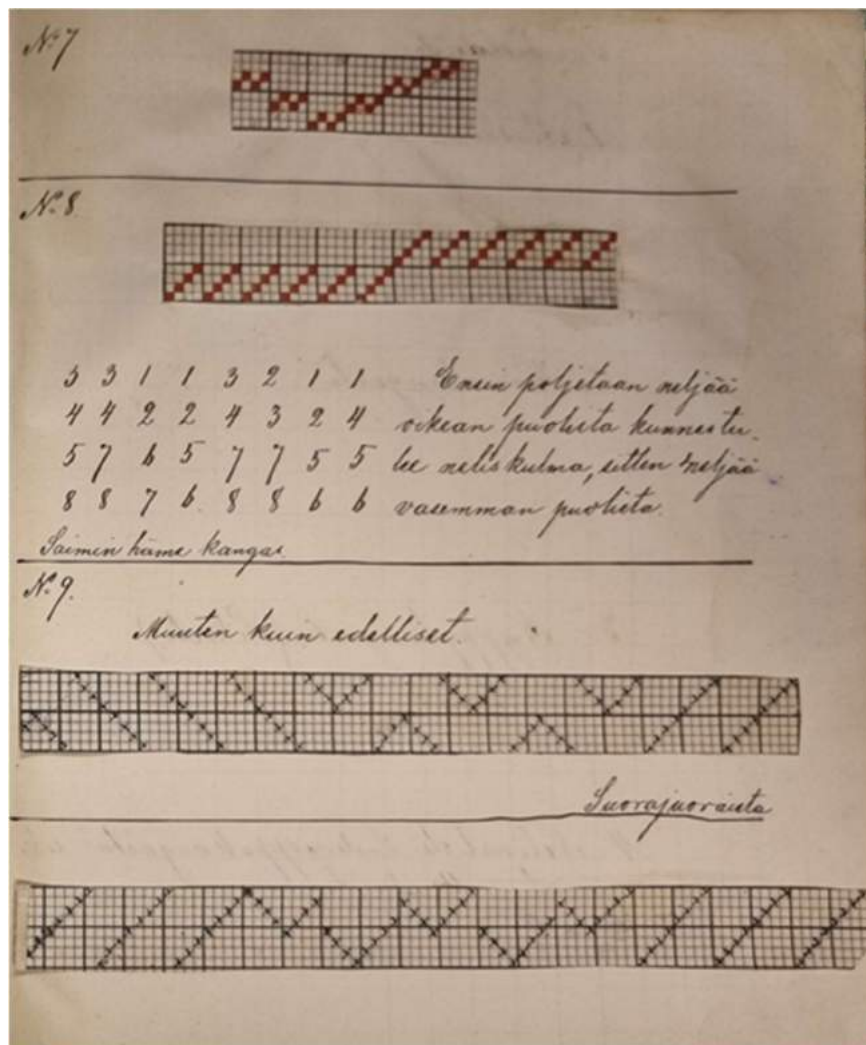

Tabel 2. Rootsi ja Soome muustrivihikud					
AUTOR/KOOL	AASTA	NIMETUS	KUS ASUB	PÄRITOLU KOHT	LÜHIKIRJELDUS
Lyyli Vartia (Blomstedt) FW Töökool	1891	Kangakudumisvihik I (soome keeles)		Hämeenlinna, Soome	FW koolis õppimise ajal tehtud muustrivihik. Vihikus on peaaegu kõik kudumismustrid 4 kuni 12 niielise kanga kudumiseks. (Joonised 18–19) (8105:44 Lyyli Blomsted 1891)
Lyyli Vartia (Blomstedt) John Lenning Kudumiskool	1892	Kangakudumise teooria I (rootsi keeles)	Soome Käsitöömuseumis Jyväskylä	Norrköping, Rootsi	Teooria ja joonised kunstkudumise töövahenditest (konstväfnade redskap). Põhjalikud selgitused ja joonised erinevate kangastelgede kohta, sealhulgas tavalised teljed (den enkla väfstolen) ja kirikangasteljed (contremarche). (Joonised 20–21) (8105:23 Lyyli Blomsted 1892)
Lyyli Vartia (Blomstedt) John Lenning Kudumiskool	1892	Kangakudumise teooria II (rootsi keeles)	Soome Käsitöömuseumis Jyväskylä	Norrköping, Rootsi	Teooria kõrval on Saksa ja Austria vihikutele sarnased leheküljed, kus on muustrid, kanganaidised ja info materjalide kohta. Vihiku teine pool on siduseõpetusest. (Joonised 22–23) (8105:10 Lyyli Blomsted 1892)

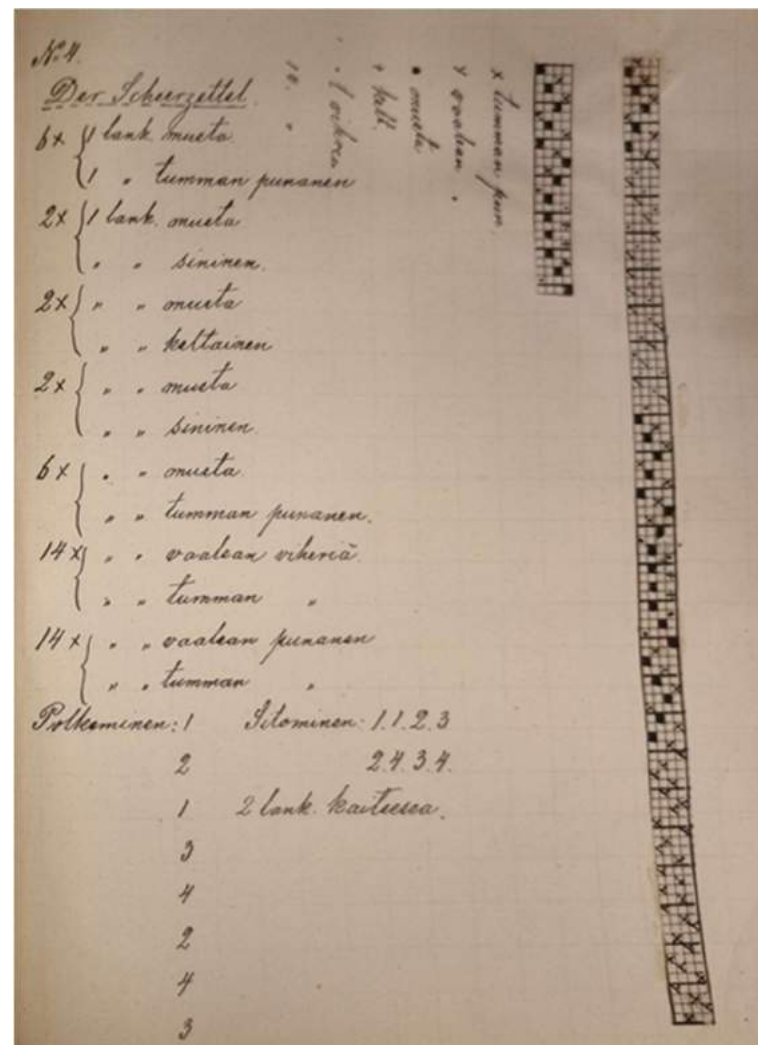
AUTOR/KOOL	AASTA	NIMETUS	KUS ASUB	PÄRITOLU KOHT	LÜHIKIRJELDUS
Lyyli Vartia (Blomstedt) FW Töökool	1893	Kangakudumisvihik II (soome keeles)	Soome Käsitöömuseumis Jyväskyläs	Hämeenlinna, Soome	Vihik algab A. Hynéni kudumisraamatu (Kudonta mallikirja) käsikirjalise ümber kirjutusega. Lisaks on vihikus kirjalikke selgitusi ning skeeme. Paljude mustrite juurde on kirjutatud õpilase nimi, kes arvatavasti selle kangaga tegeles. (Joonis 24) (8105:45 Lyyli Blomsted 1893)
Maikki Hälström	1897	Kankaiden erittelyä. Analysia (Kangaste tundmine, mapp vihikutega)	Soome Käsitöömuseumis Jyväskyläs	Soome	I vihik üksikute mustrijoonistega. (Joonis 25) (8105:13)
Maikki Hälström	1902– 1922	Kankaiden erittelyä. Analysia (Kangaste tundmine) mapp vihikutega		Kivijärvi, Sortavala, Soome	II vihikus on märkmed kangaste ning nende maksumuste kohta. Näiteks esimene muster aastast 1902 on poolvillane, toimse koega kangas. Võib olla "rändava kangru" vihik. (Joonis 26) (8105:13)
Maikki Hälström		Kankaitten mallipiirustuksia		Soome	Vihikus on hariliku pliiatsiga kangamustrid üles märgitud ning osade skeemide juures on kanganäidised (8105:13)

AUTOR/KOOL	AASTA	NIMETUS	KUS ASUB	PÄRITOLU KOHT	LÜHIKIRJELDUS
Lempi Heljander (õppis kursustel kodu lähedal)	1915– 1916	Kangakudumisvihik	Erakogus (Marge Veelmaa)	Hirvensalo, Soome	Mustreid koos selgitustega lõime- ja koeripspindade, erinevate toimsete-, rips-, vahvel- ja kanvaakangaste kudumiseks (Joonised 27–29)

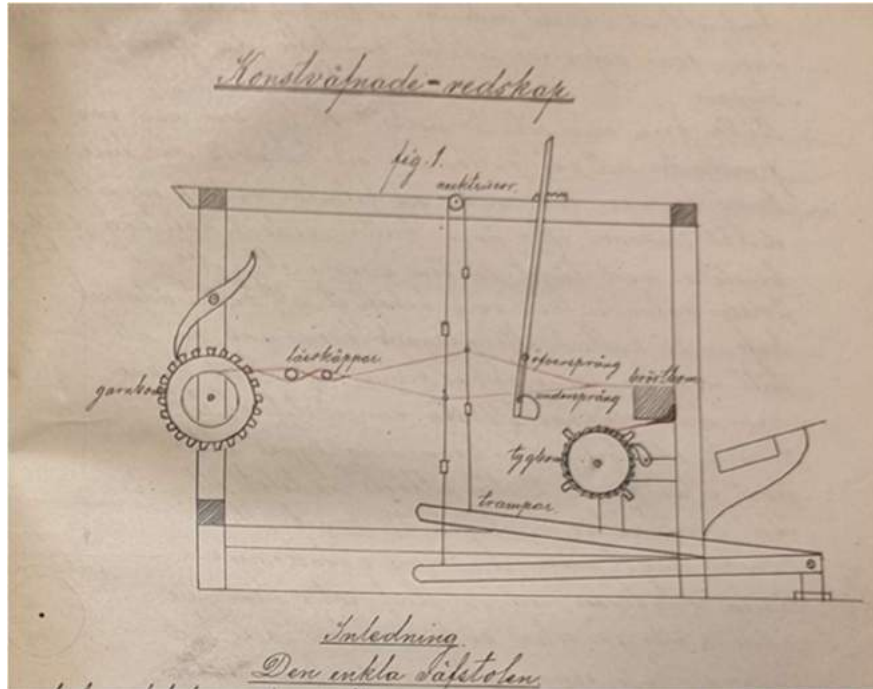
Joonis 18. Muster nr.8 tallamine numbritega Foto: Marge Veelmaa (SKM.Jy 8105:44)

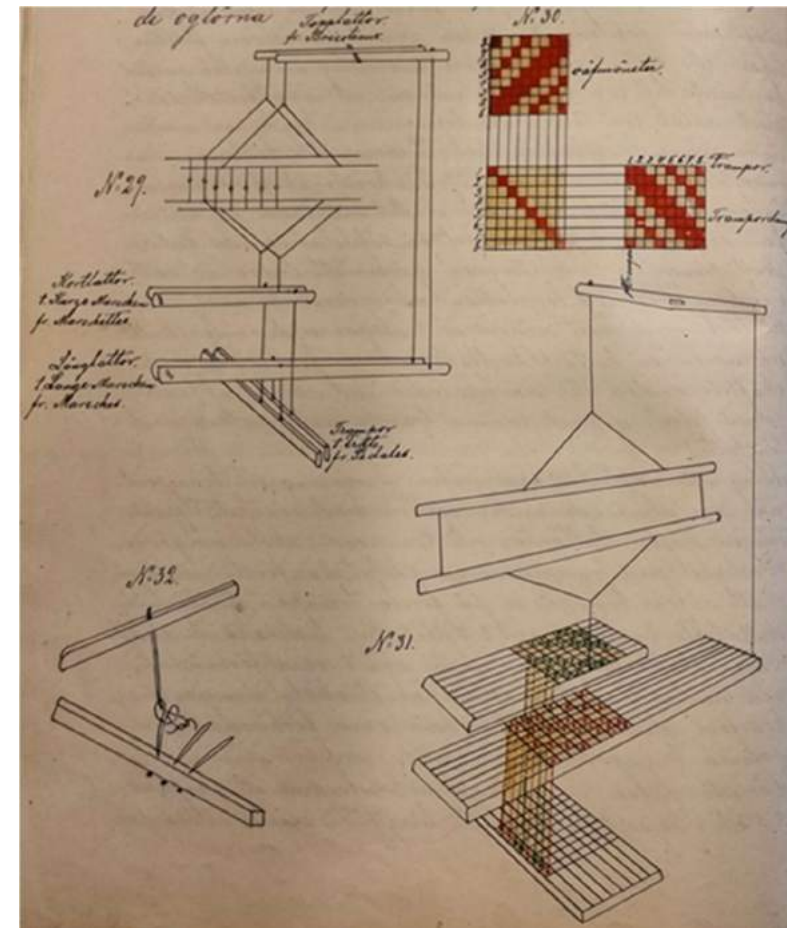
Joonis 19. Värvilise vaipkatte mustri kirjeldus Foto: Marge Veelmaa (SKM.Jy 8105:44)

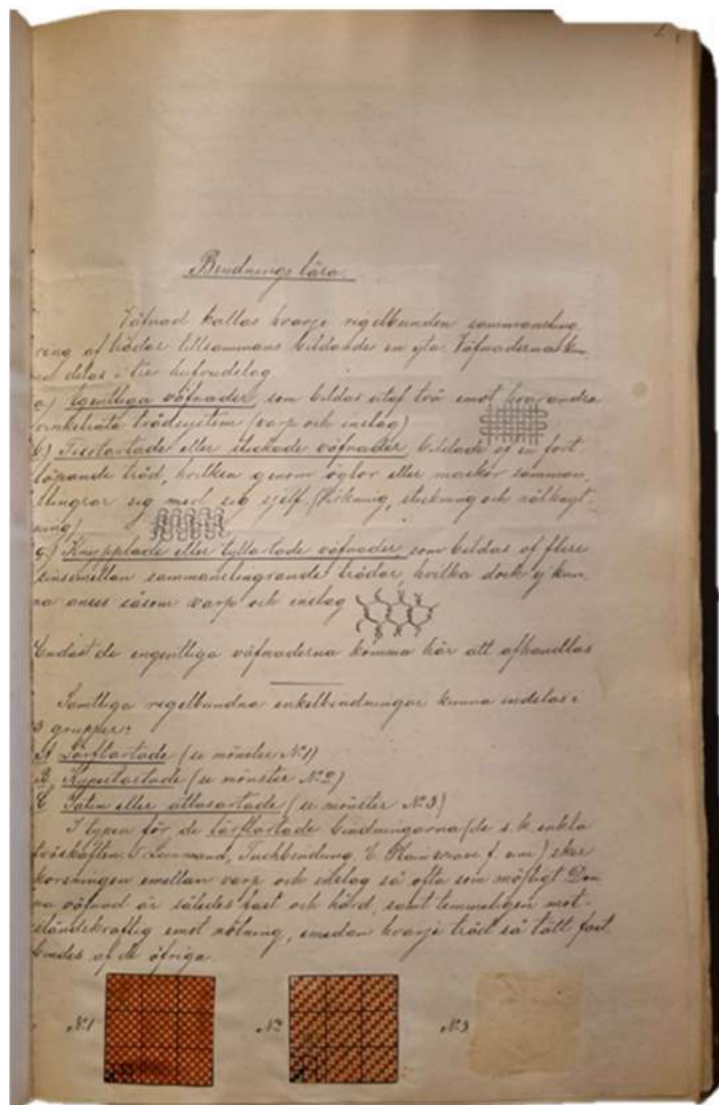
Joonis 20. Lihtsate telgede joonis Foto: Marge Veelmaa (SKMJy 8105:23)

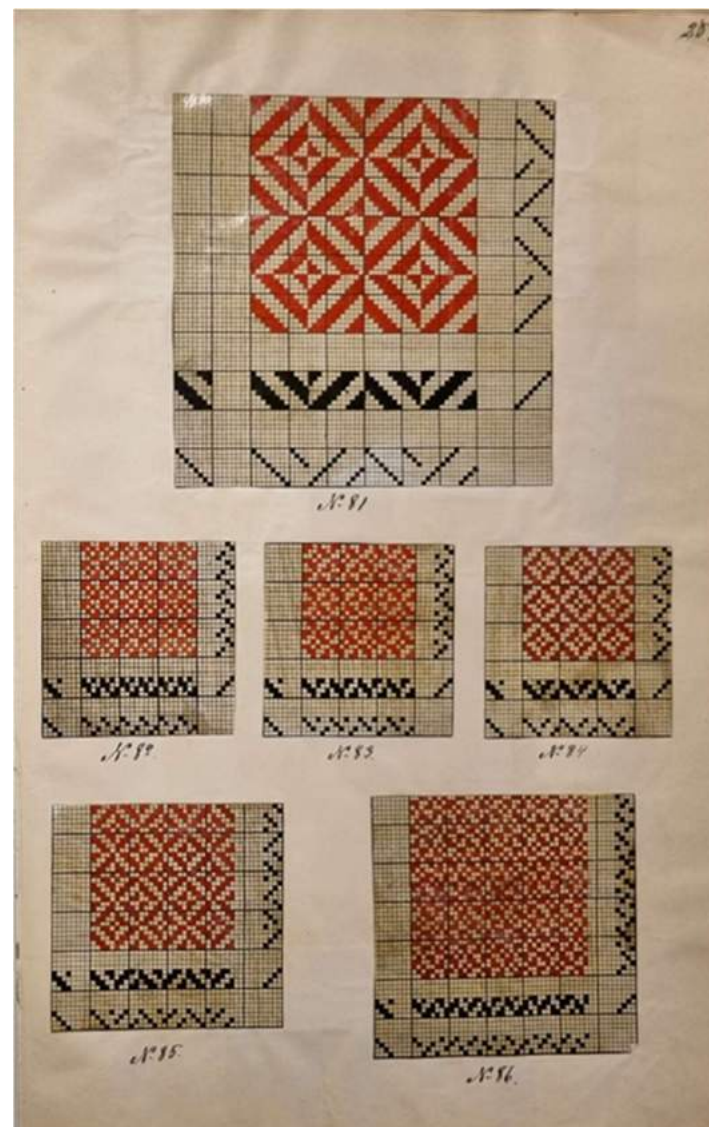
Joonis 21. Joonis kiritelgede rakendamisest Foto: Marge Veelmaa (SKMJy 8105:23)

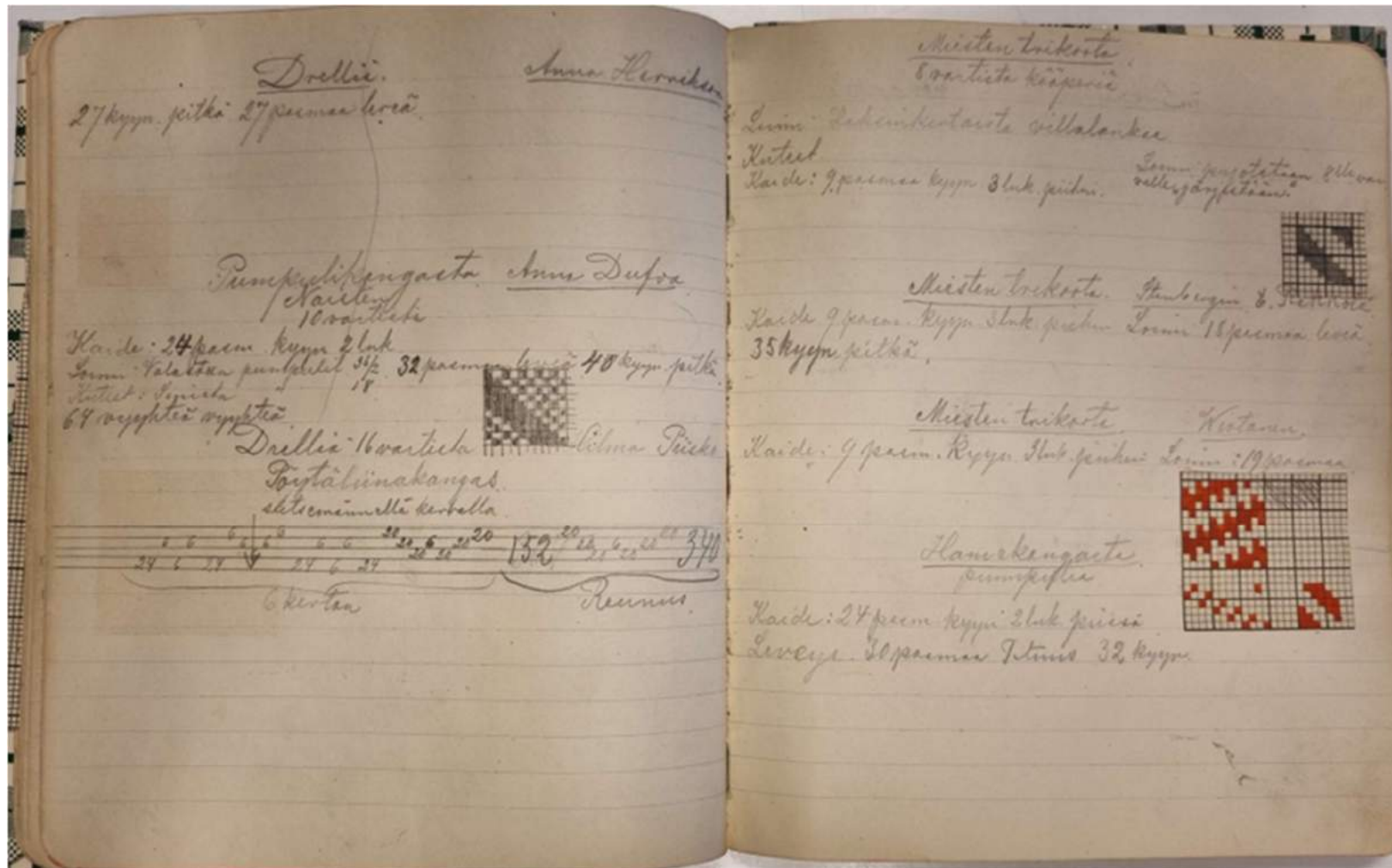
Joonis 22. *Siduseõpetus L. Vartia vihikus Foto: Marge Veelmaa (SKMJy 8105:10)*

Joonis 23. *Murdisttoimsed kangakirjad Foto: Marge Veelmaa (SKMJy8105:10)*

Joonis 24. L. Blomstedti vihik aastast 1893 Foto: Marge Veelmaa (SKMJy 8105:45)

Joonis 25. Neljanielise käterätiku muster Foto: Marge Veelmaa (SKMJy 8105:13)

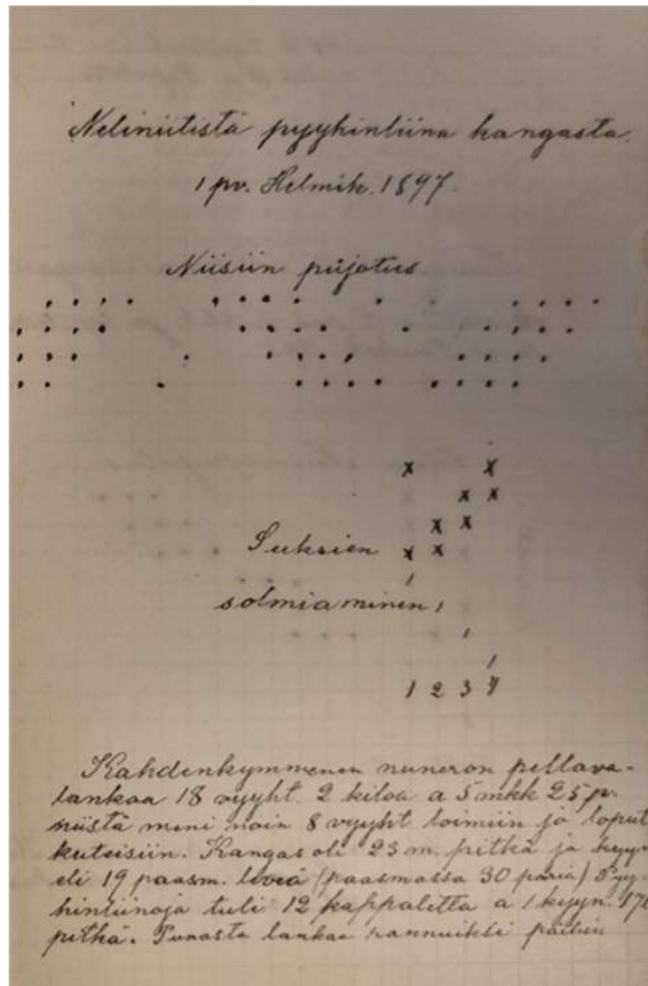
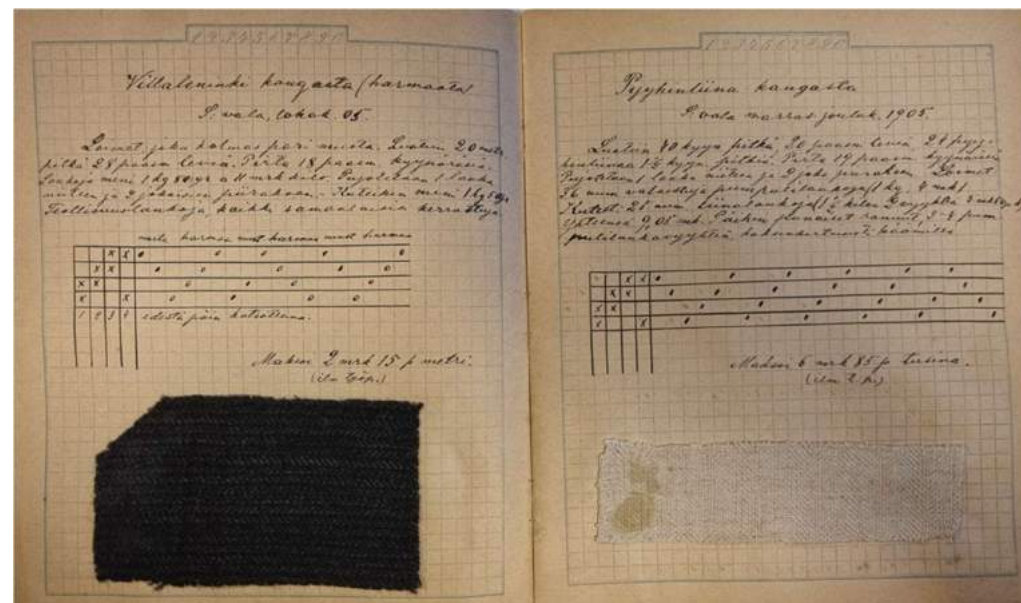
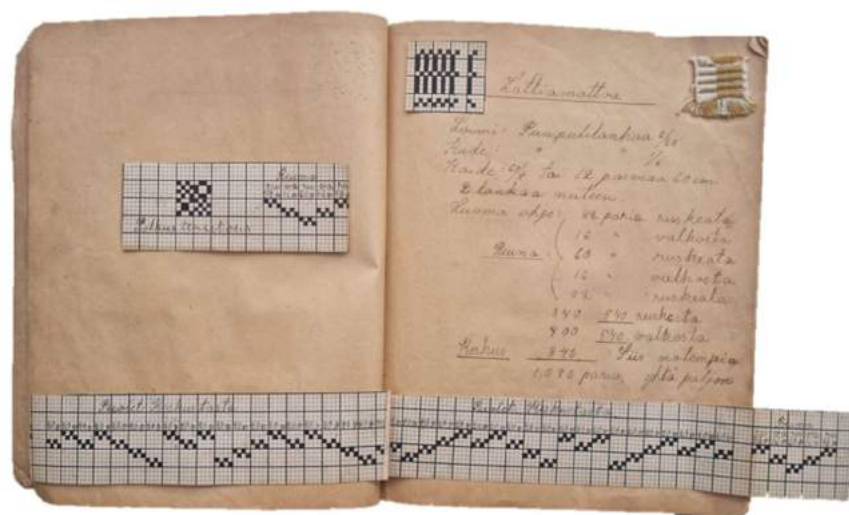

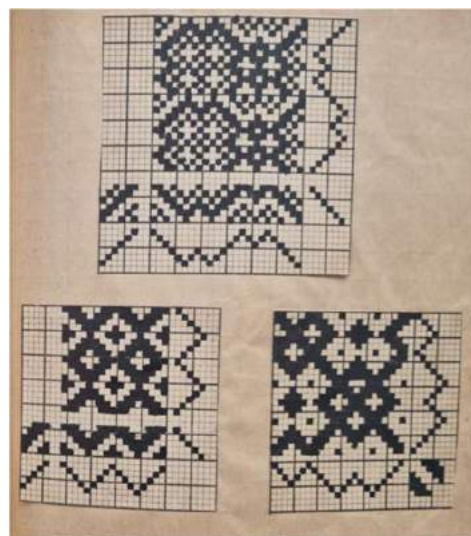
Foto 26. Villase kleidiriide ja valge käterätiku mustrid Foto: Marge Veelmaa (SKMJy 8105:13)

Joonis 27. Lõimeripskoes vaiba muster L. Heljanderi vihikust Foto: Marge Veelmaa

Joonised 28 ja 29. Koeripskoes kardinakanga ja drellkanga muster L. Heljanderi vihikust Fotod: Marge Veelmaa

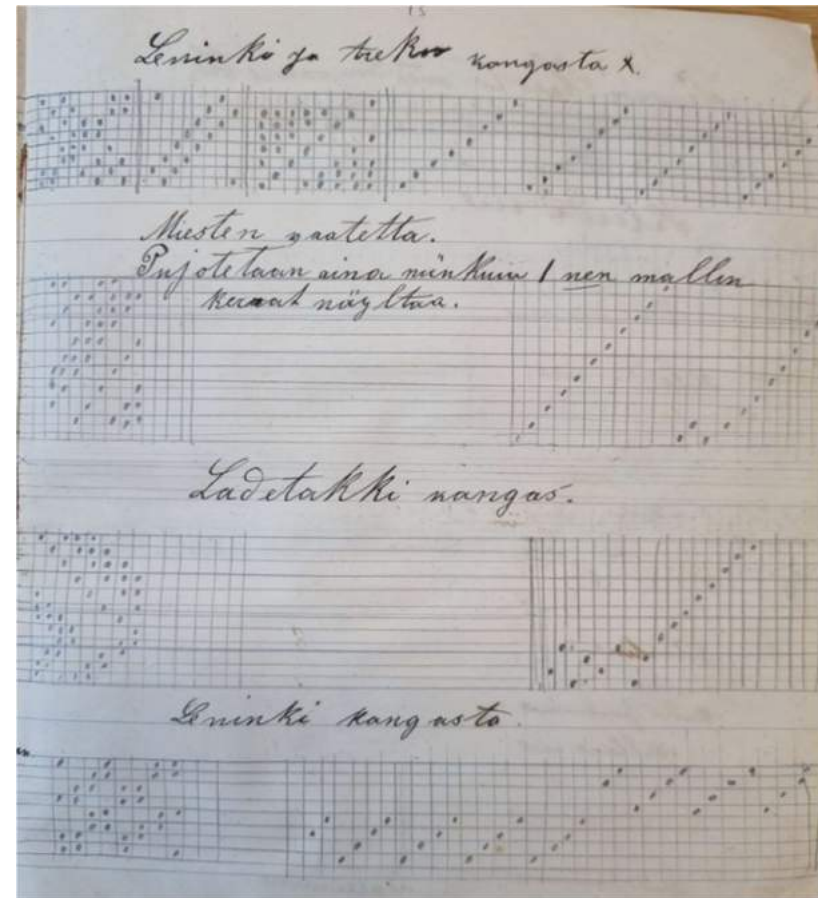
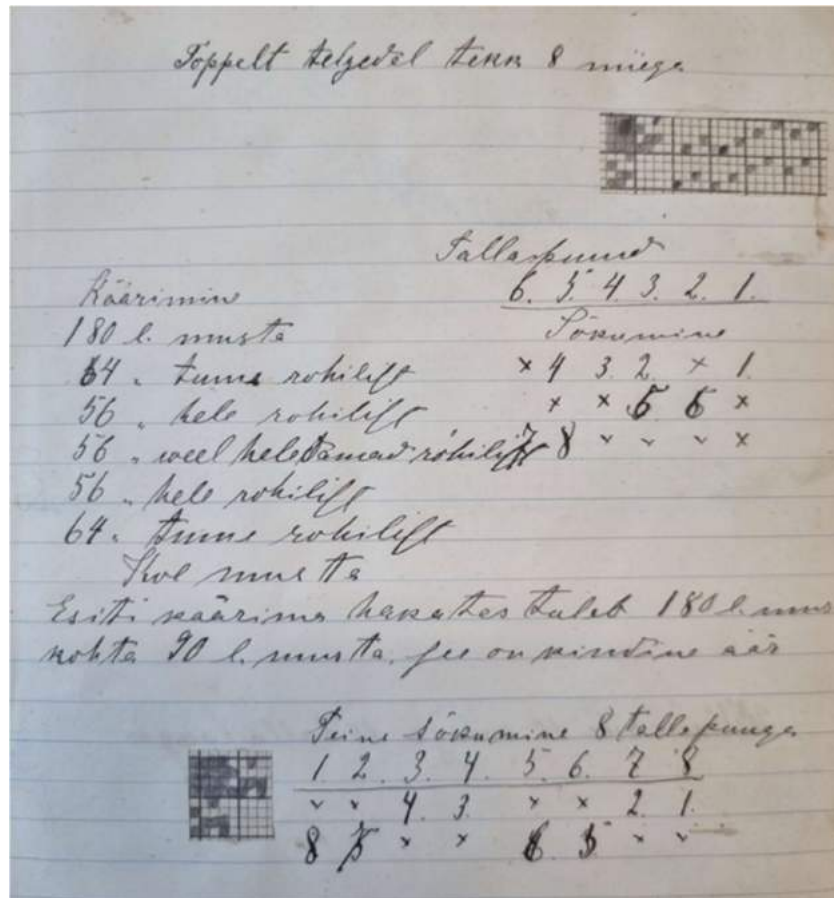
Tabel 3. Muustrivihikud Eestis

AUTOR	AASTA	NIMETUS	KUS ASUB	PÄRITOLU KOHT	LÜHIKIRJELDUS
Reet Kurrik (Kurrick)	1884	Mitmesugusid Mustrid	ERM Ak 41:2/3	Ängi (Enge) mõis, Suure- Jaani	Peamiselt rõivakangad, mis on kootud 4 kuni 12 niiepuu ja tallalauaga. Mõned mustrid on suuremale rakendusele, kõige rohkem 18 niiega kangale. Mustrite märkimise viise on erinevaid. Poole vihiku pealt tuleb sisse soomekeelne tekst. (Joonised 30–31)
	1895 (1900)	Kardina kangaste raamat	ERM Ak 41:2/2		Sisustuskangaste mustreid, kõik vihikus toodud mustrid on kootavad 2–12 niieraamiga (üks muster suurema sidusega). (Joonised 32–34)
	189...	Kunstkudumise proovide ja mustrite <i>seichenduste</i> raamat	ERM EAV 2		133 lk kangakudumismustreid ja kanganäidiseid. (Joonis 35)
	1897	Kunst kudumise teaduse raamat	ERM Ak 41:2/4		Võib pidada esimeseks Eestis kirjutatud kangakudumise teooria õppematerjaliks. Kahjuks on vihik soomekeelne ja käsikirjaline, seega ei ole saanud levida laiemalt. Vihik algab pealkirjaga „Kudumisõpetus“ (<i>Kutoma oppi</i>) kirjeldades alates labasest koest kuni piltkangaste (<i>kuvikaat kankaat</i>) kudumiseni. (Joonised 36–37)
	1897	Laudlinade mustri raamat	ERM AEV 3		Drell- ja damastkangaste kudumise teooria ja mustrite vihik. 8, 12 ja 16 nielised (Joonised
	1898	Kunstkudumise mustriraamat	ERM Ak 41:2/6		Soomekeelne vihik kangamustritega (Joonis 39)

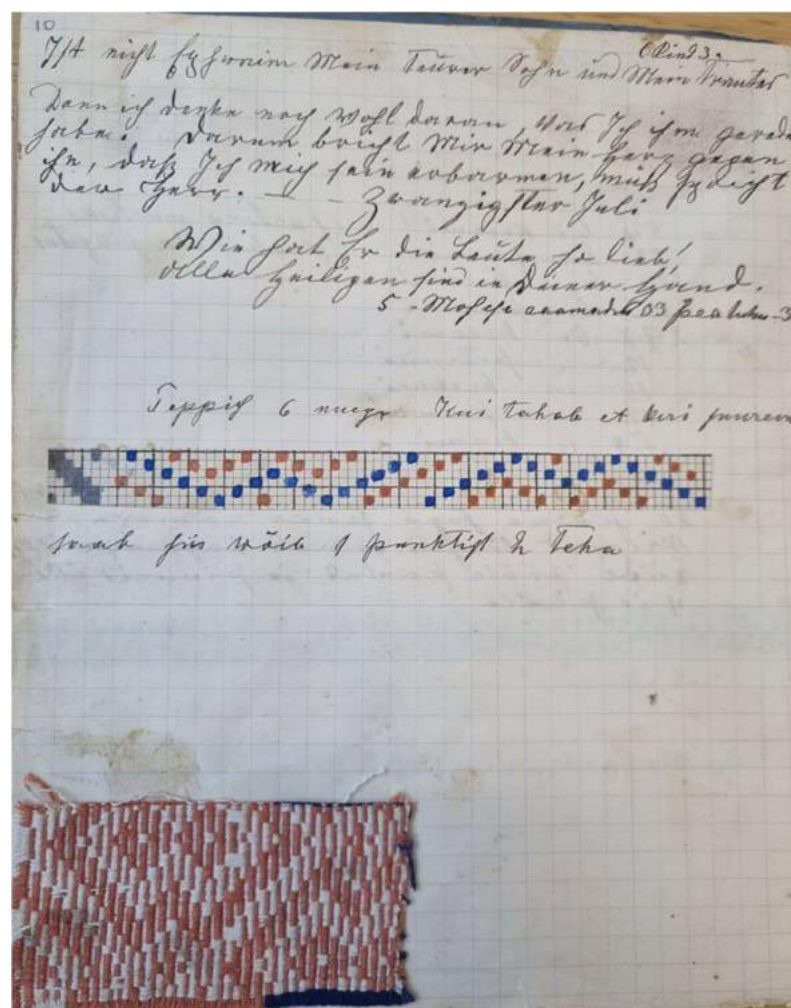
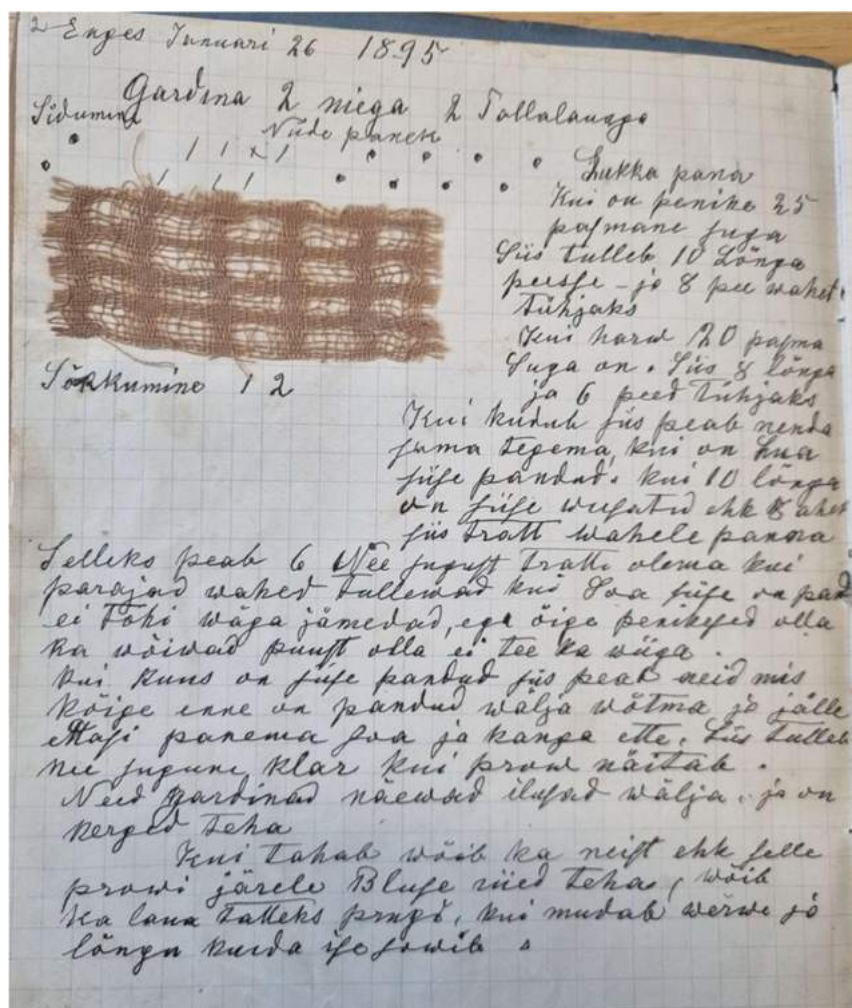
	1900	Kunst kudumise raamat Enge mõisas	ERM Ak 41:2/5		Soome- ja eestikeelsete selgitustega mustrid kuni 16 nielise kanga kudumiseks. Vihiku lõpus kaardimasinaga teljel kudumisest.
	1900	Vöö mustrite raamat	ERM AEV 4		Kangamustreid kiritelgedele ja suurema niieraamide arvuga telgedele. Palju rahvuslikke mustreid, mis on tuletatud vöö- või kindakirjadest. (Joonis 40–41)
Mari Sarv	1907	Kangakudumise mustrite vihik	ERM EAp 456/EAV EA 19	Karksi-Nuia võimalik, et valmistatud Enge mõisas	Vihik on väga mahukas, 107 lehekülge mustreid ja 17 tükki veel eraldi lisas. Alguses mustrid 6-12 niiega, edasi on veel näiteks 16–18 niiega mustreid (Joonis 42)
Pauline Kirp (Seebel, 1882-1961)	1900–1910	Kaustik kangaproovidega	RM _ 1397 E 782	Rakvere	Lahtised mustritega lehed tunduvad olevat kudumiskursustel valminud. (Joonised 43–44)
		Kaustik kangaproovidega	RM _ 1397 E 783		Palju drellkangaste mustreid, kõige suurem sidus 16-nieline. (Joonised 45–46)
Helene-Rosalie Vaarmaa (Sepnik, s. 1887)	1905	Kangur Roosi Vaarmaa Vihik kudumiskirjade ja mustritega	RM _ 1554 E 784	Haljala Pihuvere kangrutekool	Vihikus on sarnaseid mustrite märkimise viise nagu eelmises, lisaks mitmed kangalt maha märgitud mustrid. (Joonised 47–48)
Alma Sihvart (Tamm, 1875-1950)	al. 1890	Kangakirjade kaustik	RM _ 1731 E 785:2	Lääne-Virumaa Väike-Maarja, Salla vallas, Koila külas	Mustrid koos rakenduste ja selgitustega, osaliselt on kangatükid. Mustriskeemid on sarnased eelmiste vihikutega. (Joonised 49–50)
		Joonistusplakk kangakirjadega	RM _ 1731 E 785:3		Palju ilusaid drellkangaste mustreid.

Mahta Marie Meesak	1904	Vihik kangakudumisproovide ja rakendusskeemidega	ERM A 892:47	Ida-Virumaa, Vaivara, Vana külas	Sarnased mustrite märkimise viisid, kui Pauline Kirp. (Joonis 51)
Anna Krabi (Valdmann, 1870-1936)	1900	Anna Krebi aastal 1900 vihik A	Erakogus (Marge Veelmaa)	Lääne-Virumaa, Väike-Maarja, Männisalu (endine Naraka küla)	8 nielised mustrid kahe erineva sidusega. Erinevaid niietamise ja tallamise viise rohkem. (Joonis 52)
	1900	Anna Krabi aastal 900 vihik B			Sarnaselt eelmisele vihikule on sama siduse ja erinevate niietuste ja tallamistega mustreid. Lisaks veel mõni vaiba ja rätiku muster. (Joonis 53)
Liisa Gold (Villota, 1899-1988)	1917–1918	Liisa Gold	Erakogus (Maret Saarse)	Pärnu-Jaagupi, Pööravere	Kangarakendused on märgitud sarnaselt eelmistele, vanematele vihikutele (Joonis 54)

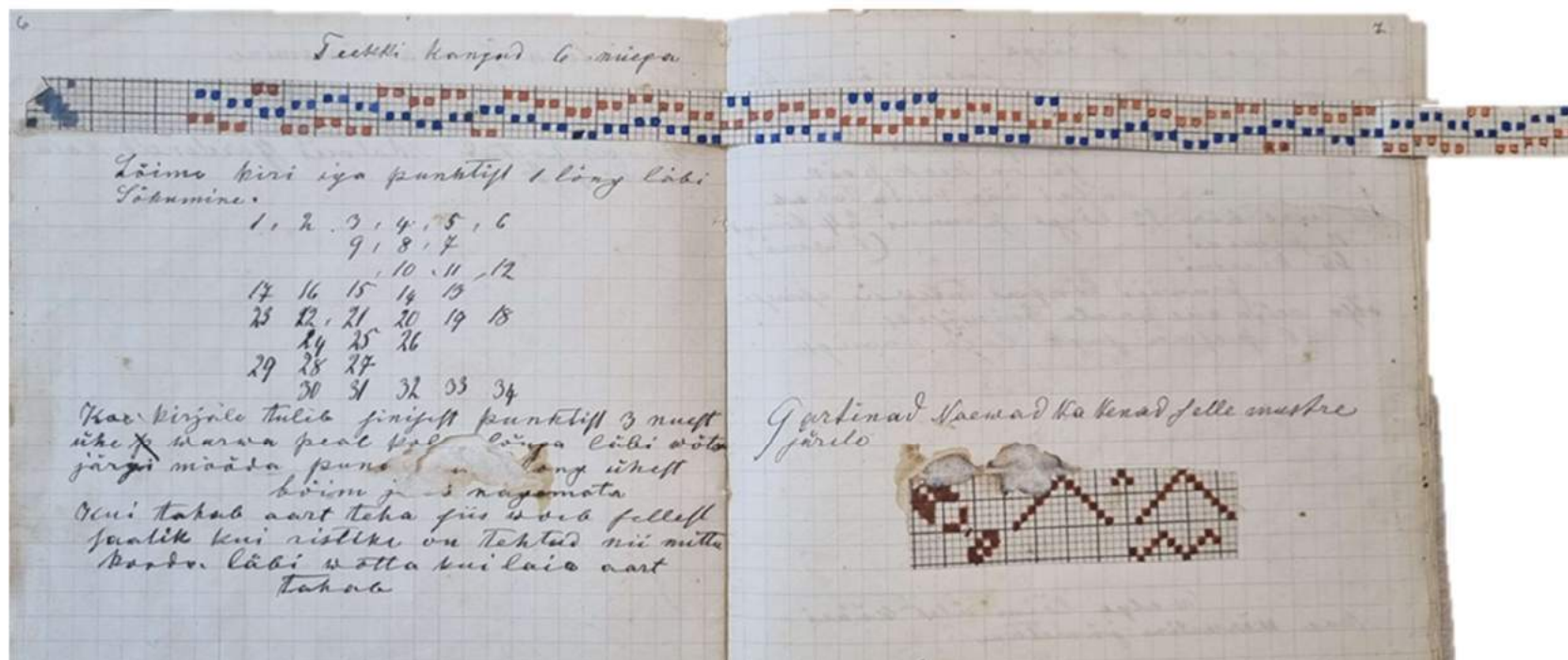
Joonised 30–31. Mustri märkimise näidis Kurriku 1884.a. vihikust Fotod: Marge Veelmaa (ERM Ak 41:2/3)

Joonised 32 ja 33. Kardina ja põrandavaiba muster Kurriku 1895. aasta vihikust Fotod: Marge Veelmaa (ERM Ak 41:2/2)

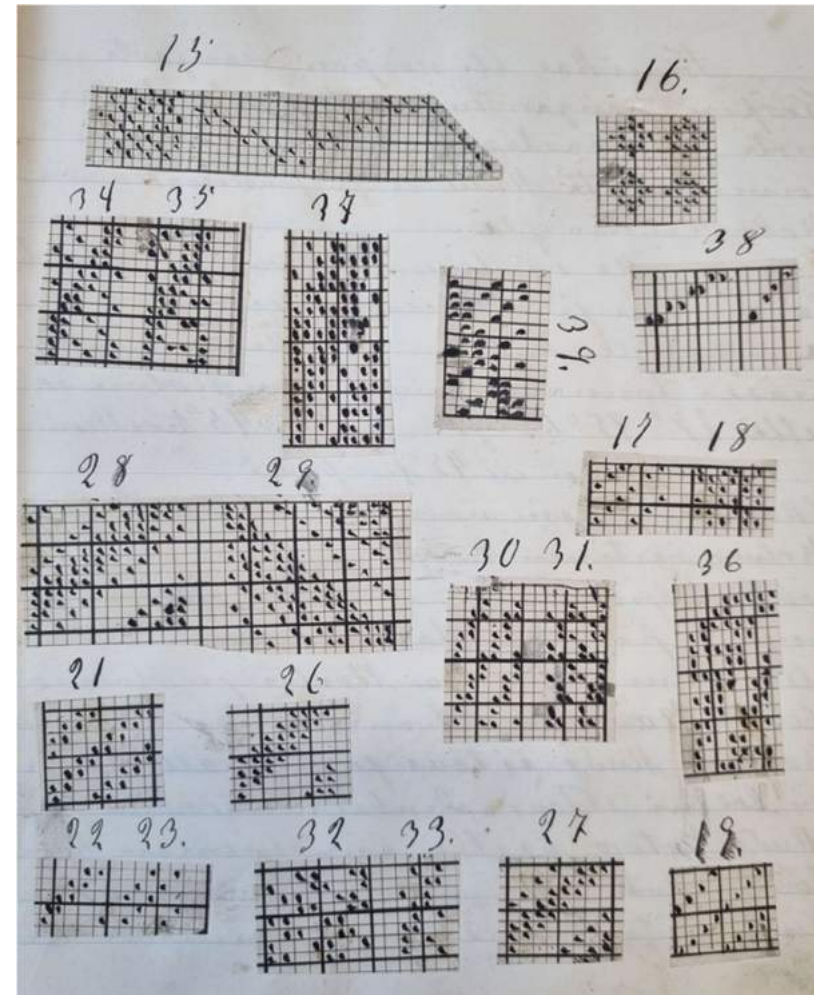
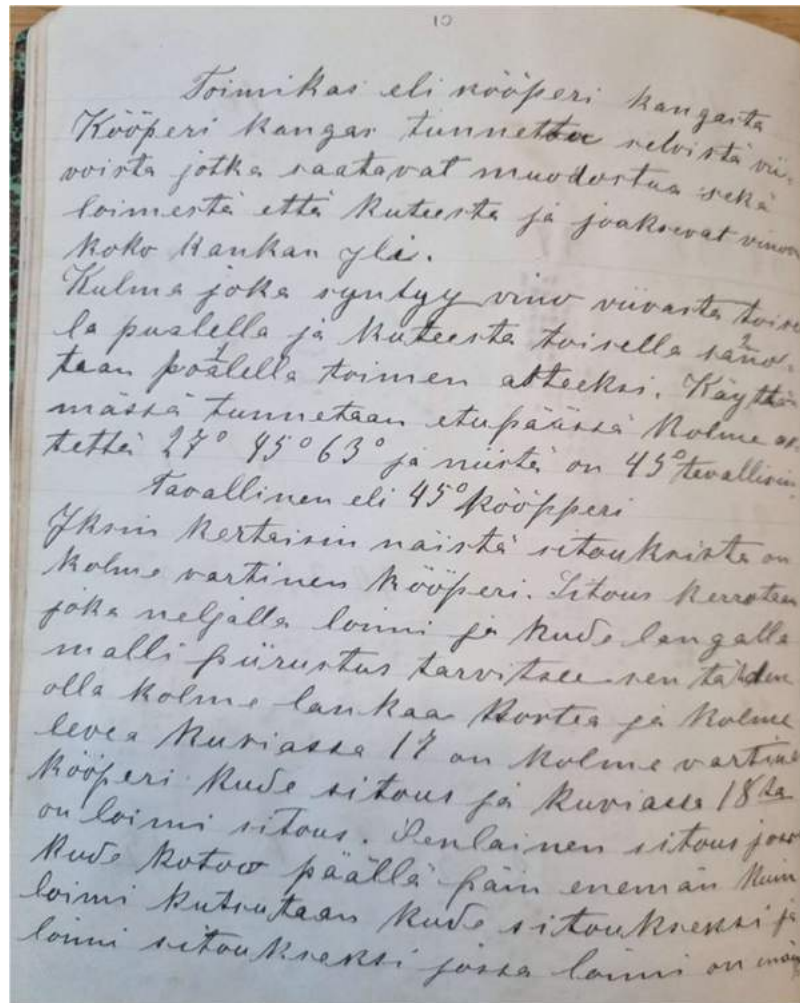
Joonis 34. Tekikanga muster 6 niiega, kardinakangaste vihikust Foto: Marge Vellmaa (ERM Ak 41:2/2)

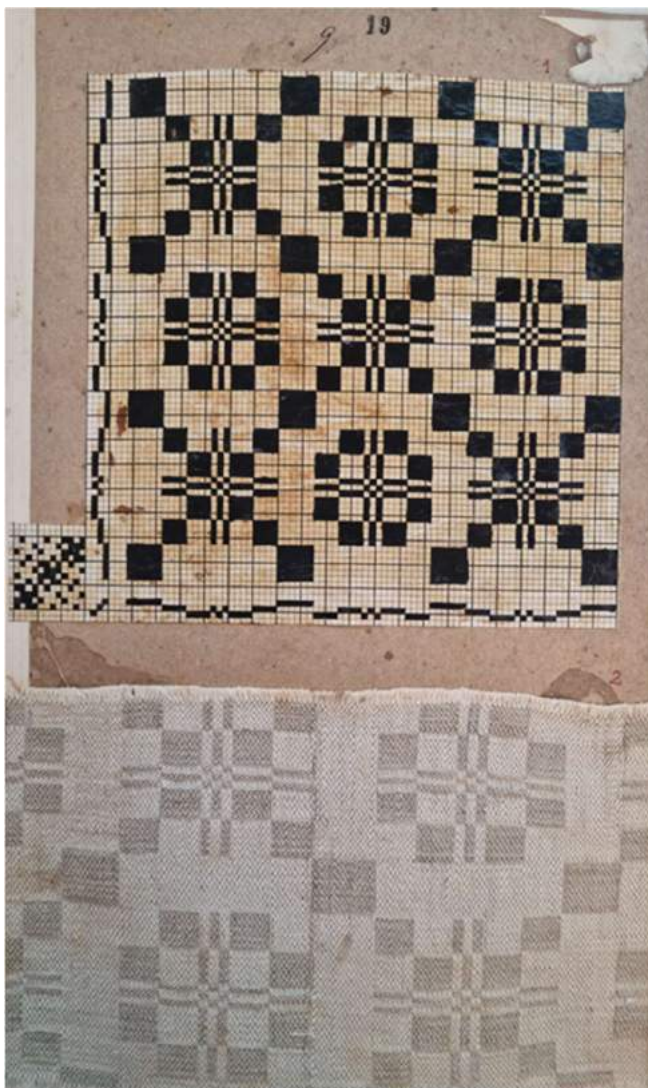
Joonis 35. Näidislehekülg 133 lehelistest mustrivihikust Foto: Marge Veelmaa (ERM EAV 2)

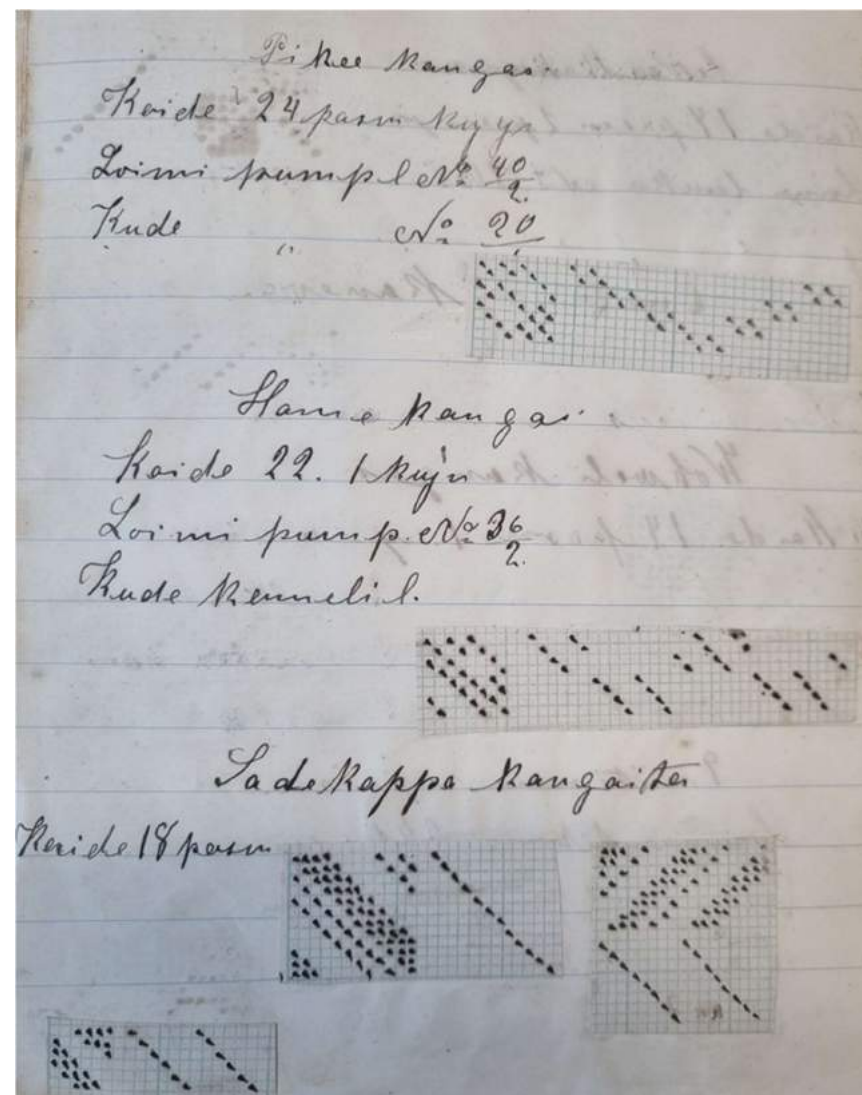
Joonised 36 ja 37. Toimse kanga teooria, toimejooned kraadidega ja erinevad rakendusjoonised teooriaosa juurde Fotod: Marge Veelmaa (ERM Ak 41:2/4)

Joonis 38. 12 nielise drellkanga muster Kurriku vihikust
Foto: Marge Veelmaa (ERM AEV 3)

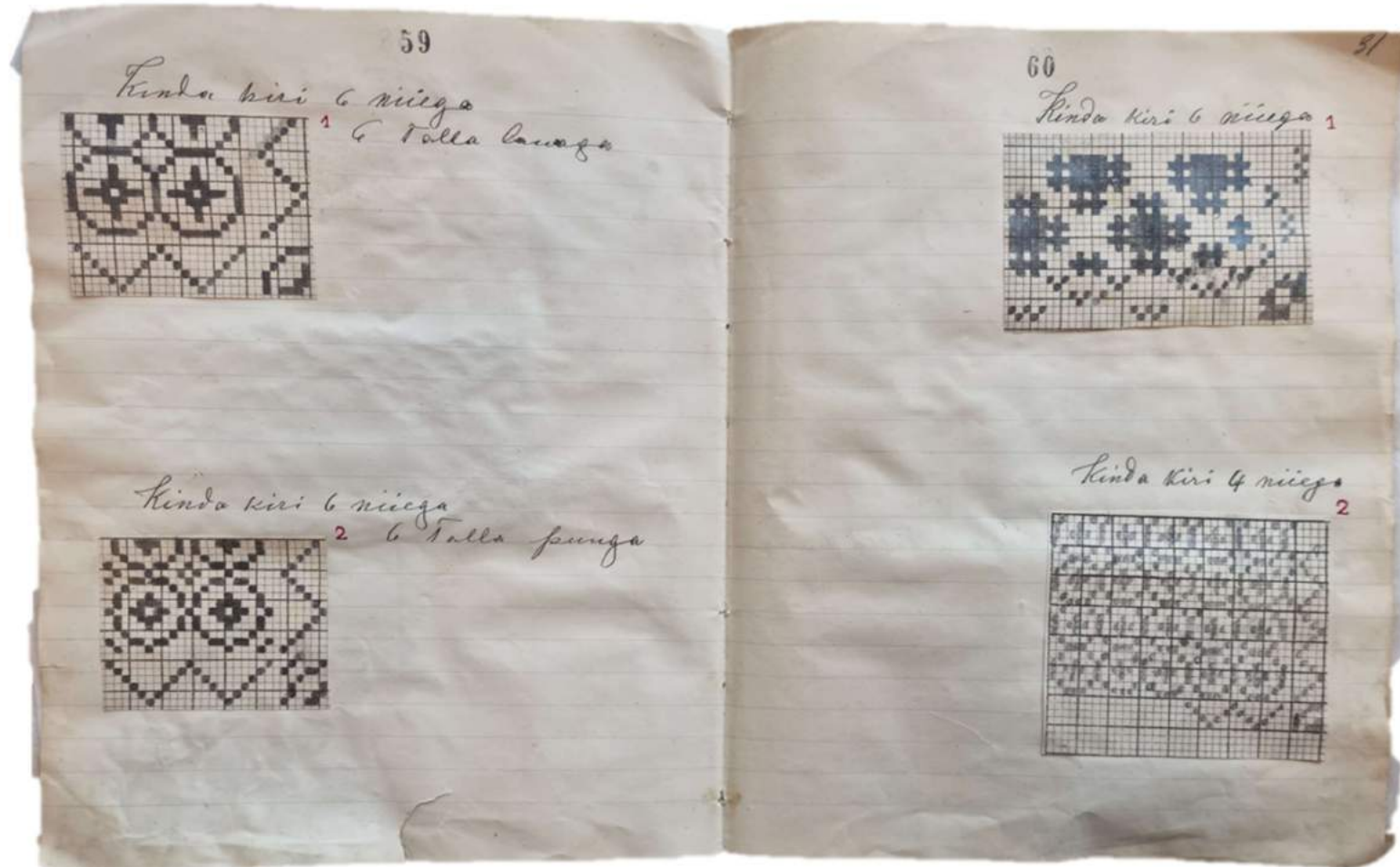
Joonis 39. Erinevad mustrite märkimise viisid mustrivihikus Foto:
Marge Veelmaa (ERM Ak 41:2/6)

Joonis 40. Kangamustrid kiritelgedele Foto: Marge Veelmaa (ERM AEV 4)

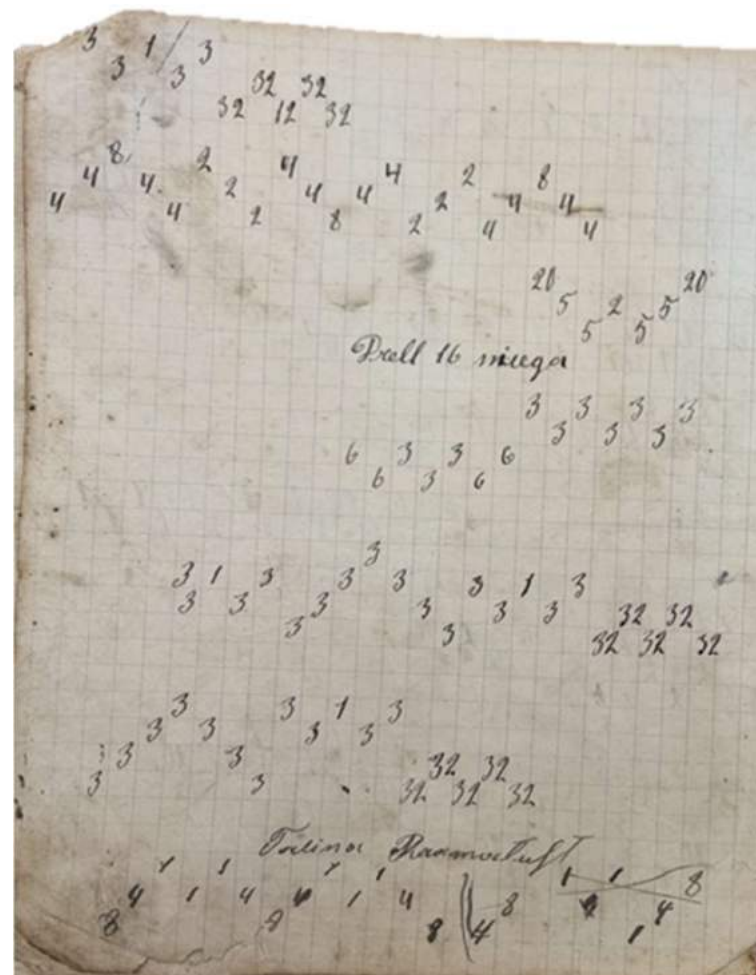
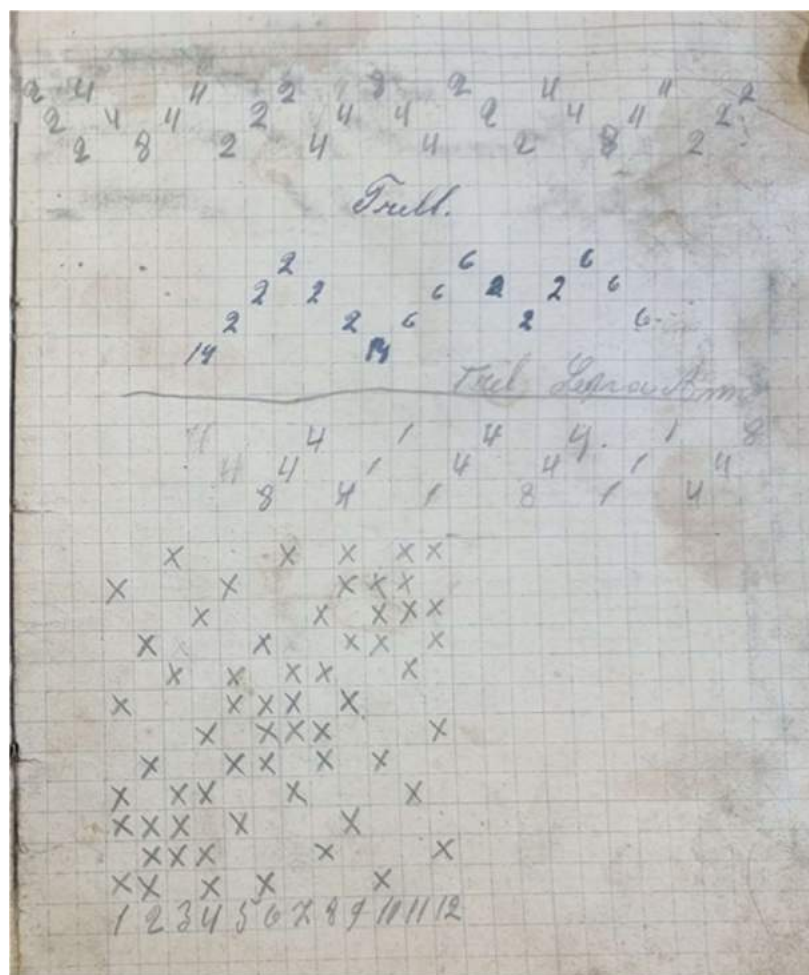

Joonis 41. Rahvuslikud kindakirjad kangamustriteks Foto: Marge Veelmaa (ERM AEV 4)

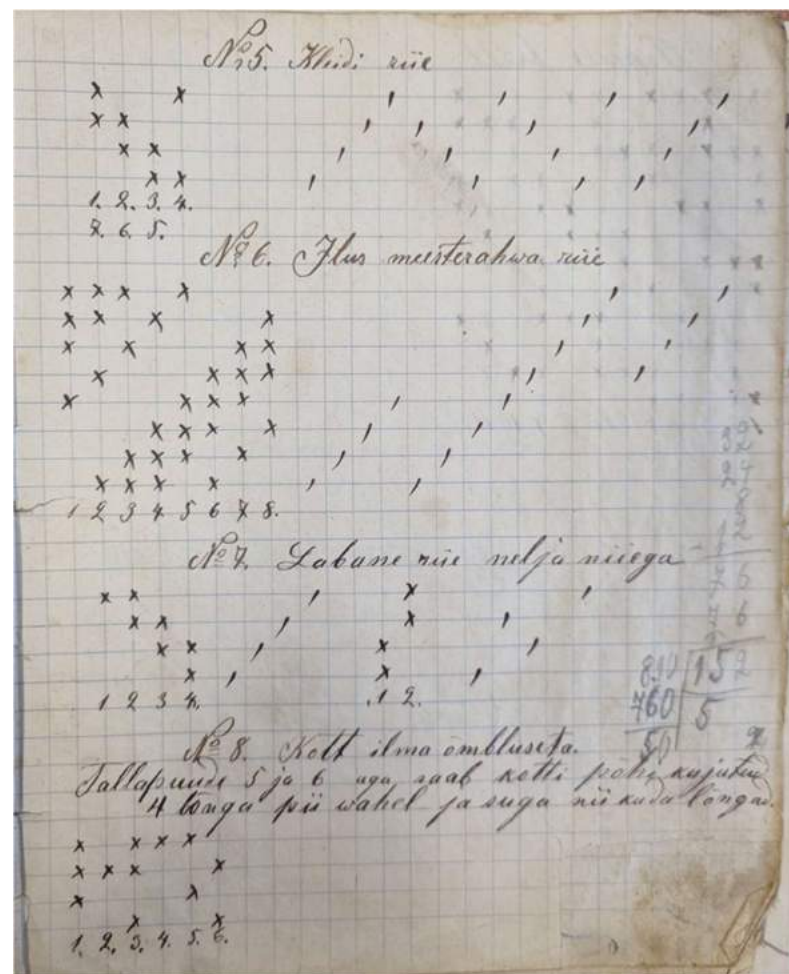
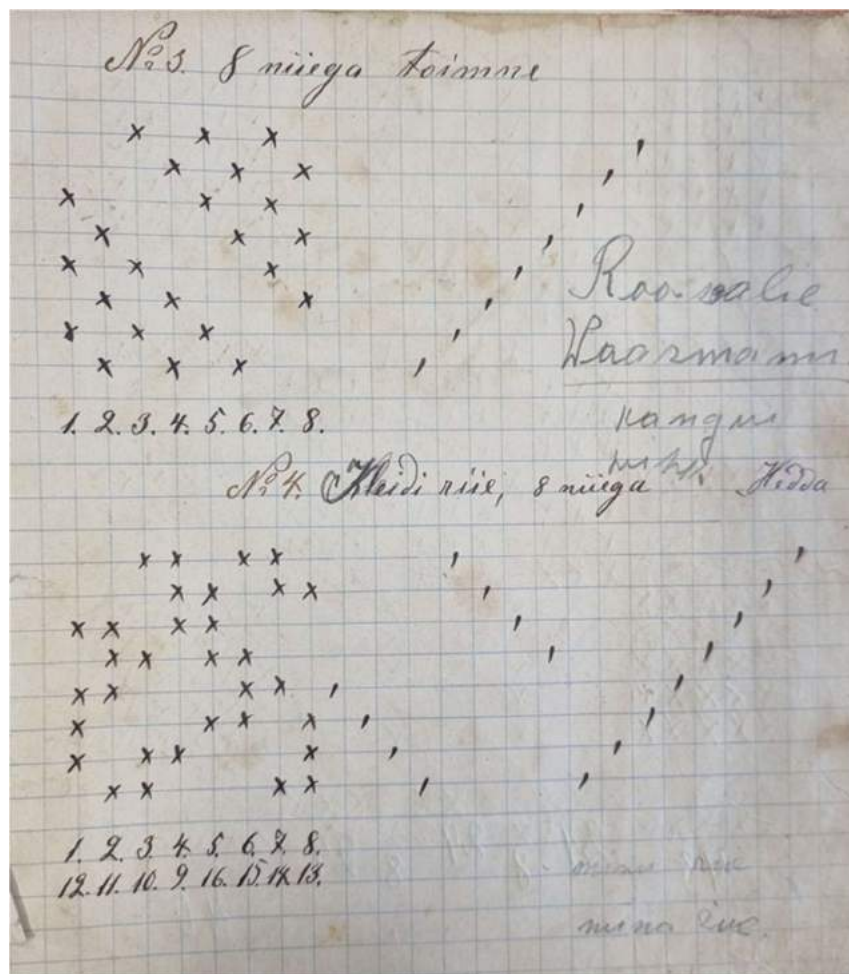

[illegible]

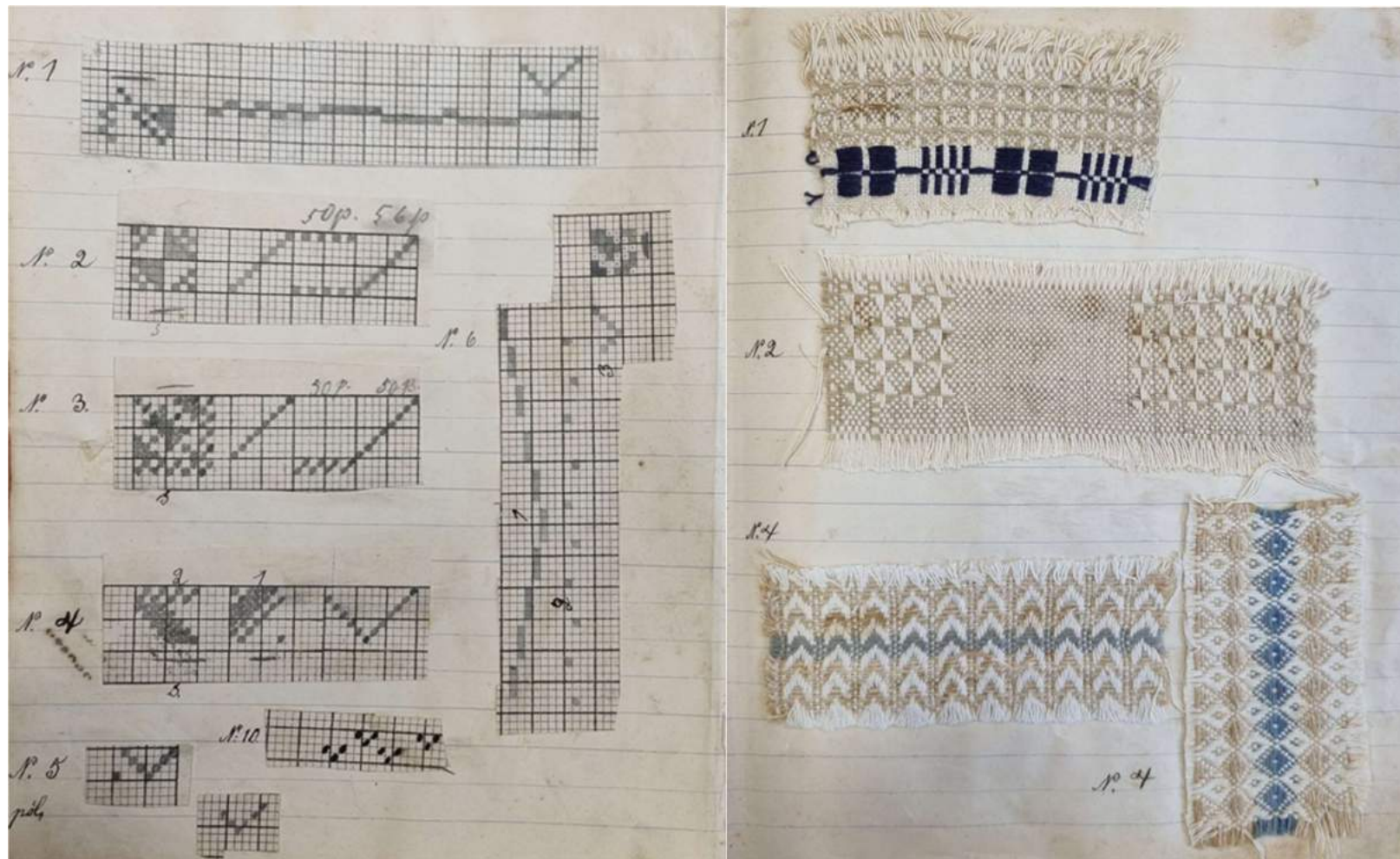
Joonised 45-46. *Drellkanga mustrid, parempoolsel pildil märke "Talina raamatust" Fotod: Marge Veelmaa (RM_1398 E 783)*

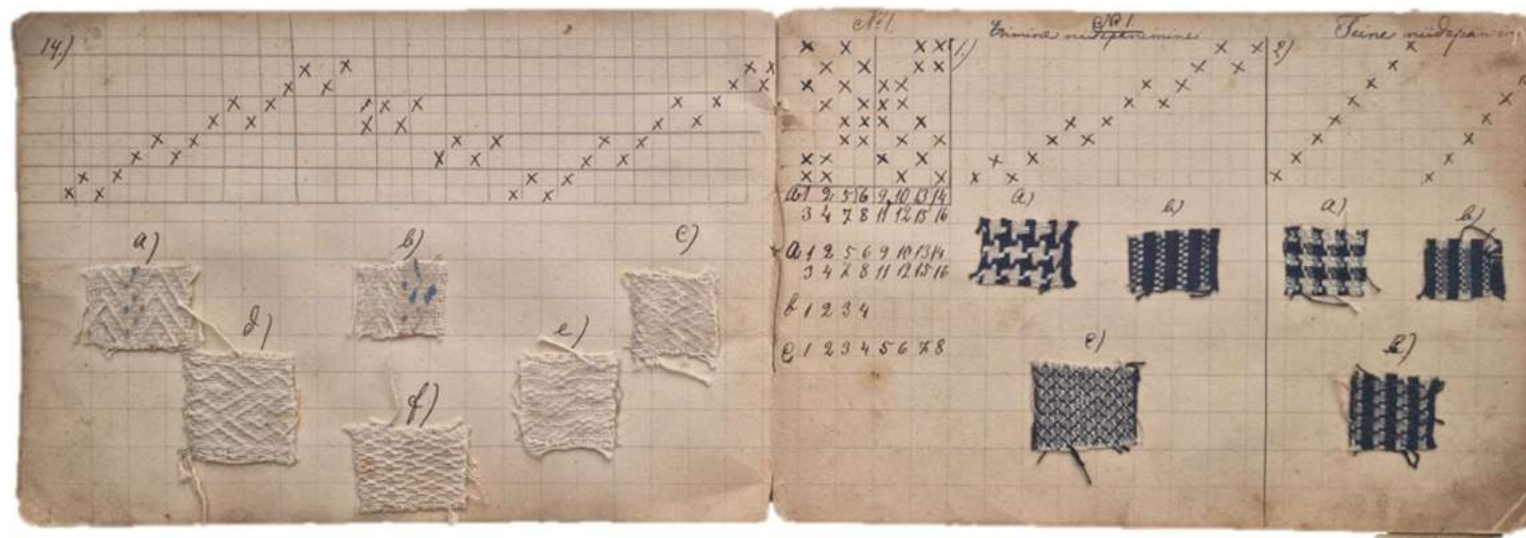
Joonised 47 ja 48. Kangur Vaarmaa kangakirjade näiteid Fotod: Marge Veelmaa (RM 1554 E 784)

Joonised 50-51. Mustrid ja kangandidised Fotod: Marge Veelmaa (RM 1731 E 785:2)

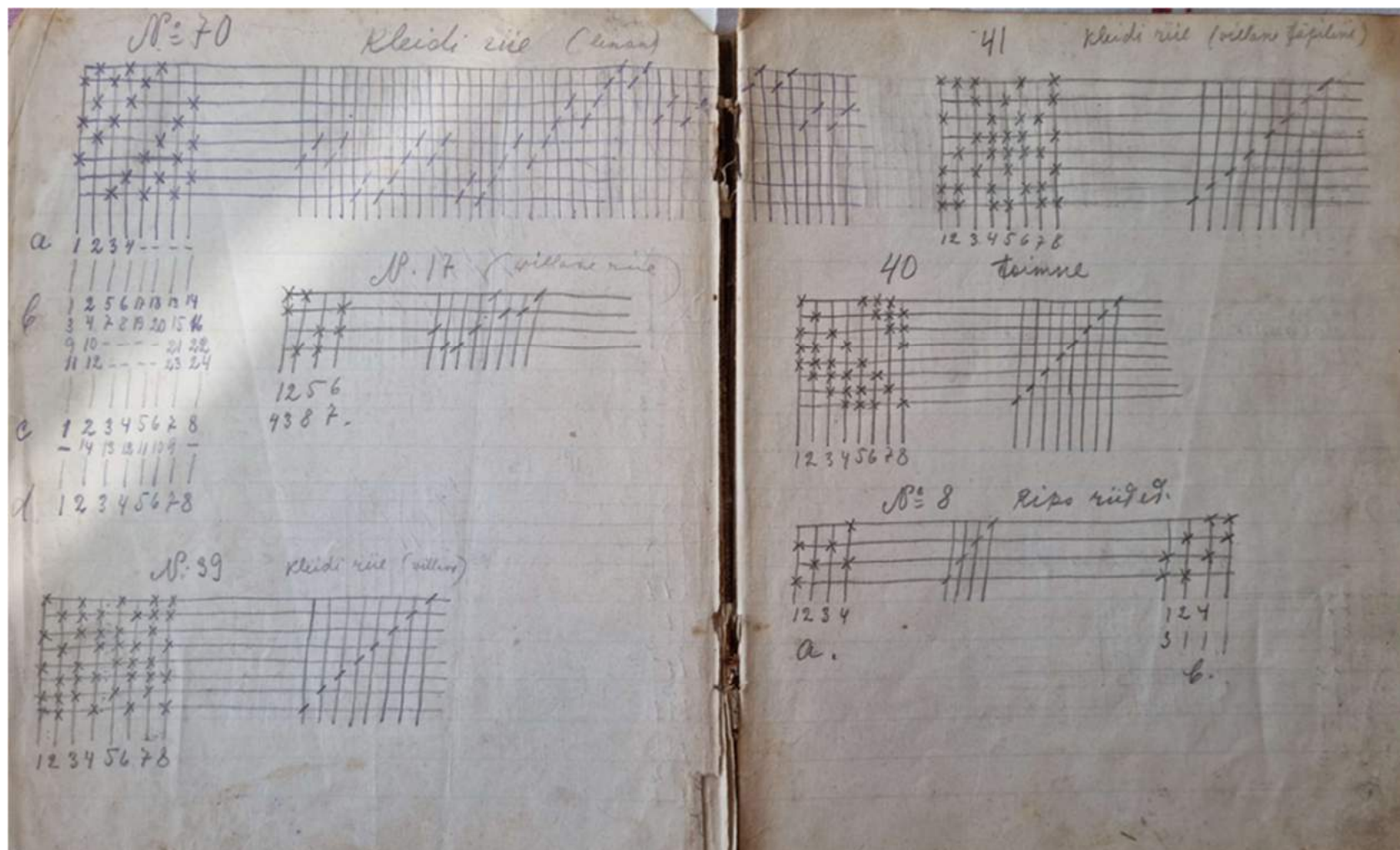
Lisa 52. Anna Krabi mustrivihik aastast 1900 Foto: Marge Veelmaa

Lisa 53. Anna Krabi vihik B aastast 1900 Foto: Marge Veelmaa

Lisa 54. Näiteid kangakirjade märkimisest Liisa Goldi vihikust Foto: Marge Veelmaa

Summary

My research “The Teaching of Weaving in Estonian Women’s Craft Schools in the End of the 19th Century to the Beginning of the 20th Century and the Influences of Europe on It” focuses on the history of the spread of know-how and professional skills aimed at women in the history of Estonian education through the teaching of weaving. In my work, I take a closer look at the schools and courses, where the acquisition of weaving was highlighted as a professional skill. The period for my research is from the last quarter of the 19th century to the 1910s. The topic is important for finding out how Europe, especially Finland and Sweden, influenced the development of weaving in our country and how new patterns and more technically complex handweaving looms reached us.

The main research questions are how the weaving of fabrics was taught in countries that most influenced us (Germany, Sweden, and Finland), and how new knowledge reached Estonia. To give an overview of schools and courses that were the first and most important influencers of teaching weaving in Estonia. What were the ways of marking fabric weaving patterns in old booklets and how to interpret them today? For my research, I found materials in museums and archives in Germany, Austria, Sweden, Finland, and Estonia. A lot of digitized information is also available on the Internet.

My work is composed of three chapters. In the first two, I give a historical overview of the teaching of weaving in schools and courses in Germany, Austria, Sweden, Finland, and Estonia at the turn of the last century. The schools in Sweden, Finland and Estonia will be discussed in length. The research revealed strong links between the schools and teachers who have directly influenced the history of our women's crafts. The most important influencer was Fredrika Wetterhoff's handicraft school in Hämeenlinna, Finland. Estonian women who taught our schools and courses studied in this school, and from there Finnish women came to our schools as teachers.

The third chapter is more practical and examines the weaving pattern booklets common in the above-mentioned countries as well as the ways in which the patterns are marked in them. The booklets examined in my research are distributed by countries as follows: three from Germany, two from Austria, two from Sweden, six from Finland and 18 from Estonia. To characterize the booklets and patterns, it can be said that the same teaching methods and patterns arrived in Estonia from Europe through Finland. A common practice for many was to apply the knowledge acquired in these schools and courses to others in their homes.

In addition to describing the booklets, I present new drafts made in a computer program with explanations of drafting methods which are no longer in use today. This allows for the revival of old, beautiful fabric patterns and to put them to use again.

Exploring the history of teaching weaving is also important due to being an essential skill in women's vocational education in the second half of the 19th century, it allows us to look at the period of national awakening where women's societal role as housewives was beginning to end and opportunities for self-employment begin. Women who took up craft schools in the last quarter of the 19th century were also pioneers in the birth of women's entrepreneurship.

LIHTLITSENTS

Lihtlitsents magistritöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks.

Mina, Marge Veelmaa,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „KANGAKUDUMISE ÕPETAMINE EESTI NAISKÄSITÖÖKOOLIDES 19. SAJANDI LÕPUS 20. SAJANDI ALGUSES NING EUROOPA MÕJUTUSED SELLELE” mille juhendaja on Inna Raud MA, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Marge Veelmaa

18.05.2022